

SEMMELWEIS EGYETEM, BUDAPEST
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INTÉZET
TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI KAR
5. DOKTORI ISKOLA

TÁRSADALMI ESÉLYEGYENLŐTLENSÉGEK A
VERSENYSPORTBAN. AZ ÚSZÁS PÉLDÁJA

Készítette: EGRESSY JÁNOS

Témavezető: FÖLDESINÉ DR. SZABÓ GYÖNGYI

Tudományos Bizottság:

Elnök: Dr. Sipos Kornél, CSc

Titkár: Dr. Vingender István, PhD

Tag: Dr. Bánhidi Miklós, PhD

Bírálok:

Dr. Farkas János, DSc

Dr. Takács Ferenc, CSc

Budapest

2005.

TARTALOMJEGYZÉK

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

1. 1 Bevezetés. A témaválasztás indoklása	6
1. 2 Szakirodalmi áttekintés	7
1. 3 A kutatás célkitűzése	10
1. 4 Hipotézisek	11

A KUTATÁS MÓDSZEREI

2. 1 Dokumentumelemzés	12
2. 2 Mélyinterjúk	13
2. 3 Survey módszer	13
2. 3. 1 A populáció és a mintavétel	13
2. 3. 2 Az egyenlőtlenségi dimenziók operacionalizálása	15

ELMÉLETI KERETEK

3. 1 Társadalomszerkezet, egyenlőtlenségek, életmód Magyarországon

3. 1. 1 A magyar társadalom strukturális viszonyai 1945 óta	20
3. 1. 2 Társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon a rendszerváltás előtt és után	
3. 1. 2. 1 Jövedelmi egyenlőtlenségek	24
3. 1. 2. 2 Területi egyenlőtlenségek	26
3. 1. 2. 3 A piacosodás hatása a társadalmi egyenlőtlenségek alakulására	23
3. 1. 3 Az időfelhasználás változásai	27
3. 1. 3. 1 A társadalmilag kötött idő: a munkaidő	31
3. 1. 3. 2 A háztartási munkára fordított idő	31
3. 1. 3. 3 A szabadidő és felhasználása	32
3. 1. 3. 4 Kulturális különbségek a szabadidő felhasználásában	33

3. 1. 3. 5 A testkultúrára fordított idő	35
3. 1. 4 Sport és életstílus	36
3. 1. 4. 1 A sportágak rétegspecifikus megoszlása. Az életstílus Bourdieu-i megközelítése	37
3. 1. 4. 2 Életstílus-csoportok és testkultúra Magyarországon. A sporttevékenység mint fogyasztás	38
3. 1. 5 Az ifjúság életében bekövetkezett változások	40
3. 1. 5. 1 Individualizáció és posztmaterializmus	41
3. 1. 5. 2 A szabadidős forgatókönyv: az élményracionális	44
3. 1. 6 Az ifjúság sportolási szokásai	45
3. 2 A magyar versenysport finanszírozása	
3. 2. 1 A versenysport finanszírozási modellje a szocialista rendszerben	47
3. 2. 2 Reformtörekvések a sportban a nyolcvanas években	48
3. 2. 3 A rendszerváltás hatása a versenysportra	48
3. 2. 4 A helyi önkormányzatok szerepe a sport támogatásában	51
3. 2. 5 A közalapítványok megjelenése	51
3. 2. 5. 1 A Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány	52
3. 2. 5. 2 A Gerevich-ösztöndíj	53
3. 2. 6 Az utánpótlás-nevelés helyzete	53
3. 2. 6. 1 A Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet (NUPI)	54
3. 2. 6. 2 A Sport XXI Nemzeti Sportstratégia	55
3. 2. 7 Az élsportolók presztízséről	55
3. 2. 8 Röviden a szabadidősportról	56
3. 3 Társadalmi egyenlőtlenségek az úszósportban	57
Tehetség az úszósportban	57
3. 3. 1 Az úszómozgás tanításának sajátosságai	57
3. 3. 2 Edzés, alkalmazkodás - néhány élettani megfontolás	58
3. 3. 3 A tehetség kérdésköre	59
3. 3. 4 A tehetség kibontakozása és fejlődése	60
3. 3. 5 A sporttehetség azonosítása	61

3. 3. 6 Az úszómozgás specifikumai. Kiválasztás az úszósportban	62
3. 3. 7 A sporttehetség gondozásának útjai	63
3. 3. 8 A tehetség-kiválasztás szinterei	64

EREDMÉNYEK

4. 1 Az úszók értékrendjének néhány eleme	65
4. 2. Az úzás népszerűsége	69
4. 3 A nemek közötti esélykülönbségek az élsportolóvá válásban	71
4. 4 Az úszók társadalmi származása	72
4. 4. 1 A szülők iskolai végzettsége	73
4. 4. 2 A szülők foglalkozása	74
4. 4. 2. 1 Az utánpótlás korosztály	75
4. 5 Az úszók családjának anyagi helyzete	76
4. 6 A szülők sportmúltja	79
4. 7. Területi egyenlőtlenségek az úszósportban	
4. 7. 1 Bevezetés	81
4. 7. 2 Regionális egyenlőtlenségek az utánpótlás-nevelésben a makrostatisztikai adatok tükrében	82
4. 7. 3 Az úzásra alkalmas létesítmények regionális megoszlása	85
4. 8 Élsport vagy továbbtanulás?	
A magyar úszók továbbtanulási esélyeinek vizsgálata	87
4. 8. 1 Bevezetés	87
4. 8. 2 A továbbtanulás esélyei	88
4. 8. 3 Akik a tanulást választják	88
4. 9 Az élsportolóvá válás esélyeinek magyarázó modellje	93

MEGBESZÉLÉS

5. 1 A nemek közötti esélykülönbségek okai	100
5. 2 A sportolók társadalmi származása	104
5. 3 A területi különbségek okai	109
5. 4 A korai visszavonulás oka: a továbbtanulási szándék	114

5. 5 Kilépés után	117
KÖVETKEZTETÉSEK	118
6. 1 Javaslatok a további kutatásokhoz	120
6. 1. 1 A versenyző és az edző személyes kapcsolata	120
6. 1. 2 A pénzkérés lehetősége, mint motivációs tényező a sportolásban	120
6. 1. 3 A magyar úszósport presztízse	121
6. 1. 4 A versenyztető sportszervezet versenyképessége, anyagi és szervezeti feltételei	122
Irodalomjegyzék	123
Függelék 1	127
Függelék 2	128
Függelék 3	129
Függelék 4	130
Függelék 5	131
Függelék 6	134
Egyoldalas magyar nyelvű összefoglaló	171
Egyoldalas angol nyelvű összefoglaló	172

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

1. 1 Bevezetés. A témaválasztás indoklása

A sport területén megnyilvánuló esélyegyenlőség témaköre a sportszociológiai kérdésfeltevés természetes eleme. Mégis, a sportban megnyilvánuló egyéb, látványosabb és a közérdeklődésre inkább számot tartó jelenségek – pl. szurkolói huliganizmus, illegális serkentőszerek használata – gyakran háttérbe szorítják e téma vizsgálatát. Ez az oka annak, hogy a nemzetközi sportszociológiai szakirodalomban viszonylag későn kezdődött el az esélyegyenlőség/esélyegyenlőtlenség kutatása, és mind a mai napig meglehetősen szórványos kutatásokkal rendelkezünk e témakörben.¹

Az esélyegyenlőség kérdését a szakirodalom elsősorban a **szabadidősportra** vonatkoztatva vizsgálja, középpontba állítva a rétegspecifikus sportágválasztást. A **versenysportbeli** esélyegyenlőség kérdéskörének szisztematikus vizsgálatával a nemzetközi irodalomban is viszonylag ritkán találkozunk.²

A versenysportolók, jelesen az olimpikonok társadalmi státusának és presztízsének tudományos vizsgálata – az 1948-as olimpiától az 1996-os ötkarikás játékokig - Földesiné Szabó Gyöngyi munkássága révén már a nyolcvanas évek elejétől markánsan jelen van a szakirodalomban (Földesiné 1983, 1999). Az atléták származási hátterének vizsgálatával (Földesiné 1980) a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a kutató az élsportbeli esélyegyenlőség témakörét járta körül, egy új kutatási irányt jelölve ki a magyar sportszociológia számára. Ennek ellenére az esélyegyenlőség kérdésköre ez idáig nem került a hazai tudományos érdeklődés homlokterébe, így a jelen helyzetre vonatkozó kutatások hiányoznak.

Nemcsak globálisan, de az egyes sportágakra – így az úszásra – vonatkozóan is hiányzik a bekapcsolódás, majd a sportolói pályafutás során megnyilvánuló esélykülönbségek leíró és magyarázó elemzése. Dolgozatommal ezt a hiányt kívánom mérsékelni.

Témaválasztásomat egy további szempont is indokolja. A magyar sportszociológia már a tudományág hazai meghonosodása óta kiemelt feladatként tűzte ki az utánpótlás korosztály vizsgálatát, ezen belül az élsport és az utánpótlás

¹ Elsősorban a nyugatnémet sportszociológia jár élen a társadalmi rétegződéssel és mobilitással nagymértékben összefüggő kérdéskör tudományos igényű tárgyalásában.

viszonyrendszerének és a versenysportból való lemorzsolódás okainak feltárását (Kun 1968: 112). Ennek ellenére az utánpótlás korosztály tudományos igényű, szisztematikus kutatására még nem került sor. Az úszósport utánpótlási bázisának részletes felméréssel, mely ez idáig szintén nem képezte hazai kutatás tárgyát, e háttérbe szorult téma fontosságát szeretném e helyütt is kiemelni.

Az úzás Magyarországon hagyományos sikersportág, nemzetközi eredményességét időszakos visszaesésekkel ugyan, de a mai napig megőrizte. Az utóbbi évtizedek gazdasági és társadalmi változásai azonban nem múltak el nyomtalanul az úzásban sem. Jelen kutatás e változásokat is tematizálja, noha szisztematikus vizsgálatokra nem vállalkozhat.

Az úzás sok tekintetben specifikus sportág, megállapításaim nagy része reményeim szerint mégsem korlátozódik az úzósporra, hanem a mai magyar versenysport egészére kiterjeszhető.

1. 2 Szakirodalmi áttekintés

A sportszféra viszonylagos autonómiával jellemezhető társadalmi alrendszer: a nála jóval szélesebb társadalmi, gazdasági és politikai keretek között működik.³ Éppen ezért, a versenysportolók társadalma nem lehet pusztán önmagában vizsgálódás tárgya, anélkül, hogy tanulmányozásakor a társadalmi viszonyok néhány, a sportéletet is meghatározó aspektusát figyelembe ne vennénk. Mindenekelőtt a társadalmi rétegződés azon kérdéseire gondolok, amelyek a sportszféra működésére kihatnak. Ilyenek a státuscsoportok jellemzői, melyek körülhatárolják a versenysport, jelesül az utánpótlás társadalmi bázisát. A társadalmi nagycsoportok egymáshoz viszonyított helyzete, illetőleg viszonyaik átrendeződése a rendszerváltással együtt járó strukturális átalakulások hatására a sportélet merítési bázisának megváltozását vonhatja maga után.

A magyar társadalom rétegződési viszonyainak áttekintéséhez munkámban elsősorban Kolosi Tamás kutatásai (Kolosi 1984, 1987, 2000) nyújtottak támpontot, akinek írásai az elmúlt harminc év változásait is regisztrálták. A *Tagolt társadalom* (Kolosi 1984) az 1980-as évek kiterjedt hazai rétegződés-vizsgálata alapján a státuscsoportokat és a rétegződést meghatározó egyenlőtlenségi tényezőket

² Mindenekelőtt Günther Lüschen neve érdemel említést ebben az összefüggésben (Lüschen 1976).

(viszonykijelölő kategóriákat) mutatja be. *A terhes babapiskóta* címet viselő tanulmánygyűjteménye (Kolosi 2000) a rendszerváltás utáni évtized társadalmi rétegződését és az empirikusan megragadható egyenlőtlenségek rendszerét vizsgálja, valamint az egyének és csoportok elrendeződését ebben a szerkezetben. A státuscsoportok átalakulását, a rendszerváltás nyerteseit és veszteseit teszi vizsgálat tárgyává, meghatározva az egyenlőtlenségek dimenzióit a rendszerváltás előtti egyenlőtlenségteremtő faktorokkal való összehasonlításban. A kötet további írásaiban a nyolcvanas évek elején még létező, ám az 1999-es adatfelvétel idejére már megszűnt egyes státuscsoportokat, illetve az újonnan létrejött társadalmi nagycsoportokat jellemzi az egyes státusdimenziók szerint, külön fejezetet szentelve az – amint a későbbiekben látni fogjuk, a sporttársadalom utánpótlási bázisának jelentős részét kitermelő - új vállalkozói réteg státusismérveinek leírására.

Mivel a sportot fogyasztási tevékenységként is szokás meghatározni (Bourdieu 1996), fontos támpontot nyújt kutatásomhoz a társadalmi nagycsoportokat fogyasztási szokásaik és preferenciáik alapján leíró életstílus-kutatás. Elsősorban Utasi Ágnes szociológusi munkássága említendő ebben a vonatkozásban, aki a nyolcvanas évek elejének nagy hazai rétegződés-modell vizsgálata alapján rekonstruálta az életstílus-csoportokat. A Magyarországon fellelhető, különböző fogyasztói magatartással jellemezhető csoportokat klaszterelemzés segítségével alakította ki, majd státusismérveik alapján részletesen leírta és elemezte azokat. Dolgozatom szempontjából a munka fő tanulsága az, hogy a fogyasztási csoportok kialakulását már a nyolcvanas évek viszonylag zárt rétegződési rendszerében sem determinálta teljes egészében a gazdasági helyzet, hiszen a társadalmi hierarchia felső, sőt középső részein helyet foglaló státuscsoportok már ez idő tájt az életstílus megválasztásának viszonylagos szabadságával voltak jellemezhetőek.

Az életstílus-csoportok társadalmi rétegződéssel összekötött, kimerítő vizsgálata a rendszerváltás óta eltelt időszakra vonatkozóan még hiányzik. Ezt a hazánkban is várható, sőt egyes csoportokban már terjedésnek indult nemzetközi tendenciák bemutatásával igyekeztem kompenzálni, a külföldi szakirodalom alapján. Elsősorban az individualizációs tézis (Beck 2003) és az ehhez kapcsolódó jelenségek: az életút átalakulása, az értékrendi változások - a posztmateriális értékek előre törése (Inglehart

³ A volt szocialista blokk országokban a politikai vonatkozások különösen erősek voltak, és az átalakulás

1997) - és az élménytársadalom víziójának valósággá válása (Schulze 1998) jelentették a kiindulási pontot. A magyar szociológiai irodalom e változások megjelenéséről ad számot a magyar társadalom középső és felső rétegeiben (Gábor 2002), és az életszínvonal emelkedésével, a középosztályosodás fokozódásával az individualizáció és kísérő jelenségeinek további terjedését jelzi előre (Kolosi 2000).

Elsősorban a kutatásom fókuszpontjában álló fiatalok életvitelében regisztrálható a nyugati tendenciák néhány évtizeddel megkésett, ám átütő erejű jelentkezése, mely a sportolási szokásokra is kihat. Ennek bemutatásában az *Ifjúság 2000* kutatás eredményeiből összeállított tanulmánykötet volt segítségemre, melynek fejezetei témakörök szerint mutatják be a felmérés tanulságait. A munkaerő-piaci helyzet és a lakásviszonyok olyan tényezők, amelyek a magyar társadalom strukturális egyenlőtlenségeire világítanak rá, illetőleg ezek lecsapódására a 15-29 éves fiatalok társadalmában. A kötet további fejezetei az ifjúság életmódját, a kultúrához fűződő viszonyát és értékbeállítódását állítják a vizsgáldás középpontjába.

A sportszférára kiható társadalmi változások szakirodalomra alapozott bemutatása után a sportélet belső átalakulását veszem szemügyre. Ebben a mindenkori politikai tényezők időszakonként eltérő mértékben ugyan, de mind a mai napig kitüntetett szerepet játszanak. A sportélet rendszerváltás utáni helyzetével foglalkozik *A magyar sport szellemi körképe* (1996), a sportszakemberek és sporttudományban tevékeny kutatók írásait tartalmazó tanulmánygyűjtemény. A munkák a rendszerváltást közvetlenül megelőző, majd az azt követő öt-hat esztendőben bekövetkezett strukturális átalakulást veszik számba a sportszféra különböző területein (sportirányítási és -finanszírozási rendszer, sporttudomány, a sport professzionalizálódása, szakemberképzés stb.), problémákra és hiányosságokra hívják fel a figyelmet, kijelölve az irányvonalat a sporttudományos kutatások számára.

A *Fehér Könyv 2002* (Helyzetkép a sportról) címet viselő, összefoglaló jellegű munkában a sporttudomány tekintélyes magyar képviselői adnak számot a rendszerváltás óta a sportélet legkülönbözőbb területein bekövetkezett szervezeti átalakulásról. A dolgozat ismerteti a változásokat életre hívó politikai és szakmai rendelkezéseket, a sportirányítási és – finanszírozási rendszer működését és szervezeti felépítését. Ám a leíró jellegű összegzésen túl a szerzők kritikai nézeteiknek is hangot

sem szüntette meg teljesen a sport függőségi viszonyait.

adnak. Változtatási javaslatok sorát fogalmazzák meg, úgy a sportszféra egyes területeinek hatékonyabbá tétele, mint e területek működésének összehangolása érdekében.

A versenysport az államszocialista berendezkedés idején kiemelten támogatott terület volt. A politikai és a gazdasági viszonyok megváltozása, illetőleg e változásokat kísérő társadalmi átalakulások a sportolók társadalmi helyzetének megváltozását vonták maguk után. Földesiné Szabó Gyöngyi *Félamatőrök, félprofik* című munkája az olimpiakonok társadalmi státusáról, az élsportolók megítéléséről, a versenysport belső problémáiról (Földesiné 1999) arra világít rá, hogy az elmúlt időszakban az élversenyzők presztízse és ezzel összefüggésben anyagi megbecsültsége jelentősen csökkent. Ez jelenti azt a kontextust, amelyben a mai úszótársadalom - beleértve az utánpótlást - sportolói tevékenységét folytatja, ezért áttekintése különösen indokolt.

1.3 A kutatás célkitűzése

Disszertációm célkitűzése a versenysport – jelen esetben az úzás - társadalmi meghatározottságának vizsgálata. A sport az egyenlőtlenségeket létrehozó és fenntartó alrendszerként működik (Bourdieu 1989): az elméletileg egyenlő esélyekkel induló gyermekeknek a gyakorlatban olyan objektív társadalmi feltételekkel kell szembenéznük, amelyek sok esetben a versenyszerű úzás gátjává válnak. Dolgozatom célja ezek vizsgálata.

Kutatásommal azon tényezőket kívánom azonosítani és elemzően tárgyalni, amelyek az úzásba való bekapcsolódás mértékét meghatározzák, az utánpótlás bázisát kijelölik, és szélesebb perspektívában a sportág eredményességét meghatározzák. E tényezők sokfélék: közéjük tartoznak a szélesebb társadalom gazdasági és politikai jellemzői, a társadalmi rétegződés egyes elemei, illetőleg a sportág specifikumai által támasztott szervezeti és infrastrukturális követelmények.

A hierarchikus rétegződés valamennyi differenciált társadalom sajátja, sőt a strukturalista-funkcionalista szemléletmód szerint szükséges és funkcionálisan hasznos jellemzője (Parsons 1997, Davis – Moore 1997). Bizonyos – konkrétan nem meghatározott - mértékig tehát az egyenlőtlenségek meglétét nem tekinthetjük anomikus állapotnak. Ennek alapján a sportban tapasztalható esélyegyenlőtlenségek

létét tényként feltételezve, azokat nem tesszem vizsgálódásom tárgyává. Kutatásom két központi kérdést jár körül:

1.) Milyen dimenziókban jelenik meg az esélyek egyenlőtlensége a gyermekek és fiatalok úszásba kapcsolódásában, majd a már versenyszerűen sportoló fiatalok körében az élsportolóvá válásban?

2.) Milyen mértékűek ezek az egyenlőtlenségek?

E két alapkérdés természetesen sok kisebb kérdésre bontva válaszolható meg, melyeket az empirikus kutatásom eredményeit bemutató fejezetekben egyenként teszek vizsgálat tárgyává.

1. 4 Hipotézisek

Az esélyegyenlőtlenségek jellegét és mértékét több külön részterületen elemzem. Az egyenlőtlenségi dimenziókra vonatkozó hipotéziseket e kezdeti lépésben ismertetem. A dolgozat negyedik, saját empirikus kutatásomat bemutató részében ezek tesztelését végzem, külön fejezetekre bontva.

1. Az úszást, mint versenysportágat túlnyomórészt a középosztálybeli szülők gyermekei választják.
2. A család anyagi helyzete alapvetően behatárolja azon gyermekek és fiatalok körét, akik bekapcsolódnak a versenyszerű úszásba.
3. A szülők illetve a család sporthagyományai kedveznek az úszásba kapcsolódásnak és a felnőtt élsportolóvá válásnak.
4. Az egyes régiók gazdasági fejlettségi szintje és az úszáshoz szükséges infrastrukturális – létesítményekkel való – ellátottsága meghatározza az utánpótlás korosztály jelenlétét az úszósportban.
5. Az esélyegyenlőtlenség a „települési lejtő” mentén is megjelenik: a fővárosi fiatalok esélytöbblettel indulnak az összes többi településről származó úszóhoz képest.

A fenti hipotézisekben érintett egyenlőtlenségi dimenziók az úszósportba való bekapcsolódás szempontjából jelentősek. Ami a pályafutás során, tehát a már versenyszerűen sportoló fiatalok körében megnyilvánuló egyenlőtlenségeket illeti, három előzetes hipotézis tesztelését tekintem indokoltnak:

6. A továbbtanulás szándéka a lemorzsolódás leggyakoribb oka.
7. A lányok nagyobb arányban vonulnak vissza idő előtt a versenyszerű úszásból.
8. A serdülőkorú versenyzők gyakran divatosabb sportágak javára hagynak fel az úszósporttal.

A KUTATÁS MÓDSZEREI

Egy sportágban megnyilvánuló esélyegyenlőség mértékét több tényező határozhatja meg, melyek vizsgálata eltérő elemzési módszerek alkalmazását teszi szükségessé. Disszertációmban a következő kutatási módszereket használok:

2. 1 Dokumentumelemzés

A társadalmi rend működése, gazdasági és politikai jellegzetességei határozzák meg azokat a külső körülményeket, amelyek között a sport szervezetrendszere, szűkebben véve egy-egy sportág működik. A szakirodalom alapján kijelölt, illetve saját sportszakemberi tevékenységem alapján a téma szempontjából relevánsnak vélt gazdasági, politikai és makrotársadalmi tényezőket dokumentumelemzéssel vizsgálom. Ez a módszer dominál a dolgozat első, elméleti kérdéseket tartalmazó részében. A kettős – gazdaság és politikai – rendszerváltás hatása a társadalom szerveződésére olyan kérdéskör, melynek tárgyalása ebben az összefüggésben is elengedhetetlen. A hazai szociológiai szakirodalom (Ferge 1973; Kolosi 1984, 1987, 2000; Róbert 1999; Utasi 1984, stb.) jelentette a kiindulópontot a magyar társadalom strukturális viszonyainak és a rétegződésben bekövetkezett változásoknak a feltérképezésére, továbbá a rendszerváltás utáni társadalmi egyenlőtlenségek jellegének és mértékének bemutatására. Az életmód-kutatások nemzetközi (Shulze 1992) és hazai (Gábor 2002) szakirodalmát használtam fel továbbá annak szemléltetésére, milyen hatást gyakoroltak az utóbbi évtizedek változásai, köztük a hazánkba is begyűrűző globalizáció a fiatalok életvitelére és értékrendjére. Ez közvetett módon a sportolási szokásokat, a sport iránti attitűdöket is meghatározza. Mivel empirikus kutatásom középpontjában a gyermek - és fiatalok versenyzők vizsgálata áll, az ifjúságot érintő elméleti szakirodalmat kiemelt figyelemmel kísértem.

A sport szervezeti és finanszírozási rendszerének feltárása nélkülözhetetlen saját empirikus kutatásom problémafelvetéséhez, a kérdések kijelöléséhez, majd az eredmények értelmezéséhez. Ezt a munkát szintén dokumentumelemzéssel végeztem el: egyrészt a nyolcvanas évek óta napvilágot látott politikai határozatokat (törvényeket, rendeleteket, stratégiákat) tanulmányoztam, másrészt az ezeket elemző, értelmező hazai sportszociológiai szakirodalmat (Földesiné 1996, Frenkl - Gallov 2002) tekintetem át.

2. 2 Mélyinterjúk

A kérdőíves vizsgálat előkészítéséhez szükségünk volt néhány, az úszótársadalom különböző szereplőivel készített interjúra, melyek a sportág problémáira rávilágítva kijelölték a kérdések irányát és tartalmát. Ám a survey alapján nyert statisztikai jellegű eredmények értelmezése sem teljes további interjúk, ezúttal strukturálatlan mélyinterjúk elkészítése és elemzése nélkül. Elsősorban a nemek közötti esélykülönbségek és a továbbtanulási szándék vizsgálata volt az a két témakör, amelynek tárgyalásához részletesebb, kimerítőbb, a mélyinterjú módszerével nyert információkra volt szükségem.

2. 3 Survey módszer

A dolgozat második része olyan elemzéseket tartalmaz, melyeket saját empirikus kutatásom alapján végeztem el. Felmérésem gerincét a nyolcvanas évektől kezdődően a versenyszerű úzásba bekapcsolódott gyermekek és fiatalok körében elvégzett survey – kérdőíves kutatás – adja. A vizsgálat 496 főre terjedt ki. A kutatás során feltett kérdések kijelölésében részben a szakirodalom nyújtott eligazítást, részben néhány úszóedzővel, sportszakemberrel és szülővel készített, a probléma-azonosításra alkalmas strukturált interjú.

2. 3. 1 A populáció és a mintavétel

Kutatásommal kezdetben a mai utánpótlás korú úszók társadalmát kívántam feltérképezni. Szakosztályi nyilvántartás alapján megtörtént a 9 – 16 éves aktív

versenyzők (korosztályos úszók) teljes populációjának, 266 főnek a kérdőíves felmérése.

Mivel elsődleges célom az élsportolóvá válás társadalmi feltételrendszerének megvilágítása, szükségessé vált azon úszókat is bevonni a felmérésbe, akikből sikeres felnőtt bajnokok váltak. A mai felnőtt úszók teljes, 37 fős populációja alkotja kutatásom egyik alcsoportját.

A harmadik alpopuláció tagjai olyan volt úszók, akik az utóbbi időben valamilyen okból kifolyólag még korosztályos úszóként abbahagyták a versenyzést. Belőlük korosztályos eredménylisták és a szakosztályok nyilvántartása alapján, illetve elérhetőségi szempontok szerint (hólabda-módszerrel, volt edzőik és kollégáik javaslatára) vettem egy 94 fős mintát. A teljes alpopuláció mintegy egyharmadát kitevő minta így reprezentatívnak tekinthető, abból csak a perifériára szorult, csapattársai és edzői által számon nem tartott illetve utol nem érhető fiatalok rekedhettek kívül. A regionális reprezentativitásra is törekedtem: szakosztályonként legalább egy-két olyan volt versenyzőt kérdeztünk meg, aki már nem úszik versenyszerűen.

A mai felnőtt élsportolók és ez utóbbi, a versenyzéstől korosztályosként visszavonult egykori úszók csoportjának összehasonlítása révén kaphatunk választ központi kérdésünkre: a társadalmi tényezők mely konstellációja befolyásolja az élsportolóvá válás esélyeit és milyen mértékű ezek hatása?

Ugyanezen feltételrendszer időbeli alakulására is kíváncsi voltam. Az összehasonlító jellegű kutatás így két további csoport bevonásával vált teljessé. Egyrészt kérdőíves felmérést végeztem a rendszerváltást megelőző tíz-tizenöt év válogatott úszóinak számomra elérhető csoportjával. A nyilvántartások és személyi ismeretségek révén 43 főt sikerült megkérdezni. Másrészt bevontam azokat a volt versenyzőket is, akik a rendszerváltást közvetlenül megelőző években a versenysportot korosztályos úszóként abbahagyták. Ebből a populációból a rendelkezésemre álló korosztályos bajnoki listák, a szakosztályok nyilvántartása valamint elérhetőségi szempontok alapján (hólabda-módszerrel) reprezentatív, 56 fős mintát vettem. Itt is törekedtem az ország összes régiójából származó hajdani versenyzők bevonására.

Felmérésem így összesen 496 főre terjed ki, mely az elmúlt negyed évszázad úszóbajnokait teljes egészében, az úszásban eredményesen szereplő, élsportolói státuszra esélyes korosztályos versenyzőknek pedig egy jelentős hányadát tartalmazza.

További adatforrást jelentenek a felsőoktatásban részt vevő mai élsportolókkal, néhány női úszóbajnokkal illetve a versenysportból serdülőkorban kilépő versenyzőkkel és szüleikkel készített strukturált interjúk és informális beszélgetések, melyek a tárgyalt jelenségek háttérében meghúzódó tényezőkre világítanak rá, mintegy magyarázatot nyújtva a számszerű adatok alakulására.

2. 3. 2 Az egyenlőtlenségi dimenziók operacionalizálása

Az alábbiakban azon tényezők mérésének elméleti és empirikus problémáit tekintem át, melyek hipotézisem szerint a versenyszerű úszósportba való bekapcsolódás, majd az élsportolóvá válás esélyeit meghatározzák. Az, hogy egy gyermeket szülei rendszeres – majd versenyszerű – sporttevékenységre ösztönöznék-e vagy sem, majd annak esélye, hogy ebből a gyermekkorú úszóversenyzőből felnőtt élsportoló válik-e vagy korosztályosként visszavonul a versenyzéstől, előzetes várakozásaim szerint a következő társadalmi tényezők függvénye:

- 1.) A sportoló neme
- 2) A származási család társadalmi-kulturális státusa
- 3) A származási család anyagi helyzete
- 4) A település típusa
- 5) A régió
- 6) A sport presztízse a családban
- 7) A mikrokörnyezet attitűdje a versenysporttal szemben
- 8) Tanulás és sportolás összeegyeztethetősége

Ahhoz, hogy kérdőívet szerkeszthessünk, amely segítségével az élsportolóvá válás háttérében feltételezett fenti okok egyenkénti és együttes hatását, illetve ezek időbeli változását mérjük, a fenti elméleti dimenziókat operacionalizálnunk kell, azaz olyan mérhető változóban kifejeznünk, amelyek egyértelmű kérdésként megfogalmazhatók és megválaszolhatók.

Az öt célcsoport számára készített kérdőívekkel a fenti dimenziók mindegyikét mérni kívántam. Az egyes csoportok speciális helyzetéből fakadóan további kérdéseket is megfogalmaztam számukra, melyeket a későbbiekben ismertetek.

A *sportoló neme* nagymértékben meghatározza, meddig folytatja egy úszó versenyszerű pályafutását. Ennek hatásáról, valamint a háttérben meghúzódó okokról a „Nemi egyenlőtlenségek az élsportolóvá válásban” című részben számolok be részletesen.

A *származási család társadalmi-kulturális státusa* nem különíthető el az anyagi helyzettől, hiszen annak részben függvénye, jelen dolgozat szempontjából mégis indokoltnak tartottam külön kezelni. A társadalmi státust a szülők iskolai végzettségével és foglalkozásával mértem, mely változókat az elemzésekben külön-külön teszem vizsgálat tárgyává. Noha az iskolai végzettség és a foglalkozás között erős a korreláció, a rendszerváltás utáni időszakban – elsősorban a középrétegeknél - az inkonzisztens helyzet erősödése mutatható ki, mely mögött az *új vállalkozók* állnak (Kolosi 2000). Mint látni fogjuk, ez éppen az a csoport, amelyből a mai úszó gyermekek és fiatalok jelentős része származik. Elsősorban ez az inkonzisztencia indokolja az iskolai végzettség és a foglalkozás külön kezelését.

A származási család *anyagi helyzetének* mérése során nehézségekbe ütköztem. A kérdőíves felmérések általános tapasztalata, hogy az emberek nehezen vehetők rá anyagi helyzetükkel kapcsolatos kérdések torzítatlan megválaszolására. A jövedelem nagyságára való rákérdezés ugyan az anyagi helyzet legjobb mutatója – különösen a rendszerváltástól kezdődően, amióta a jövedelem jelentősége megnőtt az egyenlőtlenségi dimenziók között (Kolosi 2000) -, ám ez az abszolút szám nem tükrözi az anyagi helyzet szubjektív értékelését. Ez vezetett a kérdőívszerkesztés során ahhoz a megfontoláshoz, hogy a felnőtt korú kérdezetek esetében egy szubjektív mutatót is beemeljek a kutatásba: az anyagi helyzet relatív mutatóját, mellyel a kérdezett az átlaghoz képest értékeli saját helyzetét. („Az Ön megítélése szerint milyen volt a családja anyagi helyzete? a.) az átlagosnál sokkal rosszabb, b.) az átlagosnál rosszabb, c.) átlagos, d.) az átlagosnál jobb, e.) az átlagosnál sokkal jobb.”)

Nehezebb dolgom volt a mai korosztályos úszók esetében, akik csak kivételes esetben tudták volna megválaszolni a család jövedelmére vonatkozó kérdést. Mivel feltételezésem szerint az anyagi helyzet nagy jelentőségű a gyermekek versenysportoltatása szempontjából, feltérképezését mégsem kerülhettem meg. A megoldást az anyagi helyzet egyéb indikátorainak felmérésében, azaz több „közelítő kérdés” megfogalmazásában találtam meg. Rákérdeztem például arra, milyen márkájú

és típusú személygépkocsi van a család tulajdonában (a legfiatalabb korú versenyzők is könnyűszerrel válaszolták meg ezt a kérdést). Ezekre a kérdésekre adott válaszok az esetek túlnyomó többségében konzisztensek voltak a szülők foglalkozásával, tehát az anyagi helyzet jó közelítéseinek tekinthetők az adott lehetőségek között.

Az anyagi helyzetnek további mutatói, melyek szintén kérdés tárgyát képezték a teljes populáció esetében: a lakóhely jellege, a lakás szobaszáma, a lakásban lakó személyek száma és az, hogy van-e a kérdezettnek saját szobája.

A származási *település típusát* (főváros, megyeszékhely, kisváros, község, falu, tanya) az utánpótlás korúak esetében magam állapítottuk meg a kódolás során (a kérdésben a település neve szerepelt). Ennek alapján történt a kérdezettek megyék és régiók szerinti besorolása is. Az ezekre adott válaszok alapján azonosíthatók az úszás szempontjából kedvezőtlen térségek, települések – elsősorban azon esetek elemzésével, melyekben a kérdezett a versenyszerű sportolásra alkalmatlan helyi körülmények miatt kényszerült visszavonulni a versenyzéstől. Az úszás érdekében történő migrációra is rákérdeztem. Ebből következtethetünk azon családok társadalmi jellemzőire, amelyek gyermekük versenysportoltatása érdekében lakóhelyet változtattak – az úszás szempontjából hátrányos térségből vagy településről más, a sportbeli fejlődést elősegítő környezetbe költöztek. Az esetek egy részében az úszók ingázásra kényszerülnek abba a városba, ahol a versenyszerű úszásra való felkészülés technikai és személyi feltételei adottak. Ez a család részéről többlet-ráfordítást követel úgy időben, mint anyagiakban, ezért feltételezésünk szerint az ingázók jobb anyagi helyzetű családokból kerülnek ki, illetve olyanokból, ahol a sport presztízse annyira magas, hogy a család vállalja az ingázással járó nehézségeket.

A sport presztízse a családban olyan elméleti dimenzió, melynek két összetevője a családi támogatás mértéke és a családi sporthagyományok megléte vagy hiánya. Mindkettőt mérni kívántam a kérdőívek segítségével. A családi sporthagyományok a legtöbb esetben szavatolják a gyermek versenyzésének támogatását, ám ez a kapcsolat korántsem determinisztikus. Előfordulhat, hogy a szülők versenysportolói múltja a versenyszerű sportolás megkezdésekor előnyt jelent, hiszen a gyermek erős családi ösztönzést érzékel, ám ugyanezek a szülők – éppen saját sportmúltjuk negatív eseményeiből, a sportolói életmód nehézségeiből kiindulva – nem feltétlenül támogatják gyermekeik felnőtt élsportolóvá válását. A versenyszellem megtapasztalása, a sport

személyiségfejlesztő vonásai illetőleg az egészséges életmódra nevelés törekvése miatt gyermekeiket kiskorban úszásra és versenyzésre ösztönözhetik, akkor azonban, amikor ez egyéb tényezők (pl. tanulás, adott esetben egészség, pszichés állapot) rovására válna, a visszavonulás mellett foglalnak állást.

Az összefüggés ellentétes irányú is lehet. A hazai rétegződés-kutatások egyik fő tanulsága a sport szempontjából, hogy a gyermekeit sportolásra, versenyzésre ösztönző életstílus-csoportok között első helyen a családorientált életstílus áll (ld. a *Sport és életstílus* c. fejezetet). Ebből is látható: a családi sportkultúra és a támogatás mértéke nem minden esetben egymás tükörképe. A családorientált életstílus-csoportot ugyanis az jellemzi, hogy fogyasztási-magatartási szokásaiban a gyermekei későbbi sikerét kívánja megalapozni, egy magasabb életszínvonalat, a lehetőségek szélesebb tárházát teremtve meg számukra. A családorientált életstílus-csoportban tűnik a sporttevékenység a leginkább kívánatosnak az összes csoport közül, itt a legmagasabb a külön sportra járó illetve sportklubhoz tartozó gyermekek aránya (Utasi 1984). A támogató attitűd mögött pedig nem feltétlenül a sportkulturális tőke, hanem a szülők gyermekeik számára elérni kívánt társadalmi felemelkedés vágya húzódik meg. A sport ilyen megközelítésben egy lehetséges mobilitási csatornaként jelenik meg.

A *családi sporthagyományokat* két kérdéscsoporttal mértem. Rákérdeztem az anya, az apa és a testvérek sportba való bekapcsolódásának mértékére (a válaszlehetőségek skálája az „egyáltalán nem sportol(t) semmilyen szinten”-től a „felnőtt élsportoló (volt)” eshetőségig terjedt), az erre adott válaszokból képezve a „családi sportkulturális tőke” összevont változót. Meghatározni kívántam továbbá az úszó társadalom önreprodukciójának mértékét, illetve ennek időbeli alakulását.

A *családi támogatás mértékét* egyszerű attitűd-vizsgálat segítségével határoztam meg. A kérdezett szülei és testvére(i) viszonyulását úszó életmódjához egy ötfokú skálán jelezte, mely az „egyáltalán nem támogatja” lehetőségtől a „nagyon támogatja” válaszig terjedt. Hasonló szerkezetű kérdés szolgált a *mikrokörnyezet attitűdjének* mérésére is. Itt egyrészt az iskolai tanárok hozzáállására, másrészt az iskolatársak és a barátok - tehát a kortárs-csoport - véleményére voltam kíváncsi.

Amennyiben az iskolai vagy felsőfokú tanulás és sportolás összeegyeztethető, ez egy további tényező lehet, amely szerepet játszik a versenysport folytatása melletti döntés meghozatalában. A fejlett világban az úszás mindenhol a középrétegek sportága,

versenyszinten is nagyrészt a közép- és felső-középosztályból származó gyermekek és fiatalok űzik (ld. *Az úszók társadalmi származása* c. fejezetet). Ennek alapján feltételezhető, hogy Magyarországon is ez a tendencia érvényesül, kiváltképp a sport önköltségének jelentős megnövekedése - tehát a rendszerváltás - óta. Azon társadalmi csoportokban pedig, ahonnan az úszók feltételezésünk szerint származnak, a szellemi és kulturális tőke megszerzése igen fontos, a tanulást komolyan veszik és a legtöbb esetben megjelenik a felsőfokú továbbtanulás vágya. Ezért, ha a versenyszerű sporttevékenység nem egyeztethető össze a minőségi tanulással, annak rovására történik, a versenyző családja döntési helyzetbe kerülhet. Ezen megfontolásból vontam be vizsgálatomba a *sportolás és tanulás összeegyeztethetőségének* kérdését. Ezt az elméleti dimenziót négy kérdéssel közelítettem meg. Az első egy külső tényező, a sportegyesület és az iskola közötti együttműködést, annak hatékonyságát mérte. Versenysportolók esetén gyakori, hogy a szakosztály ajánlására történik az iskolaválasztás, és a diák ez által olyan tanintézetbe kerül, mely a sportegyesülettel való formális vagy informális együttműködése alapján sportorientált, órarendje a többi iskolához képest rugalmasabb, figyelembe veszi a sportoló tanulók igényeit, illetőleg egy osztályba több sportoló is jár, ami már csoportos igényt támaszt a tanintézettel szemben a speciális igények figyelembe vételére, ezáltal megkönnyítve a tanuló helyzetét. A sporttagozatos osztályban tanulók feltételezésem szerint kevesebb iskolai nehézséget tapasztalnak, mint a hagyományos iskolatípusban, ezért fontosnak véltem megtudakolni azt is, hogy sporttagozatra jár-e a kérdezett.⁴ Rákérdeztem továbbá a sportolás miatti iskolai kimaradás pótlásának módjára („Hogyan pótolod az edzés/versenyzés miatt kihagyott tananyagot? a.) edzés/versenyzés miatt nem maradok ki az iskolából, b.) magánórára járok, c.) szülők segítenek a tanulásban, d.) saját erőből pótolom”), valamint az érdemjegy megszerzésének mikéntjére („Hogyan szerzel jegyet? a.) a többiekkel egyszerre írok dolgozatot/felelek, b.) a tanárral egyeztetve később írok dolgozatot/felelek, c.) magántanuló vagyok, d.) egyéni tanrendem és vizsgarendem van”). A sportoló fiatalok iskolai nehézségeire talán a félévhalasztás kényszere világít rá a legjobban, melyre jellemző esetben a középfokú és a felsőfokú tanulmányok

⁴ A sportegyesület javaslatára történő iskolaválasztás nem jelenti feltétlenül sporttagozatos osztály választását. A Budapest Spartacus egyesület például a Vörösmarty Gimnáziummal működik együtt, versenyzőinek legtöbbje ebben az intézetben tanul hagyományos típusú osztályban. Ezért volt indokolt a két kérdést különválasztani.

végzése idején kerül sor. Ezért érdeklődésem kiterjedt arra is, hogy milyen arányban kényszerültek az úszó fiatalok félév- vagy évhalasztásra.

ELMÉLETI KERETEK

3. 1 Társadalomszerkezet, egyenlőtlenségek, életmód Magyarországon

3. 1. 1 A magyar társadalom strukturális viszonyai 1945 óta

Az ötvenes évek dogmatikus marxista szemléletű rétegződésmodellje a 'két osztály-egy réteg' modell volt: a munkásosztály és a parasztság a két osztály, az osztállyá szerveződni nem képes réteg pedig nem más, mint az értelmiség. Később beemelik a modellbe a kisárutermelőket, így 'két osztály-két réteg' elméletté bővül. A modell a legitimáció eszköze, funkciója a társadalmi különbségek elleplezése, annak igazolása, hogy nincs akut konfliktusforrás az egyes rétegek között, hiszen nincs uralkodó osztály. Csekély jövedelemkülönbségeket mutatott, mely egy „egyenlőbb” társadalomképet vázolt fel, mint amilyen az valójában volt. Egyben erős értékrendszerbeli befolyást is igyekezett érvényre juttatni, hiszen a tulajdonformák (állami, szövetkezeti, magán) alapján hierarchiát állított fel, az egyes osztályok eltérő fontosságát érzékeltetve. A rendszercél az állami tulajdon megteremtése, az ember pedig aszerint értékelődik, hogy milyen mértékben segíti ezt elő.

Ezek a modellek a tulajdon alapján rétegeztek. Az első tudományos igényű rétegződés-modell kutatás a Ferge Zsuzsa nevéhez fűződik (Ferge 1973), aki már nem a tulajdonviszonyokban, hanem a munkamegosztásban jelöli meg a rétegződést meghatározó tényezőt. A munkamegosztás társadalmi kapcsolatokat jelöl ki. A nyolc rétegeképző változó a következő: tulajdon, hatalom, szaktudás jellege (iskolai végzettség), a munkamegosztásba való bekapcsolódás rendszeressége, a munka mezőgazdasági-nem mezőgazdasági jellege, fizikai vagy szellemi jellege, alkotó vagy rutin jellege, illetve a munka tárgya (objektum, szubjektum vagy szellemi termék).

A rétegeképző változók alapján jönnek létre az alábbi munkajelleg-csoportok:⁵

1. Vezető állásúak, értelmiségiek
2. Középszintű szakemberek
3. Irodai dolgozók
4. Szakmunkások (mezőgazdaságon kívül)
5. Betanított munkások (mezőgazdaságon kívül)
6. Segédmunkások stb. (mezőgazdaságon kívül)
7. Mezőgazdasági fizikai dolgozók

A hetvenes évek rétegződés-modelljei a duális társadalomszerveződés koncepcióján alapulnak. Ekkorra a második gazdaság szerepe, így a piaci helyzeten alapuló státusz jelentősége annyira megnövekedik, hogy a munkajelleg-csoportok szerinti rétegződés már nem alkalmas a társadalomban tapasztalható egyenlőtlenségek leírására. A duális modellek előzménye Erdei Ferenc kettős társadalomszerveződésről szóló tézise, melyben a két világháború közötti időszakban a rendi és a polgári társadalomstruktúra egyidejű létezését és egymás fejlődését hátráltató hatását mutatta ki.

A kettős társadalomszerveződés leggyakrabban hivatkozott elemzése Szelényi Iván két háromszög-modellje és Kolosi Tamás L-modellje. A redisztributív szféra mellett megjelenik és egyre erősödik a piaci szféra szerepe, kezdetben háztáji gazdálkodás, később felhalmozásra irányuló kisvállalkozások formájában. A változást a kisvállalkozásoknak engedményt tevő káderelit indítja el, épp hatalma megerősítésének és legitimálásának céljából. Egy civil szféra alakul ki, mely többé-kevésbé függetleníti magát az állami szektortól, résztvevői sajátos szocialista polgároknak tekinthetők. Nagy jelentősége van a vállalkozói szellem továbbélésének: ezek a „polgárok” a szocializmus előtti időszakból humán tőkét hoztak magukkal, ők maguk vagy szüleik korábban kisvállalkozók voltak. A redisztributív szektorban és a piaci szférában elfoglalt pozíciók nagymértékben eltérnek egymástól, ami a két dimenzió elszakadását vetíti előre (Kolosi 1984).

A legnagyobb hazai rétegződés-vizsgálatra a nyolcvanas évek elején került sor; a státuscsoportok kidolgozása Kolosi Tamás nevéhez fűződik. „Egy rétegződési rendszer szerkezetén a népesség összetételét értjük a társadalmilag értékelt és ritka források

⁵ A fenti a kutatásban ténylegesen alkalmazott séma. Az eredeti, komplexebb csoportosításhoz ld. a Függelék.

birtoklásának tekintetében, vagyis ezen források eloszlását a népességben” (Treiman 1997). Három központi összetevője a képzettség, a foglalkozás és a jövedelem. A rétegződés-kutatások e három tényező együttes függvényeként értelmezik az egyének rétegekhez tartozását, ezek jelölik ki a strukturális egyenlőtlenségek rendszerét. Kolosi ezekkel a változókkal nem elégedett meg, hiszen az államszocialista időszakban a rétegződési viszonyokat ezekkel közel azonos mértékben határozzák meg az életkörülmények egyenlőtlenségei (Kolosi 2000): a hatalmi-érdekérvényesítési pozíció⁶, a lakással és környezettel kapcsolatos tényezők, a kulturális fogyasztás (mely csak részben függ össze az iskolai végzettséggel), az életstílus elemei.

Mindezek alapján egy státusrétegződés mutatható ki, melyben felülről lefelé haladva csökken az erőforrásokkal való ellátottság⁷. A hierarchikus elrendezkedésű képező státuscsoportok a következők:

1. elit
2. városias felső
3. falusias felső
4. falusi jómódú munkás
5. városi jómódú munkás
6. rossz érdekérvényesítő közép
7. jó érdekérvényesítő közép
8. jó érdekérvényesítő alsó
9. jó anyagi helyzetű alsó
10. városias alsó
11. enyhén deprivált
12. deprivált

A második gazdaság a nyolcvanas években már kiegyenlítő szerepet játszik (a hetvenes években, az L-modell kidolgozásakor éppen a piac egyenlőtlenség-teremtő, differenciáló erején volt a hangsúly). A státusrétegződés egy erőteljesen vertikális tagoltságú társadalmi struktúráról ad számot, melyet egy városi-falusi választóvonal metsz keresztül. A felső és alsó szinteken státuskristályosodás mutatható ki, azaz

⁶ A hatalmi-érdekérvényesítési dimenzió jellege és jelentősége mára megváltozott., ezért időbeli összehasonlításra ez a dimenzió nem alkalmas (Kolosi 2000).

⁷ Nyolc státusdimenziót különít el: érdekérvényesítési, munkamegosztási, második gazdasági, területi, lakás-státusz, anyagi helyzet, fogyasztás, kultúra.

valamennyi státusteremtő dimenzióban konzisztensen magas vagy konzisztensen alacsony elhelyezkedésű csoportokról van szó. A hierarchia közepén azonban jelentős a státusinkonzisztencia mértéke: pl. az érdekvényesítő közép (7) és az érdekvényesítő alsó (8) csoportokhoz tartozók a hatalmi-érdekvényesítési dimenzióban magas mutatót értek el (valószínűleg párttagságuk következtében), ám ezt a többi státusdimenzióban nem tudták ennek megfelelő mértékben hasznosítani.

A politikai-gazdasági rendszerváltás után az egyenlőtlenségi rendszert átalakító legfontosabb tényezők a foglalkozásszerkezeti változások, magánszektor kialakulása, új tőkésosztály létrejötte, egyes társadalmi csoportok lesüllyedése és felemelkedése (Kolosi 2000). A rétegződésben bekövetkezett változások szemléltetésére egy idősoros elemzést vázolunk fel. A felmérés időpontjai 1981, 1992, 1999.

Összesen tíz viszonylag homogén társadalmi csoport léte mutatható ki a három időpontban, melyek közül hat csoport mindhárom időpontban létezett. Minden társadalomban létezik egy *konzisztens felső* és egy *konzisztens alsó* csoport. Folyamatos a jelenléte az utóbbi huszonöt évben a *magas státusú, alacsony jövedelműek* csoportjának, mely elsősorban a kulturális fogyasztással az átlagból kiemelkedő nőket tömöríti. Létezett és létezik továbbá az *alsó középosztály, a jó lakású alsó és a jó jövedelmű alsó* csoport.

A rendszerváltás néhány státuscsoport eltűnését vonta maga után. Ezek a *munkáselit, a kulturális középosztály* és a *magas jövedelmű, alacsony felhalmozók (rossz lakásúak)* csoportja. Új státuscsoportként jelentkezett a rendszerváltás után a *lecsúszók és felkapaszkodók* állandó instabil helyzettel jellemezhető rétege.

Összességében elmondható, hogy a magyar társadalom strukturális viszonyai az elmúlt negyedszázadban alapvetően nem változtak. A státusinkonzisztencia a rendszerváltás óta összességében nem csökkent: a kezdeti enyhülés után újra nőtt. Ennek oka, hogy a korábbi kisebb mértékű inkonzisztencia a szegénységben egyenlősítő társadalmi szerkezetet tükrözött. A rendszerváltás után közvetlenül általános elszegényedés következik be: korábban egyenlőtlenségteremtő tényező volt a hatalom és a redistribúció, melyek hatása már nem érvényesült, ám az új egyenlőtlenségtermelő tényezők - a vállalkozás és a piac - sem éreztették még hatásukat. A rendszerváltás után az inkonzisztens helyzet erősödése mögött az *új vállalkozók* állnak.

A társadalmi nagycsoportok magyarázóereje változóban van. Ulrich Beck-nek az 1980-as évek Nyugat-Németországra kidolgozott tézise értelmében egy olyan individualizációs folyamat zajlik le, melynek következtében a nagycsoportok meghatározó ereje csökken, és a jóléti társadalmakban, vagy legalábbis a középrétegektől kezdődően elég nagy lehetőségük van az embereknek arra, hogy maguk válasszák meg életmódjukat. A rendi- és osztálytársadalmak végét hirdeti a tézis (erről bővebben ld. *Az individualizáció és posztmaterializmus c. fejezetet*). Napjainkban Magyarországon a konzisztencia irányába hat a jövedelem jelentőségének megnövekedése. Ez, illetve az utóbbi időben zajló egyéb társadalmi folyamatok - a társadalom jövedelem szerinti kikristályosodása, a középosztályosodás illetve a lecsúszó rétegek visszarendeződése – arra utalnak, hogy az individualizáció jelensége térségünkben is kezdetét veszi. Ennek alapján a jólét megnövekedése áll, mely - legalábbis a középrétegekben - a fogyasztáson alapuló életstílus-csoportok (miliók) identitásteremtő szerepét növeli.

3. 1. 2 Társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon a rendszerváltás előtt és után

3. 1. 2. 1 Jövedelmi egyenlőtlenségek

A jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése Magyarországon már a rendszerváltás előtt megkezdődött. A nyolcvanas évtized első éveitől a kilencvenes évek végéig az alsó és a felső jövedelmi decilis átlagjövedelme közötti különbség kétszeresére növekedett (Szívós-Tóth 2000). A háztartások jövedelme az anyagi helyzetnek nem pontos indikátora⁸, ám a fő tendenciákat viszonylag jól jelzi. A jövedelmi egyenlőtlenségek 1962 és 1982 között csökkentek.⁹ Ekkortól azonban a gazdasági liberalizáció, a piaci elemek bevezetése a redisztributív rendszerbe az egyenlőtlenségek növekedését vonta magával, amit a rendszerváltás felgyorsított: 1987 és 1992 között a legnagyobb gazdasági visszaesés zajlott le Magyarországon a második világháború óta. Az egyenlőtlenségek belső szerkezete is többször változott: a

⁸ Az adózás és a különböző jövedelem-elvonások másként érintik az egyes csoportokat; a falun élők számára adott a háztáji gazdálkodás lehetősége; a vagyonból származó jövedelem gyakran nem mutat reális értékeket a statisztikákban; az informális gazdaságba való bekapcsolódás jövedelemszerzés céljából nehezen regisztrálható.

⁹ Ezt a trendet csak az Új Gazdasági Mechanizmus törte meg egy enyhe emelkedéssel.

rendszer váltásig a legtehetősebbek és a középrétegek közötti jövedelmi-életszínvonalbeli különbségek nőttek. A jövedelmi egyenlőtlenségek szerkezetét tekintve a kilencvenes évek végére a felső középrétegek jövedelmi helyzete is számottevően javult, és megnőttek a köztük, illetve az alsó közép- és alsó rétegek közötti különbségek. A társadalom egy része az életszínvonal tekintetében leszakadt a többitől. A háztartások munkaerő-piaci összetétele megváltozott. Lezajlott a háztartások munkaerő-piaci polarizációja: csökkent az aktív foglalkoztatott által vezetett háztartásban élők népességbeli aránya (1992-ben a népesség 65%, 2000-ben már csak 56% élt ilyen háztartásban); több háztartásfő munkanélkülivé, inaktívvá vagy nyugdíjassá vált az időszak alatt. Ezt természetesen a jövedelmek polarizációja követi. Az iskolázottsági szintek (a felsőfokú végzettségűek és a társadalom többi része) közötti illetve a foglalkoztatási polarizáció mentén létrejött egyenlőtlenségek mellett a gyermekszám, az etnikum és a településtípus (Budapest - vidék) dimenziójában is nagy különbségek jöttek létre; emellett a társadalmi kategóriákon – így fiatalok életkori kohorszán - belüli egyenlőtlenségek is növekedtek.¹⁰

A kilencvenes évek elején a gazdasági visszaesés megugrott; a rendszerváltást követő években a jövedelmi egyenlőtlenségek lassú, de állandó növekedést mutattak. Míg 1988-ban a legfelső jövedelmi decilisbe tartozó háztartások jövedelme 5, 8-szorosa volt a legalsó jövedelmi decilisbe tartozó háztartásokénak, addig 1998-ban ez a különbség már 8, 08-ra nőtt (Kolosi 2000: 109). 1996 óta már csak kismértékben növekedtek, inkább stagnáltak a jövedelmi egyenlőtlenségek.¹¹ 1997-től nő a reálkereseti index (Vukovics – Harcsa 2002), növekszik a GDP és csökken a munkanélküliség. Egyetlen terület maradt, ahol továbbra sem mutatható ki javuló tendencia: folyamatosan növekednek a jövedelmkülönbségek a családok gyermekszám szerinti kategóriái között.

A magyar társadalom struktúrája egyre jobban hasonlít a fejlett nyugati országokéhoz: nő az értelmiségiek száma, megnőtt a beiskolázási arányszám a legfelsőbb fokokig, növekszik az önálló vállalkozók száma és a szolgáltató szektor gazdasági részesedése. Magyarország a rendszerváltással együtt járó gazdaság szerkezeti

¹⁰ A nemek közötti kereseti különbségek nagyok, de a rendszerváltás óta csökkenő trendet mutatnak (Tóth 2002: 28-29).

¹¹ A percepciók ezt az objektív helyzetet nem követik; valószínűsíthető, hogy a szubjektíve az egyenlőtlenségek további növekedését (tévesen) érzékelő csoportok számára új, Nyugatról érkező életformák jelentik a referenciát.

változások (privatizáció, piacgazdaság) eredményeképpen megnövekedett egyenlőtlenségek ellenére is egalitáriánusabb ország, mint a hozzá gazdasági fejlettség tekintetében leginkább hasonló Uniós országok - Írország, Portugália, Spanyolország, Görögország -, illetve mint néhány olyan ország, mely nála sokkal jobb gazdasági mutatókkal rendelkezik - Franciaország, Olaszország (Kolosi 2000: 110).

A rendszerváltás előtti anyagi-jövedelmi inkonzisztencia napjainkig fennmaradt, ennek mértéke csaknem 40%-osra tehető. Ezekben az esetekben az anyagi-jövedelmi helyzetet alkotó négy összetevő (jövedelem, lakás, tartós fogyasztási cikkek, kiadások) szerinti változás nem követ egyetlen trendet, hanem a különböző dimenziók némelyikében javulás, míg másokban romlás következett be.

3. 1. 2. 2 Területi egyenlőtlenségek

A rendszerváltás óta három alapvető változás befolyásolta a regionális fejlődés feltételeit: elsősorban a piacgazdaság kialakulása, amely a helyi gazdaságok mellé általában erősebb versenytársak megjelenéséhez vezetett és a helyi gazdaságok alulmaradását eredményezte a versenyben; másodsorban a gazdaság szerkezeti és technológiai átalakulása - a szocializmus idején virágzó ágazatok (pl. nehézipar) elvesztették domináns szerepüket a gazdaságban, helyükre lépett a szolgáltatói szféra és a tudásalapú ipar; végezetül a globalizációs hatások nyomán a magyar gazdaságnak, azon belül a régióknak alkalmazkodniuk kell az új, külső gazdasági hatásokhoz.

Mindhárom változás a területi egyenlőtlenségek növekedéséhez vezetett, elsősorban az kilencvenes évek első felében. A települési lejtő (főváros-város-falu), amely a rendszerváltás előtt is létezett, meredekebbé vált. A gazdaságszerkezet változásával elsősorban azok a régiók kerültek rossz pozícióba, ahol az erőltetett iparosítás időszakában a helyi munkaerő jelentős részét a nagyiparban foglalkoztatta, majd ennek megszűnte tömeges munkanélküliséget hozott létre. A dinamikus régiók, amelyek jobb gazdasági pozícióval, földrajzi fekvéssel vagy szakképzettségbeli összetétellel rendelkeznek, változatlanul Budapest régió, az Észak-Dunántúl és a Balaton vidéke maradtak. 1996 után a válsághelyzetben lévő régiók és városok száma valamelyest csökkent - elsősorban az Észak-Magyarországra irányított támogatásoknak köszönhetően, mely 1991 és 1997 között az összes területfejlesztési támogatás 88%-át

tette ki (Enyedi 2000). A területi egyenlőtlenségek szerkezete tehát a többi társadalmi egyenlőtlenség időbeli alakulását követi: kezdeti erőteljes növekedésük után mára stabilizálódni látszanak.

3. 1. 2. 3 A piacosodás hatása a társadalmi egyenlőtlenségek alakulására

Mi a kapcsolat a piac térnyerése és a társadalmi egyenlőtlenségek mértékének alakulása között? A redisztribúció alapján szerveződő gazdaságokban (magyar, lengyel, kínai) a piaci reform bevezetését követően mérséklődtek az egyenlőtlenségek, nem sokkal később azonban ismét nőni kezdtek. A piacgazdaság kibontakozása előtt, a reformszocializmus korszakában nagyobbak a társadalmi egyenlőtlenségek, mint a klasszikus redisztributív államszocialista gazdaságokban. Mint láttuk, Magyarországon az egyenlőtlenségek 1968 után csökkentek, a nyolcvanas évek elején elérjük a legnagyobb fokú egyenlőséget, majd ismét növekednek a különbségek.

A jövedelmi egyenlőtlenségek korai csökkenését a piaci mechanizmus térnyerése okozza. Az államszocializmusban a redisztribúció alacsony mezőgazdasági árakkal jövedelmet szívott el a mezőgazdaságtól, az ipari beruházásokra fordítva azt. A gazdasági reform (az 1968-as Új Gazdasági Mechanizmus) nyomán a falusi-városi, paraszt-káder jövedelemkülönbségek azért csökkenhettek, mert a mezőgazdasági termékek felvásárlási árai közelebb kerültek piaci értékükhöz; a rugalmasabb tervezési módszerek és piaci ösztönzők lehetővé tették a paraszti termelés termelékenységének növekedését (Szelényi–Costello 1996).

Egy ponton a trend az ellentétébe fordul; a piaci reform második szakaszában növekednek az egyenlőtlenségek. A jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése nem követi mechanikusan a piac növekedését - nem a több piac, hanem új típusú piacok kialakulása az oka annak, hogy a korábban egyenlősítő piac egyenlőtlenségek létrehozójává válik. A legfontosabb tényező itt a munkaerőpiac kialakulása: a munkaerőt árszabályozó piac kezdi elosztani, így a piac az egyenlőtlenségek forrása lesz.

Az egyenlőtlenségek U alakú görbét mutatnak a piac fokozatos bővülésének függvényében. A görbe fordulópontjait az határozza meg, milyenek azok az intézményi feltételek, amelyek között a piac mint gazdaságszervező mechanizmus teret nyer a

gazdaságon belül. Fontos, hogy milyen típusú piacról van szó, azok milyen tulajdonviszonyok között működnek és milyen társadalmi szereplők ütköznek egymással adott piaci- és tulajdonviszonyok között.

Természeténél fogva sem a piac, sem a redisztribúció nem okoz egyenlőséget vagy egyenlőtlenséget. E két gazdasági integrációs mechanizmus társadalmi következményei attól függnek, hogy ezek a mechanizmusok milyen makrotársadalmi intézményekbe és struktúrákba ágyazódnak be.

A piaci reform általában a fogyasztási javak piacának kialakulásával kezdődik, ahol a javak árának bizonyos hányadát a kereslet és a kínálat egymáshoz való viszonya határozza meg (minél nagyobb hányadát, annál fejlettebb ez a piac). Ez tőke- és munkaerőpiacok megjelenése nélkül is nagyhatású fejlemény lehet. Az államszocializmusban általában a munkaerő nem piaci értékesítéséről beszélhetünk, hiszen a bérszínvonalat nem a kereslet és a kínálat mechanizmusa szabályozza, hanem adminisztratív eszközökkel maga az állam. Ebben a kezdeti időszakban tehát még nem beszélhetünk munkaerőpiacról. Tőkepiac sem létezik még, hiszen a tőkejavakat nem kompetitív piacokon fektetik be. Ez ugyanis - az előző két típusú piachoz hasonlóan - olyan mértékben fejlődik ki, ahogyan az ösztökének hatóságilag szabályozott része csökken. A piaci (tőkés) gazdasági rendszerekben a tőke és munkaerő elosztásának domináns mechanizmusa a piac (Polányi alapján Szelényi-Costello 1996). Amíg tehát a munkaerőnek és a tőkének az allokációja elsődlegesen redisztributív módon történik, addig lokális piacokról beszélhetünk.

A piacon létrejövő egyenlőtlenségek dinamizmusa a piaci penetráció¹² három típusának társadalmi következménye. A piac növekedésének típusairól van szó, nem a piaci reform fokozatairól - e típusok ezért nem helyezhetők el egy evolúciós skálán, és noha ezek Magyarországon a hatvanas évektől kezdődően egymást követték, nem szükségszerű az egyik típusból a másikba való átmenet (Szelényi-Costello 1996).

Lokális piacok redisztributív módon integrált gazdaságokban már a hatvanas évek közepén megjelennek a magyar és lengyel redisztributív gazdaságban¹³, és a piacok meghatározó típusai maradnak a nyolcvanas évek közepéig. A lokális piacok a gazdasági rendszer egészét tekintve periférikus jelentőségűek, gyakran illegális vagy féllegális tevékenységeket takarnak, a résztvevő gazdasági szereplők részéről nem

¹² A piac gazdaságintegráló mechanizmussá válása

igényelnek különösebb szakképzettséget. Elsőként a társadalmi hierarchia alacsonyabb fokairól a parasztok és a paraszt-munkások jelentek meg, második gazdaságbeli – elsősorban háztáji – jövedelemszerző tevékenységükkel. Így a lokális piacoknak egyenlőség-növelő hatásuk van. Ha redisztributív gazdaságokban lokális piacok alakulnak ki, akkor a közvetlen termelők bizonyos piaci hatalomra tesznek szert, a redisztribútorok privilégiumai pedig relatíve korlátozódnak (Szelényi-Costello 1996). A korai piaci reform idején Magyarországon ténylegesen a legkevésbé iskolázottak jövedelmei nőttek.

Szelényi Iván fenti megállapításai olyan gazdaságokban szerzett tapasztalatok alapján születtek (Magyarország, Lengyelország)¹⁴, melyekben megjelentek lokális piacok, de a munkaerő és a tőke allokációja alapvetően a redisztributív rendszeren belül maradt.

A szocialista vegyes gazdaságokban a piac és a redisztribúció együtt vannak jelen, továbbra is az utóbbi dominál. A piaci penetráció ezen új típusa Kelet-Európában 1980-1989 között jelent meg¹⁵. A változás alapját az adja, hogy a magángazdasági tevékenység a liberalizációs intézkedések következtében legálissá vagy féllegálissá vált. Ezeket a reformokat az államszocialista társadalmak a gazdaság növelése érdekében vezették be. Több új gazdasági szereplő jelent meg, így a jobban képzettek is, miáltal előre jelezhetővé vált a gazdasági verseny kimenetele. Következésképpen a kevésbé iskolázott szereplők háttérbe szorultak, a versenyben alulmaradtak. Elsősorban a „későkádári technokrácia”, azaz a káderelit technokrata, magas színvonalú, modern szaktudással rendelkező tagjai kezdtek hidakat építeni a kialakuló piacgazdaság felé (Szalai 1998a, 1998b, 2001), áruvá alakítva bürokratikus privilégiumaikat (például az ingatlanpiacon).

A nyolcvanas években a jövedelmek egyre kevésbé fejezték ki az anyagi helyzet tényleges differenciáltságát, hiszen a lakossági jövedelmek 40%-a magángazdasági tevékenységekből származott, a népesség mintegy egyharmada szerzett jövedelmet a második gazdaságból. Ezzel magyarázható, hogy a regisztrált jövedelmek stagnálása¹⁶

¹³ Kínában 1977-től indul meg a lokális piacok kialakulása.

¹⁴ A piaci átmenet elmélete Victor Nee kínai reformtapasztalatai alapján született. Szelényi Iván és Eric Costello a közép-kelet-európai viszonyokra alkalmazták a tézist.

¹⁵ Kínában 1986 után.

¹⁶ A reáljövedelem a hetvenes évektől a rendszerváltásig szinte minden évben csökkent (Kolosi 1989).

ellenére összességében nőtt az életszínvonal, noha nem annyira dinamikus, mint egy évtizeddel korábban.

A piaci mechanizmus bevezetése az egyenlőtlenségek belső szerkezetében okozott változást. A nyolcvanas évek elejétől nőtt a szegénység, az évtized végén pedig főként a városi szegénység, ami az amúgy is vékony középréteg, elsősorban az értelmiségiek egzisztenciális lecsúszását jelzi. 200.000 értelmiségi rosszabb helyzetbe került, míg társaik vállalkozóvá, menedzserré váltak. Kolosi Tamás szerint ez a csoport az, amely helyzetváltozásának érzékelése folytán az egyenlőtlenségtudatot társadalmi szinten generálja (Kolosi 2000). Relatív pozícióját tekintve az értelmiségiekhez képest a falusi lakosság helyzete javult, a háztáji gazdaságba való bekapcsolódásnak köszönhetően.

A szocialista vegyes gazdaságban – hazánkban a nyolcvanas években - a piac már nem a redisztributív szféra egyenlőtlenségeit egyensúlyozta ki, hanem létrehozta a társadalmi egyenlőtlenségek duális rendszerét. Vegyes (állami és magán) tulajdonlási viszonyok mellett az egyenlőtlenségek kettős gyökereik, s a két mechanizmusból származó egyenlőtlenségek nem kompenzálják, hanem felerősítik egymást.

A kapitalizmus felé orientált gazdaságok (Kelet-Európa, 1989 után) célja a tőkés piacgazdaság intézményeinek létrehozása, az államszocializmus meghaladása. A posztkommunista átalakulás során a piac térnyerésével párhuzamosan az egyenlőtlenségek gyorsan növekedtek. Az átalakulás vesztesei az egykori nomenklatura bürokratikus rétege és munkásság; nyertesei a nagyvállalati menedzserek és tulajdonosok, akik főként a nomenklatura technokratáiból kerültek ki, illetve a vállalkozó kispolgárság - ők az államszocialista társadalom közép- vagy alsó-közép kategóriáiból származnak, sokan közülük a nyolcvanas években a második gazdaságban tevékenykedtek, illetve felmenőik az államszocializmus előtt magánvállalkozók voltak. Ez példázza, miként növelik az egyenlőtlenségeket a rendszerváltás után a tőkeberuházást igénylő jövedelemtermelő stratégiák, hiszen elsősorban azok élhetnek velük, akik már a rendszerváltás előtt felhalmoztak. A humán tőkét – képzettséget - igénylő stratégiák is egyenlőtlenségnövelő hatást fejtenek ki, hiszen már az államszocialista időszak (legalábbis annak második fele) is honorálta a szaktudást.

3. 1. 3 Az időfelhasználás változásai

A lakosság időfelhasználásának alakulását a KSH 1986/87-as és 1999/2000-es időmérleg-felvételei adatai alapján ismertetem (KSH 1987, 2000).¹⁷

3. 1. 3. 1 A társadalmilag kötött idő: a munkaidő

A társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatánál érdemes néhány pillantást vetnünk a népesség életmódját jellemző időmérleg elemzésekre és megvizsgálunk, milyen változások következtek be a rendszerváltás óta eltelt mintegy másfél évtizedben a magyar lakosság időfelhasználásában. Ezek a változások differenciáltan érintették a népesség különböző csoportjait, rétegeit. Rögtön az elején meg kell jegyezni, hogy bár a munkaidőalap makroszintű alakulása 25%-os csökkenést mutat a kereső-termelőmunkára fordított idő vonatkozásában (okai a foglalkoztatottak abszolút számának apadásában és a hivatalos munkaidőhossz lerövidülésében keresendő), mikroszinten és a foglalkoztatottak körében vizsgálva a csökkenés sokkal kisebb mérvű, a jelenlegi érték a korábbinak 91%-a. Sőt, amennyiben a főfoglalkozású munkára fordított időt tekintjük és azon belül is csak a foglalkoztatottakat vizsgáljuk, még enyhe (1%-os) növekedést is tapasztalhatunk.

Mindez arra utal, hogy akinek lehetősége van főfoglalkozásban dolgozni, az ugyanannyi munkát végez, mint a rendszerváltást megelőzően. (Itt jegyzendő meg, hogy a főmunkahely szerepe jelentősen felértékelődött a megélhetésben: míg 1986-ban a foglalkoztatottak csoportjában a főfoglalkozású munkaidő az összes kereső-termelő tevékenységen belül 79%-kal szerepelt, addig 2000-re ez a szám már elérte a 88%-ot.)

Az egyes társadalmi csoportok között jelentős eltérések mutathatók ki. Míg a vezetők és a szakmunkások körében a keresőmunka időráfordítása 7-9%-al nőtt, addig a mezőgazdaságban tevékenykedő fizikai munkások és önállók csoportjában nagyfokú visszaesés tapasztalható. Az ő esetükben az időráfordítás már csak 82%-a az 1986-os értéknek. Mint látjuk, a jelenség státusz- és végzettségfüggő. A kereső munka tekintetében az átlagnál nagyobb mérvű az időráfordítás csökkenése az alacsony státuszúak körében. A 8 általános vagy kisebb végzettségűek esetében ez az érték 1999-

¹⁷ Az időmérleg részletes adataihoz ld. *Függelék*.

ben az 1986-os érték 56%-a, míg a felsőfokúak táborában 88%. A társadalmilag kötött munkaidő hossza az iskolai végzettség szerint is különbségek terepe. A szakmunkások és mezőgazdasági fizikai dolgozók munkaideje hosszabb, mint a szellemi munkát végzőké és az értelmiségieké¹⁸. A legkevesebbet dolgozók kvintilisében az értelmiségiek négyszer annyian vannak, mint a felső ötödben.

Települési viszonylatban is jelentős különbségeket találunk: a fővárosiak kereső-termelőmunka időráfordítása csupán 4/5-e a községben élőkének. Ha az időfelhasználást a kereső-termelőmunkával töltött idő hosszából számított kvintilisekben vizsgáljuk, szintén településtípus szerinti különbségekre derül fény. 1986-ban a legkevesebbet dolgozók közé kétszer annyi fővárosi tartozott, mint a hosszú a munkaidőt teljesítők táborába. Ezzel párhuzamosan a községben élők erősen felülreprezentáltak a sok munkát vállalók körében. Napjainkra kiegyenlítettebbé vált a kvintilisek település szerinti összetétele, ám továbbra is a kisebb településeken élők dolgoznak a legtöbbet.

3. 1. 3. 2 A háztartási munkára fordított idő

A rendszerváltás óta megfigyelhető a háztartási gazdaság szerepének relatív felerősödése. Mivel a háztartás és család ellátásával kapcsolatos időráfordítás mindössze 4%-al csökkent, módosult a kereső és a háztartási munka egymáshoz viszonyított aránya. Míg korábban a háztartás és család eltartására fordított idő a keresőmunka 63%-át tette ki, mára ez az arány eléri a 79%-ot.

Az elmúlt másfél évtizedben lezajlott demográfiai folyamatok a korosztályok és nemek tekintetében is módosították a háztartás és család eltartására fordított idő arányát. Míg 1986-ban a 20-29 éves nők még 14 perccel több időt töltöttek a háztartás körüli teendőkkel, mint a 30-39 éves korosztály, addig napjainkra utóbbi korcsoport haladja meg az előbbi, jelentős 110 perccel. A jelenség egyértelmű oka a családalapítás későbbre tolódása.

A nemi adatok összevetéséből kiderül, hogy – bár a teljes lakosság körében háztartás és család eltartására fordított idő összességében 4%-al csökkent – de a férfiak

¹⁸ A legkevesebbet dolgozók kvintilisében az értelmiségiek négyszer annyian vannak, mint a felső ötödben.

esetében a kisvárosokban és a falvakban mégis növekedést tapasztalunk. Vagyis a kisebb településeken a férfiak nagyobb mértékben veszik ki részüket a házimunkából, mint régebben. Ez a nemek közötti munkamegosztás kiegyenlítettebbé válására utal.

Az idősebb generációt, a nyugdíjasokat is érintik a társadalmilag kötött munka szerkezetében bekövetkezett változások. Körükben az unokáik ellátására illetve nevelésére fordított idő háromszorosára növekedett, ami nem feltétlenül a generációk közti hatékonyabb együttműködést jelzi, hanem egy kényszerhelyzet folyamánya. A gyermek-elhelyezési intézmények (bölcsőde, óvoda, napközi-otthonok) megszűnésének, a férőhelyek csökkentésének következményeként mára fokozottabb a nagyszülők bevonása a gyermek-felügyeleti és -nevelési tevékenységekbe.

3. 1. 3. 3 A szabadidő és felhasználása

A KSH által 1986/87-ben és 1999/2000-ben a 15-74 év közötti lakosság körében végzett életmód és időmérleg vizsgálatok összehasonlító elemzéséből kiderül, hogy közel másfél évtized alatt a kereső-termelőmunkával töltött idő csökkenése miatt a foglalkoztatottak körében jelentős mértékben, mintegy 14%-al nőtt a szabadidő tömege. És bár az emelkedés mértéke egyes rétegeknél jelentős (a mezőgazdasági foglalkoztatottak esetében mintegy 1/3-os), megjegyzendő, hogy a vezetők esetében csekély mértékben ugyan, de csökkent a szabadon felhasználható idő mennyisége. Figyelemreméltó, hogy a nemek között továbbra is nagyfokú a különbség. A férfiak hozzávetőlegesen 50 percnyi szabadidőtöbblettel rendelkeznek a nőkkel szemben. A településtípusok között szintén különbségeket találunk, hiszen a kistelepülések lakóival szemben a nagyobb városokban élők napi átlagban közel 50 perccel több szabadidővel rendelkeznek. A különbség jelentős, de némileg csökkenő tendenciát mutat: 1986/87-ban még 57 perc volt az eltérés.

3. 1. 3. 4 Kulturális különbségek a szabadidő felhasználásában

A társadalmi változásokat jól jellemzi, hogy az 1986/87 és 1999/2000 között eltelt mintegy másfél évtizedben a tanulásra fordított időalap kimagasló mértékben, mintegy 60%-al emelkedett. Ennek okai egyfelől egyértelműen az iskolarendszer és az

oktatáspolitikai átalakulásában, a nappali tagozatos egyetemi hallgatók számarányának növekedésében keresendők, másrészt a felnőtt népességre nehezedő – munkaerő-piaci mechanizmusok követelte – átképzési kényszerben, melynek erejét és jelentőségét jól mutatja, hogy a felnőtt lakosság körében a munka melletti önképzésre fordított idő az átlagot messze meghaladóan, 87%-kal növekedett.

A megnövekedett szabadidő-mennyiség ellenére a kulturális és szórakoztató intézmények látogatására fordított idő csökkenő tendenciát jelez. Ezek a tevékenységek nagymértékben rétegspecifikusak. A visszaesés mértéke kiugróan magas a 20 év alatti fiatalok és az általános vagy annál alacsonyabb iskolai végzettségűek körében. A 15-19 év közötti korosztály napjainkban fele annyi időt sem fordít mozi, színház vagy hangverseny látogatásra, mint 1986-ban. Ugyanez a jelenség figyelhető meg az olvasásra fordított idő tekintetében: az egész lakosságot illetően $\frac{3}{4}$ -re esett vissza az időtöltésnek ez a formája. Ráadásul a csökkenés itt is a fiatalok és az alacsony iskolai végzettségűek csoportjában a legerőteljesebb. A 15-19 év közötti férfiak napi átlagban 17 percet töltenek olvasással, 1986-ban ez az érték még 37 perc volt. A nők esetében 36 illetve 21 perc a két érték.

Az olvasás vonatkozásában a rendszerváltás óta nőtt az iskolázottsági rétegek közti különbség. Míg a diplomások táborában csak $\frac{4}{5}$ -re esett vissza az erre fordított szabadidő, a középfokú és az ennél alacsonyabb végzettséggel rendelkezők körében $\frac{2}{3}$ -ra csökkent az olvasással töltött idő. Ugyan az olvasás visszaszorulása minden településforma tekintetében jelentős, mégis a városi lakosság esetében a legerőteljesebb.

Előbbi jelenség ellenpontjaként jelent meg a TV- és videó-nézésre fordított idő drámai, 53%-os növekedése. Míg korábban ez az időtöltés a teljes szabadidő 46%-át foglalta le, ma már 58%-os súllyal esik latba. A jelenség háttérében a különböző tevékenységformákhoz kapcsolódó anyagi hozzáférés különbözősége (is) feltételezhető. Míg az olvasás, mozi, színház, hangverseny, koncert és egyéb szórakoztató jellegű időtöltések ellen azok magas költségigényei szólnak, addig a TV nézés - különösen a rendszerváltás óta jelentősen kibővült csatornaválasztékkal – olcsóbban és könnyebben elérhető konkurenciát teremtett az időtöltés vonatkozásában. S bár a TV nézés különösen a nyugdíjasok és alacsony iskolai végzettségűek körében az átlagot meghaladóan népszerű, megjegyzendő, hogy 1986-hoz viszonyítva a foglalkoztatottak körében is 37%-al nőtt a TV előtt töltött idő hossza.

A fogyasztási jelzőszámok a reáljövedelem alakulásának indikátorai. A tartós eszközök fogyasztása 1998 óta felgyorsult, a rendszerváltás idején regisztrált fogyasztási szintet először 1999-ben értük el. A kulturális fogyasztás státusfüggő¹⁹ és viszonylag konzisztens, eloszlása egyenlőtlen. Ám a városokban élők kulturális fogyasztása az iskolázottság/kereset és a fogyasztás közötti összefüggéstől eltekintve is magasabb, mint a községi lakosoké.²⁰

3. 1. 3. 5 A testkultúrára fordított idő

A fizikai rekreációval, sporttal, testedzéssel, sétával töltött szabadidő mennyiségében 36%-os növekedés tapasztalható az 1986 és 2000 között eltelt években. Ez abszolút értelemben jelentős emelkedésnek tűnik, relatíve azonban csekély mértékű, ha figyelembe vesszük, hogy a lakosság teljes szabadidejének még így is csak 7%-át tölti ilyen tevékenységgel. Ráadásul több lényeges vonatkozásban (nemek, település, életkor) jelentős eltérések tapasztalhatók. Erre utal az a tény, hogy a férfiak fizikai rekreációval napi átlagban 60%-al több időt töltenek, mint a nők. Településviszonylatban is rendkívüli az aránytalanság. A budapestiek több mint kétszer annyi időt fordítanak sétára, sportra, mint a községben élők. Bár utóbbi esetben még így is tapasztalható bizonyos mértékű kiegyenlítődé, mert korábban még háromszoros volt a különbség a fővárosiak javára. Életkori összevetésben ez a tevékenységforma a fiatalok körében a legnépszerűbb. A 15-19 éves korosztályba tartozók négyszer annyit töltenek fizikai rekreációval, mint az 50-59 évesek csoportja.

Ha a kereső-termelőmunkára fordított időt kvintilisekre osztjuk, azt látjuk, hogy a szabadidő nagysága mindegyik kvintilisben hasonló mértékben nőtt, de az időfelhasználás szerkezete ma is jelentős különbségeket mutat. A keveset dolgozók hatszor annyi időt fordítanak fizikai rekreációra és négyszer többet hobbijukkal való foglalkozásra, mint a legtöbbet munkálkodók.

Érzékelhető változás történt a fiziológiai szükségleteken belül a testi higiéniával kapcsolatos időráfordításokban. Az ezzel töltött idő egy átlagos napot alapul véve hozzávetőlegesen 16%-kal növekedett a magyar lakosság egészét tekintve.

¹⁹ A kulturális fogyasztás nemcsak következmény jellegű (státusfüggő) tényező, hanem maga is státusteremtő.

²⁰ A különbség a városok kulturális és szabadidős lehetőségeiből adódik.

3. 1. 4 Sport és életstílus

Az „életmód” az emberek mindennapjaira nézve tipikus belső és külső viselkedési módok összessége. Az „életstílus” az életmód egyik aspektusa: a mindennapok alakításának tipikus módja; megjeleníti az értékrendet és a fogyasztási szokásokat is tartalmazza. Az egyéni alakíthatóság mozzanata rejlik benne, ilyen értelemben a weberi „életvezetés” fogalmának továbbvitele (Müller 1989).

„A választás, az ízlés és a preferenciák kulturális differenciálódásának alapján” (Utasi 1984: 16) alakulnak ki az életstílus-csoportok, azaz a fogyasztási-magatartási csoportok²¹. Az életfeltételek különböző szintjeihez jellemző szükségletek, tehát domináns életstílusok tartoznak. „Az életstílus kulturális hagyományokra, normákra, értékekre épülő csoportjellemző, mely az egyenlőtlenségek következménye, a társadalmi rétegződés származéka” (Utasi 1984: 20). Ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől, hogy a fogyasztás nemcsak státusfüggő, hanem maga is státusteremtő tényező (Róbert 1999).

Az életstílusok illetve azok különbségei a mindennapi viselkedésmódok társadalmiasulásaként értendők, ebben mutatkozik meg a csoportok státusza, mely a presztízs és a hatalom egy meghatározott szintjéhez kapcsolódik. A társadalomtudományi köztudatban Max Weber óta úgy él az életstílus – a weberi szóhasználatban az „életvitel” vagy „életvezetés” -, mint a társadalmi csoportokhoz való tartozás kifejezése.²² „Az „osztályok” a javak termeléséhez és megszerzéséhez fűződő viszonyok szerint tagolódnak, a „rendek” pedig a javak fogyasztásában való részvételük elvei szerint, amelynek megjelenési formáját sajátos fajta „életvitelük” jelenti.” (Weber 1996: 43)

Az életstílus eleme a sport is, hiszen stilisztikai eszköz az életvezetés szimbolizációjához. A fogyasztás ugyanis nemcsak vertikálisan differenciált, hanem egy-egy társadalmi rétegen belül horizontálisan is. A jóléti társadalmak megjelenésével lehetővé válik az életstílus-csoportokhoz (miliőhöz) való tartozás megválasztása (Beck

²¹ Az életstílus az adott életfeltételek keretében viszonylagos szabadsággal megválasztott preferenciák sajátos paradigmája, csoportra jellemző konfigurációja (Utasi 1984: 16-17).

²² Az életstílus-csoport és a társadalmi miliő rokon értelmű fogalmak.

2003), így ez a horizontális differenciálódás egyre erősödik (ld. *Individualizáció és posztmaterializmus* c. fejezet).

3. 1. 4. 1 A sportágak rétegspecifikus megoszlása. Az életstílus Bourdieu-i megközelítése

Az életvezetés célja a különállás, a távolságtartás kifejeződése. A tézis legkidolgozottabb formájában Bourdieu nevéhez fűződik, aki az életvezetés stilizálását beépíti a társadalmi distinkciókról – megkülönböztetésekről – szóló elméletébe (Bourdieu 1989). Központi jelentőségű ebben az összefüggésben a *habitus* fogalma, mely az objektív életkörülmények és a szereplők viselkedése közötti viszony kifejeződése, és ugyanazon vagy hasonló társadalmi helyzetű szereplőknél a magatartások hasonló módjait hozza létre. A habitus és az ízlés a megkülönböztető preferenciák egységes egészét hozza létre: az életstílust. Ez az objektív jelenségeket és tárgyakat megkülönböztető jelekké alakítja át, a dolgok fizikai rendjéből a jelentős megkülönböztetések „szimbolikus rendjét” hozza létre (Bourdieu 1989: 175). A habitus a kulturális tőke bensővé tett (inkorporált) formája.

Mindez a sportban is értelmezhető, melynek mezejében a sajátos magatartásmódok az életstílus részei. A sportba való bekapcsolódást a szereplők habitusa és tőkéje egyaránt befolyásolja, nevezetesen úgy, hogy a habitus határozza meg a preferenciákat, az affinitásokat, a tőke pedig a lehetőségeket. Az egyén így azokat a sportágakat fogja kedvelni, amelyek diszpozícióinak, habitusának megfelelnek, életstílusába beleillenek, ugyanakkor objektív társadalmi helyzete révén számára egyáltalán számításba jöhetnek: „Súlyos hibát követünk el (...), ha a sportot az ízlés és a preferenciák rendszere, vagyis az osztályhabitus által meghatározott, egymáshoz szorosan kötődő tevékenységek világából kiszakítva kísérelnénk meg tanulmányozni.” (Bourdieu 1996: 133).

Bourdieu megközelítése tehát szintetizálja azokat a magyarázatokat, amelyek kizárólag a sportágak jellegével (küzdősport, csapatsport, egyéni sport stb.) hozzák összefüggésbe a különböző rétegek sportba kapcsolódását, és azokat, amelyek az anyagi lehetőségek sportolási preferenciákra gyakorolt determinisztikus hatását hangsúlyozzák.

A javak társadalmi csoportok közötti megoszlásának objektív különbségei a szimbolikus rendben szignifikáns megkülönböztetésekké, distinkciókká válnak, a társadalmi tér pedig az életstílusok terévé. A distinkciót a tudatos elhatárolódás eszközeként vetik be az egyének és a csoportok, és ezek a megkülönböztetési törekvések a sportban is tükröződnek.

A sportágak rétegspecifikus megoszlása a költség-haszon összefüggés eltérő megítélésétől is függ. „Annak valószínűsége, hogy valaki éppen egy bizonyos sportágat űz – amit kezdettől fogva meghatároz a gazdasági (és kulturális) tőke valamint a szabadidő keretei -, a belső és külső költség és haszon észlelésétől és értékelésétől függ, végső soron tehát a habitus diszpozíciójától; még pontosabban, a saját testhez való viszonytól mint a habitus egyik dimenziójától.” (Bourdieu 1989: 212)²³

Minél magasabb társadalmi rétegből származik egy személy, annál fontosabb számára a sport egészségvonatkozású és esztétikai funkciója²⁴, a test mint öncél tételezése. Az egészséges test kialakítása tipikusan polgári szükséglet, mely higiéniai funkciójú testmozgással valósítható meg (Bourdieu 1996). Ennek értelmében az úszás a középosztály diszpozícióinak megfelelő sportág.

3. 1. 4. 2 Életstílus-csoportok és testkultúra Magyarországon. A sporttevékenység mint fogyasztás

A fogyasztás mennyisége és jellege szerint létrejött életstílus-csoportok²⁵ nagymértékben tükrözik az életfeltételek egyenlőtlenségeit. Az életfeltételek határozzák meg az életcél-rendszereket, noha ez a viszony nem teljes mértékben determinisztikus. A nyolcvanas évek elején-közepén még dominánsnak mondható „az életfeltételek életstílus-csoportokat meghatározó szerepe” (Utasi 1984: 159), ám a magasabb iskolai végzettséggel jellemezhető rétegekben bizonyos fokú választási szabadság már ekkor is

²³ Saját fordítás.

²⁴ A középosztály értékrendjével ellentétesek a csapatsportok többsége vagy a tipikusan munkásosztálybeli sportok gyakorlásához szükséges értékek: „erő, teherbíró-képesség, erőszakosságra való hajlam, „áldozatvállalás”, a közös fegyelem elfogadása és az előtte való behódolás (...), a verseny és a küzdelem középpontba állítása”, továbbá a testhez fűződő instrumentális viszony, a testi épség kockáztatása. (Bourdieu 1996: 137)

²⁵ A klaszteranalízissel kialakult csoportok átlagos index-értékei jelezték a különböző motivációkra létrejövő fogyasztás konfigurációját (Utasi 1984: 59).

jelen volt. A szocializáció által közvetített normák és értékek a gazdasági helyzettől viszonylag függetlenül hatnak az életvezetésre.²⁶

1. sz. táblázat: A különóra járó gyermekek megoszlása életstílus-csoportonként (százalékban)

Életstílus-csoport	Nyelvoktatásban részesülő	Egyéb különóra járó	Zeneóra járó	Sportkörbe, külön tornára járó
	gyermekek			
Elit	41, 1	19, 9	23, 0	49, 4
Intellektuális	27, 8	9, 8	21, 4	39, 6
Mintakövető	11, 8	6, 5	11, 5	26, 4
Családorientált	32, 5	15, 6	21, 8	53, 2
Tárgyorientált	11, 2	5, 3	7, 7	26, 3
Kapcsolatgazdag	6, 3	3, 8	5, 3	17, 6
Második gazdasággal kompenzáló	6, 4	3, 0	3, 1	16, 1
Kapcsolatszegény	7, 6	7, 1	4, 1	28, 8
Robotoló	5, 5	3, 7	2, 2	12, 6
Elesett	0, 6	2, 5	1, 6	3, 4
Átlag	15, 0	7, 1	10, 5	30, 1

Forrás: Utasi 1984: 83.

A fenti táblázatból kiderül, hogy a családorientált életstílus-csoporthoz tartozók még az elitnél is magasabb arányban járatják gyermekeiket különóra, egyebek közt sportra is. Fogyasztási jellemzői alapján ez a csoport az „utódok presztízsének emelésére orientált, civilizációs szükségletekkel fogyasztó” személyekből áll, akik gyermekeik nevelését és intellektuális képzését tekintik fő feladatuknak. Íme a családorientált életstílus rövid leírása: „A családorientált csoport életvezérlő feladata a gyermek segítése, s ez által a család presztízsének emelése. Ehhez a fogyasztásnak is alkalmazkodnia kell, hiszen a gyermek emelkedéséhez, előrejuttatásához szükséges környezetet, háttérrel is biztosítani kívánják. A csoport mindössze egy százaléka lakik rossz lakáskörülmények között, míg a többség jó lakásviszonyokat mondhat magáénak (...). A lakásberendezés hasonlóképpen színvonalas, biztosítja a gyermek intellektualizálódásának keretét, feltételét. (...) Míg a lakás, lakásberendezés szükséges a gyermekközpontú életstílushoz, a felnőtt családtagok eljáró intellektuális aktivitási formái, s általában személyes fogyasztása visszaszorul.” (Utasi 1984: 84)

²⁶ A preferált életmegnyilvánulások az életfeltételek és a szubjektum választásának eredőjeként keletkeznek (Utasi 1984: 159).

A gyermekeiket különóra, többek közt sportkörbe járató családorientált személyek tehát saját fogyasztásukat jelentős mértékben visszafogják gyermekeik javára. Életfeltételeik az átlagosnál jobbak, ám rendszeres jövedelmük nem annyira magas, hogy a fogyasztást önmaguk és gyermekeik számára egyaránt lehetővé tegye, mint az elit vagy az intellektuális életstílus-csoport esetében. Gyermekeik különóra járatása tehát jelentős erőfeszítést és anyagi áldozatot igényel részükről.

A rendszerváltás nyomán létrejött új gazdasági és társadalmi helyzetben státuscsoportonként eltérő módon, de átalakult a kööttségek és lehetőségek egymáshoz viszonyított aránya az életstílus kialakításában. A lecsúszott rétegeknél az egzisztenciális kényszerek teljes egészében meghatározzák a fogyasztási lehetőségeket, preferenciákat. Ám a magyar társadalom középosztályosodásának nyilvánvaló jelei is látszanak (Kolosi 2000), ami arra enged következtetni, hogy ebben a növekvő rétegben egy életstílus-csoporthoz való tartozás egyre gyakrabban individuális választást takar.

3. 1. 5 Az ifjúság életében bekövetkezett változások

„A globalizáció rendszerváltással összekapcsolódó következményei hazánkban a fiatalok számára tömeges és súlyos társadalmi, gazdasági, közérzeti, morális, orientációs stb. feszültségeket okoztak. Elég itt a munkanélküliségre, a pénztelenségre, létbizonytalanságra vagy a kilátástalanságra utalnunk” (Szabó 2000: 12).

A gazdasági-társadalmi változások következtében az ifjúkori iskolázás felértékelődött, a társadalmi vérkeringésbe való bekapcsolódás feltételévé vált. Ez az oka annak, hogy drámaian megnőtt a középfokú végzettséget adó iskolák – gimnáziumok és szakközépiskolák – látogatottsága, és ezzel párhuzamosan csökkent a szakmunkásképzőben tanulók száma (Gábor 2002: 24). Bekövetkezett az oktatási rendszer kettészakadása. A szerkezetváltó osztályok (hat- illetve nyolc évfolyamos gimnáziumok) megjelenése és elterjedése a mérhető képességek szerinti szelekciót korábbi időpontra hozzák. A szakmunkásképző nemcsak elnéptelenedett, de presztízse is leértékelődött, mára kényszerűségből választott iskolatípussá vált, ahova a máshova felvételt nem nyert illetve szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok járnak (Liskó 2000).

A regionális különbségek a képzettség tekintetében is jelentősek. A fővárosban az országos átlagnak kb. fele a szakmunkásképzőt végzett illetve az annál alacsonyabb

iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok aránya, és kétszer annyian vannak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (Gábor 2002: 30). A munkanélküliség veszélye a munkaerőpiac egyenlőtlen fejlődése, illetve a képzettségi eltérések következtében nagyobb a hátrányos helyzetű térségekben. Halmozottan hátrányos helyzetben vannak a roma fiatalok, akik az országos átlagot meghaladó számban élnek éppen ezeken a településeken. Jelentősen több romát találunk a munkanélküli és az inaktív fiatalok között, mint az ifjúság egészében (Gábor 2002: 33). Összességében a magyar fiatalok kb. 10%-a rekedt meg az általános iskolai végzettség szintjén, és esetükben a származási hátrányok területi hátrányokkal kapcsolódnak össze. „A piaci rendszer kialakulása, az osztályrendszer átalakulása, amely a szociális és oktatási intézmények „piacosításával” is járt, valamint az állami intézményrendszer romlása ezen rétegek újratermelődését még tovább erősíti” (Gábor 2002: 39). A képzettség fontosságának növekedésével az ebbe való családi beruházás mértéke növekszik, ami a szülők számára egyre nagyobb anyagi kihívást jelent. Az iskolán kívüli tanulás is ezek közé tartozik.

Az ifjúság két részre szakad, a leszakadásra ítéltnek egy munkanélküliségiforgatókönyv jut osztályrészül, míg a jó esélyekkel indulók egy szabadidős szcenárió megvalósulásában reménykedhetnek (Chisholm 1992: 63). Ennek ára azonban a tanulásra fordított idő jelentős megnövekedése, a szabadidős tevékenységek rovására.

3. 1. 5. 1 Individualizáció és posztmaterializmus

„A gazdasági szintek eltolódásával (gazdasági fellendülés, oktatási expanzió stb.) a szubkulturális osztályidentitások fokozódó mértékben elenyésznek, a 'rendi' színezetű osztályhelyzet hagyománya elvész, és megindul az élethelyzetek és életutak diverzifikálódása és individualizálódása, amely a társadalmi osztályok és rétegek hierarchia modelljét aláássa, valóságtartalmát pedig mindinkább kérdéssé teszi” (Beck 2003).

Az individualizáció diagnózisa a posztindusztriális társadalmakról a fogalom legelfogadottabb, Ulrich Beck nevéhez fűződő értelmében a hagyományos - szociálisan, kulturálisan és rendileg meghatározott - kötöttségek alóli feloldódás folyamatára utal

(Beck 2003: 233).²⁷ A tradicionális társadalmi helyzetek már nem meghatározóak az emberek viselkedésére, mentalitására és életvitelére (életstílusára) nézve. Az objektíve adott társadalmi helyzet és a szubjektíve kialakítható életmód korábbi konzisztenciája felbomlik. Előrehaladt változatában az individualizáció a „társadalmasodás új módozatát” (Beck 2003: 232) vezeti be, új viszonyrendszert egyén és társadalom között.

A modernitásra jellemző, folytonos és kiszámítható, „normál életút” az oktatási rendszerben való részvétel, a kereső munka fázisa és a nyugdíjrendszer hármastagolódásában öltött testet. A posztindusztriális társadalmakban az életút hármastagolódása megmarad, ám jelentős aránymódosulás következik be benne: a tanulási időszak meghosszabbodik - megjelenik és egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a posztadoleszcencia életszakasza -, a kereső munka fázisa pedig lerövidül (Kohli 1993). Az egyéni életút kevésbé intézményesült, új mintáira kisebb stabilitás és a választhatóság jellemző. Életútját mindenkinek magának kell megkonstruálnia, hiszen a család helyett az egyén válik a társadalmiság „életvilágbeli újratermelőjének” (Beck 2003) alapjává, az „individualitási kóddá” (Kohli 1993: 171). Az életút korábban rögzített pályája módosul, döntésfüggővé és önreflexívvé, ugyanakkor kockázatosabbá válik.

Ám a posztindusztriális társadalomban az állandó döntési kényszer intézményekhez kötött, így az egyéni szabadság csak korlátok között juthat érvényre. Továbbra is intézményfüggő, a „normál” és a „választott” közt átmenetet képező „módosított életútról” (Somlai 1999: 41) van szó. Az intézményes szabályozás burkoltan kiterjed a magánszféra egyéni tereire, ezáltal az egyéni életpályára is. Ebben az értelemben beszél Beck intézményes individualizmusról: az én-központú életút a munkaerőpiac követelményeihez és lehetőségeihez igazodva alakítható ki.

A társadalmi keretek tehát megváltoztak. Az egyéni életút szabadon alakítható, sőt alakítandó ki. Ennek legfontosabb feltétele, ha nem is közvetlen oka²⁸, az életszínvonal emelkedése, a jólét többé-kevésbé általánossá válása. Olyan értékek kerültek előkelő helyre az emberek egyéni értékhierarchiájában, amelyek a fogyasztást, a szabadságot, a flexibilitást, a kényelmes életet tartják megvalósítandónak.

²⁷ Három dimenziója a hagyományos függőségi kötődésektől való szabadulás, a hagyományos biztonság elvesztését jelző varázstalanítás, illetve az újfajta szociális kötődések létrejöttét lehetővé tevő ellenőrzés-újraintegrálás (Beck 2003: 233).

²⁸ A kérdéssel kapcsolatban nincs egységes álláspont.

Az individualizáció és az értékstruktúra megváltozásának - a posztmateriális értékek előretörésének – egymást erősítő tendenciái a posztindusztriális fejlődés velejárói. Mindkettő feltétele a magas életszínvonal és a létbiztonság. A *posztmaterializmus* nem zárja ki a materializmust, mindössze olyan célstruktúrát jelöl, amelynek elérése anyagi biztonságot feltételez.²⁹ Éppen ezért azok az új generációk vallanak posztmateriális értékeket, amelyek már létbiztonságban nőttek fel (Inglehart 1997). A posztmaterializmus fogalma a prioritások struktúrájának változására utal: olyan értékek kerülnek az egyéni értékhierarchia élére, mint az önmegvalósítás, a szabadság/függetlenség, az önkifejezés, az élményekre törekvés. A posztmateriális értékeket követők is nagy hangsúlyt helyeznek a gazdasági és fizikai biztonságra, de az önkifejezésre, az életminőségre és az egyéni szabadságra ennél is nagyobbat.³⁰

Alacsonyabb anyagi színvonalon élő rétegekben szintén megfigyelhető, bár kisebb mértékben, a posztmateriális értékek előretörése. Ez az értékeknek a divatjelenségekhez hasonló gyors leszivárgását jelzi. Mihelyt az új értékek a legmagasabb társadalmi státusú csoportok értékrendjében megjelennek, a megjelenésükhöz szükséges anyagi feltételek híján is tovább terjedhetnek. Az életutak szabványtalanná válása, az életformák pluralizálódása - melyek feltétele a posztmateriális értékek elterjedése - épp azokban az országokban a legerősebb, ahol a társadalmi értékconszenzus hiányzik: egyfelől a legmagasabb jóléti mutatókkal rendelkező országokban, ahol az előrehaladt individualizálódási folyamat következtében pluralizált értékpreferenciák jelentek meg; másfelől a volt szocialista országokban, ahol az individualizációhoz hiányzik a jólét, így az említett pluralizálódás a „szétforgácsolódott értékstruktúra” (Utasi 2000: 183)³¹ eredménye.

²⁹ A jólét színvonalának esetleges visszaesése a materiális értékek prioritását erősítené fel újra.

³⁰ Talán a nyugati jóléti társadalmak válságát jelzi, hogy épp Németországban, az individualizációs tézis hazájában a legújabb kutatások az értékrend ismételt módosulásáról adnak számot (Klages 2001, idézi Hradil 2003). A harminc éve „vezető” posztmateriális értékek – elsősorban az önmegvalósítás és a személyes függetlenség - nem vesztek fontosságukból, de felzárkóztak melléjük és egyre erősödnek az épp általuk háttérbe szorított közvetlen társas és kisközösségi értékek, valamint a biztonság és a családiasság értékei. Úgy tűnik: olyan fiatalok, akik Beck és Inglehart elméleteihez az alapot szolgáltatták, mára kevesebben vannak.

³¹ Erre utalt Hankiss Elemér az „üres individualizáció” fogalmával.

3. 1. 5. 2 A szabadidős forgatókönyv: az élményracionalitás

A jóléti társadalmakban az élmények többé nem a cselekvés kísérőjelenségei, hanem a céljai. Az élménytársadalom „forgatókönyve (...) az élvezet relevanciájának növekedésével jellemezhető” (Schulze 1998: 198). Az ember intenzívebben foglalkozik önmagával, saját életét élményracionálisan³² irányítja a mindenkori helyzet menedzselésével. A befelé orientálódó cselekvés célja a hétköznapi élet esztétizálása, „a szép élet projektjének” gyakorlatba ültetése.

Az individualizáció révén lehetővé vált szubjektív kapcsolatválasztások eredményeként jönnek létre a miliók. A milióválasztás „az életkor, műveltség és stílus jelosztályaira figyelve történik. A milióspecifikus stílusalakzatok a hétköznapi esztétika sémáinak sokdimenziós terében helyezkednek el.” (Schulze 1998: 194). A szubjektum önállósulása részben oka, részben következménye a hagyományos társadalmi kötések meglazulásának.

A fiatal korösszetételű önmegvalósító milió jelenléte a legfeltűnőbb.³³ Modern, drága szabadidősportok, természetes étkezés, „új kulturális színpad”, széles baráti kör, változatosság, reflexivitás, jó fizikai kondíció, egészségtudatosság (Schulze 1992: 321) - ezekre irányul a belülről vezérelt fogyasztói motiváció. A fiatal miliókban az „én-világ-kapcsolatban” a világra vonatkoztatás helyét az énre vonatkoztatás veszi át. „A szubjektumra vonatkoztatott” élményhajszolás (Schulze 1998) és az önmegvalósításra törekvés adja az élet értelmét.

Az Ifjúság 2000 kutatás eredményei alátámasztják várakozásainkat, miszerint a nyugati tendenciák érvényesülése Magyarországon is megkezdődött. A magyar fiatalok körében az életutak diverzifikálódása és individualizálódása figyelhető meg, a választásos életrajz jelensége terjedőben van. Az iskolában eltöltött időszak meghosszabbodása a posztadoleszcencia életszakaszának kitolódását és az életútban betöltött szerepének növekedését vonja maga után. A fiatalok szocializációjában megnövekszik a fogyasztói ipar szerepe a családdal szemben, hiszen előbbi egyre nagyobb szerepet játszik a szabadidős tevékenységek kialakításában. A

³² Az élményracionalitás „a külső feltételek funkcionálizálása a belső élet számára” (Schulze 2000: 136).

³³ Gerhard Schulze a Német Szövetségi Köztársaságban azonosította a szóban forgó miliókat és dolgozta ki az „élménytársadalom” tézisét. További miliók: nívós milió, integrációs milió, harmonikus milió, szórakozó milió.

kortárs csoportok és a fiatalok szubkulturális csoportosulásainak szerepe is megnövekszik.

3. 1. 6 Az ifjúság sportolási szokásai

A magyar fiatalok mintegy egyharmada szokott rendszeresen sportolni, testedzést végezni. Ez szerény mértékű növekedést jelent a rendszerváltás előttihez képest, ám így is alacsonynak mondható európai viszonylatban. A 15-29 évesek 7%-a sportol valamilyen sportegyesületben vagy diáksport egyesületben, ez a rendszeres testmozgást végzők egyötödét jelenti (Fábri 2002: 167).

Jelentős eltérés mutatkozik azonban, a nem, a kor, a munkaerő-piaci aktivitás tekintetében. A fiúk másfélszer annyian sportolnak, mint a lányok (Fábri 2002: 168). Az életkor növekedésével a rendszeresen sportolók aránya csökken, ami a munkaerőpiacra történő belépéssel hozható összefüggésbe. A legaktívabb sportolók a középiskolai és egyetemi-főiskolai diákok, aki egy része számára a sportos életmód értéket képvisel. Iskolatípusonként jelentős különbségeket regisztráltak, a szakmunkásképzőbe járó fiatalok kisebb arányban végeznek rendszeres testmozgást. Ennek hátterében olyan tényezők húzódnak meg, mint az eltérő értékrendszer, az iskolák eltérő infrastrukturális fejlettsége és a lakóhely hatása. A másik póluson az egyetemi-főiskolai diákok relatíve magas részvételi arányát a szellemi igénybevétel teremtette mozgásigény illetve az egészségtudatosság magyarázza.

A sporttevékenység nem az anyagi lehetőségek függvénye. A költséges sportok esetében természetesen az, ám amikor a nem sportoló fiatalokat távolmaradásuk okáról kérdezték, csupán egy töredékük írta ezt a pénzhiány számlájára. A sportolástól való távolmaradást nagyrészt időhiánnyal (58%), ennél jóval kevesebben – ám még mindig meglepően nagy arányban (28%) - a lehetőségek hiányával magyarázzák. A testmozgásra alkalmas sportlétesítmények hiánya elsősorban a kistelepülések fiatalságát sújtja. A harmadik leggyakrabban említett ok az érdektelenség, a sport iránti közömbösség (14%). Úgy tűnik, a rendszeres rekreációs sporttevékenység az egészséges életmódra való törekvés része, tehát elsősorban értékrendszer kérdése.

Településtípusonként jelentősek az eltérések a sportolási részvétel tekintetében. A sportlétesítményekkel való ellátottság természetesen a városokat, még inkább a

nagyvárosokat hozza előnyös helyzetbe a kistelepülésekhez képest, ám a különbségek egy részére a felsőoktatásban részt vevő és a rekreációs sportolásban élen járó fiatalok nagyvárosi koncentrációja is magyarázatot ad. A kistelepülésen élők, elsősorban az aktív kereső nők sportolnak a legkevesebben (mindössze egyötödük).

Országos viszonylatban a regionális különbségek nem markánsak (Fábri 2002: 173), valamennyi régióban a nagyváros versus kisebb települések különbség a meghatározó.

2. sz. táblázat: A különböző régiókban élő fiatalok megoszlása aszerint, hogy rendszeresen sportolnak-e (a kérdezettek százalékában)

Régió neve	Rendszeresen sportol	Nem sportol rendszeresen	Összesen
Közép-Magyarország	29	71	100
Közép-Dunántúl	33	67	100
Nyugat-Dunántúl	34	66	100
Dél-Dunántúl	31	69	100
Észak-Magyarország	32	68	100
Észak-Alföld	32	68	100
Dél-Alföld	28	72	100

Forrás: Fábri 2002: 174

A sportoló fiatalok sportágak szerinti megoszlása az egyes sportágak népszerűségének jó indikátora, ám a lehetőségek korlátozottságát is figyelembe véve feltételezhető, hogy a költségigényes, illetve a speciális sportlétesítményben üző sportágak (pl. lovaglás, tenisz, squash, kajak-kenu) valójában népszerűbbek, mint ahogyan arra az őket üző sportbarátok számából következtetnénk. Más esetben (pl. síelés) a természeti feltételek hiánya az oka annak, hogy egy sportág nem gyűjthet nagy tábor magá köré. Ilyen esetben külföldi létesítmények látogatása válik szükségessé, ami ahhoz vezet, hogy az illető sportág „fogyasztási cikké”, a hozzájutás pedig társadalmilag differenciálttá válik.

A legtöbb fiatal férfi a labdarúgásnak hódol, ezt követi a testépítés mint jellegzetesen férfi sportág. A nők, elsősorban a nagyobb városokban élők az aerobic-, a fitness- és a tánctermet látogatják kiemelkedő arányban. Az utóbbi időben divatossá vált egyéni sportágak, így a testépítés és a fitness már nem a hagyományos „galéri-szellem” és baráti szabadidő-eltöltés jegyében hódítanak teret (mint ahogy a labdarúgás vagy a

csapatsportok teszik), hanem az egészségmegőrzés és a testszépítés szándékát tükrözik, tehát az egészségtudatos életmód elemei. Az úszás a fiatalok körében a hatodik leggyakrabban űzött sportág (Fábri 2002: 178).

3. 2 A magyar versenysport finanszírozása

3. 2. 1 A versenysport finanszírozási modellje a szocialista rendszerben

Az államszocialista időszakban az élsport politikai célokat szolgált: befelé a rendszer egyik jelentős legitimációs eszköze volt, kifelé, a nemzetközi szinten pedig a szocialista rendszer felsőbbrendűségét volt hivatva bizonyítani, az ország presztízsét növelni.

A versenysport a politikai lojalitáshoz hasonlóan, sőt gyakran annak ellenében jelentős mobilitási csatornaként működött. Sok esetben előfordult, hogy a „burzsoá” származásuk miatt a továbbtanulásban akadályozott fiatalok éppen sportpályafutásuknak köszönhetően folytathattak felsőfokú tanulmányokat.

A sport irányítása, finanszírozása, egész szervezetrendszere a politikai funkciójának volt alávetve (Földesiné 1996). Éppen az említett politikai funkciók betöltése az oka annak, hogy – noha az elvek szintjén a lakosság szabadidősportja a versenysporthoz hasonlóan fontos volt – a sporttámogatás erőteljesen az élsportra koncentrált, arra a szocialista blokk országai - időszakonként és országonként eltérő mértékben ugyan, de - általában erejükön felül költöttek. A versenysport privilegizált helyzetét mutatja az is, hogy az állam nagy összegű támogatást fordított az utánpótlás bázisát jelentő diáksportra és a sportiskolai hálózat működtetésére is.

A rendszerváltásig működő szocialista sportpiramis csúcsán az állami sportvezetés állt. Az országos hatáskörű sport főhatóság, az OTSH (Országos Testnevelési és Sport Hivatal) felügyelete és irányítása alá tartozott az olimpiai bizottság és a sportszövetségek. A társadalmi alapon működő sportszervezetek ténylegesen állami irányítás alatt álltak.

A központból jelentős pénzüsszegek, támogatások érkeztek. A sport középszinten a bázisszervekre épült, melyek a sportolókat bér ellenében alkalmazták. Ebben az értelemben voltak az elmúlt rendszer versenyzői „félprofik” (Földesiné 1999).

Az államosított sportszféra finanszírozása különböző csatornákon keresztül valósult meg: központi és tanácsi költségvetésből, állami tulajdonban lévő gazdasági szervezeteken - ún. bázisvállalatokon - keresztül, illetve az ezek számára nyújtott adókedvezmények révén. Emellett jelentős volt a sport burkolt támogatása is (Földesiné 1996); ide tartozik a sportolók számára fiktív munkahelyek létrehozása, különböző utakon történő lakáshoz juttatása.

3. 2. 2 Reformtörekvések a sportban a nyolcvanas években

A nyolcvanas évek ellenzéki mozgalmi a sportban mérsékelt erővel és viszonylag későn éreztették hatásukat. Ebben egyrészt a véleményformáló értelmiség élsport-ellenessége illetve sport iránti érdektelensége, másrészt a sporttársadalom apolitikussága játszott szerepet.

A sportéletben a nyolcvanas évek második felében érzékelt kudarcok – pl. szülői doppingbotrány és az ennek következtében felerősödött élsportellenes hangulat - orvoslására felülről jövő változások következtek be a nyolcvanas évtized végén. Ezek egyrészt szervezeti átalakítások voltak – pl. a sport főhatóság átszervezése, összevonása az ifjúsági ügyekkel és az ÁISH (Állami Ifjúsági és Sport Hivatal) létrehozása. Másrészt kezdeményezés született egy, a sport autonómiáját biztosítani kívánó és valamennyi területét szabályozó, átfogó sporttörvény létrehozására, illetve elkezdődött ennek a Sporttudományos Tanács általi előkészítése. Ez a mozzanat, valamint a szakemberek bevonása a munkába már a „reformfuvallatnak” a sportéletbe való megjelenését érzékelteti, a szaktudás felértékelődését a lojalitás ellenében.

A sport főhatóság újbóli átszervezése, a gyakori személycserék azonban lehetetlenné tették a reform-munkálatok érdemi kivitelezését a sportéletben.

3. 2. 3 A rendszerváltás hatása a versenysportra

Az Egyesülési jogról szóló 1989. évi II. tv. értelmében a sportszervezetek feletti nyilvántartási és felügyeleti szerep a helyi tanácsoktól a megyei (fővárosi) bíróságok és főügyészségek kezébe került. Ez a momentum jelenti a sport állami, centralizált irányításának megszűnését, a sport társadalmisítási folyamatának kezdetét. Jogi és szervezeti függetlenséget nyertek a legfontosabb szervezetek (pl. a MOB), kezdetét

vette az új – társadalmi alapon működő – sportszervezetek megalakulása. A sportegyesületek és a szövetségek azonban nem váltak valódi társadalmi szervezetekké, mivel az államtól, felülről érkező társadalmisításuk pusztán formális szabadságot engedélyezett számukra. Valódi függésük – az állami támogatásra való ráutaltságuk okán – ténylegesen fennmaradt.

A rendszerváltás meggyorsította a sportfinanszírozási rendszer összeomlását is (Frenkl-Gallov 2002: 67). Vidéken (Tatabánya, Pécs, Kecskemét, Diósgyőr, Debrecen, Szeged stb.) illetve a fővárosban (Tungsram, Ganz-Mávg, Csepel) sorra ellehetetlenültek a több szakosztályt tömörítő, ipari bázisvállalat támogatásával működő ún. nagyegyesületek. A folyamat eredményeként a bázisvállalati rendszerben működő sportklub-hálózat leépült. Az állam kivonult a sportból, ugyanakkor a versenyszféra képtelen volt pótolni az elmaradt központi forrásokat. A helyzetet tovább nehezítette a gazdasági recesszió időszakában a civil- és a magánszférától érkező anyagi támogatás esetleges jellege.

A kettős – politikai és gazdasági – rendszerváltás a piacgazdaság térnyerését indította el. A rendszerváltást közvetlenül követő években külső tényezők, a politikai és gazdasági változások határozták meg a sport alrendszerében végbement átalakulásokat (Földesiné 1996: 26). Ilyen volt 1988-at követően az új adótörvények elfogadása, amikortól kezdve csökkent a sport burkolt támogatásának lehetősége, és a bázisszervek fokozatosan kivonultak a sportból, mert annak nyílt támogatásában ellenérdekeltek váltak (Debreczeni 1989, idézi Földesiné 1995). A sportszférára ható másik külső tényezőként a privatizáció említhető. A sportegyesületek korábban az állami tulajdonú sportlétesítmények kezelői voltak. Mivel azonban e jogkör a privatizációval megszűnt, a rendszerváltást követő, gazdaságilag kaotikus időszakban sportlétesítmények sorát adták el nem sport célú felhasználásra.

1988-tól kezdődően a sportolók eltartása az egyesületeket terhelte, akik a törvénynek megfelelően annak alkalmazottaivá váltak. Ekkortól kezdve a sportszervezeteknek, mint munkáltatóknak sportolóik után társadalombiztosítási járulékot kellett fizetniük. Az egyesületek helyzetét tovább rontotta a vállalkezési nyereségadó terhe, a sport ugyanis kezdetben nem tartozott a non-profit tevékenységek körébe.

A rendszerváltás után a bázisszervek privatizálása, magántulajdonba adása volt az állam sportból történő kivonulásának formája. A külföldi tulajdonosoknak nem fűződött érdekük a magyar sport támogatásához, ugyanakkor a kimaradt források helyi vagy országos költségvetési pénzből való pótlása pedig nem biztosította a korábbi szintet.

Kezdetben – a gazdasági helyzet átláthatatlansága, illetve az állam (támogatás, állami részvétel, közreműködés) egyéb prioritásai miatt - csak rövid távú krízisprogramok kidolgozására volt lehetőség. Ilyen volt a Testnevelés és Sport megújításának koncepciója, melyet az Országgyűlés 1993-ban fogadott el (24/1993 (IV. 9) OGY számú határozat). Ennek alapján létrejött a Nemzeti Sport Alapítvány, mely normatív támogatási rendszer keretében a sportszervezetek működését kívánta elősegíteni.

Adminisztratív eszközökkel később lehetőség nyílt a mélypontról való kimozdulásra. A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI tv., valamint a sporttörvények idővel jogi lehetőséget teremtettek a sportfinanszírozási rendszer kibővítésére. Napjainkban is nehezíti azonban a tervezhetőséget a szövetségek többszörös állami támogatása (Frenkl-Gallo 2002: 18).

Össességében elmondható, hogy a sportvállalkozások száma a rendszerváltás óta nőtt, az árbevétel növekedett és koncentráltabbá vált, de az ágazat egészét tekintve veszteségessé vált, ami a profi sport gazdasági útkeresésének nehézségeire utal. Ezzel párhuzamosan a versenysport-egyesületek száma kevesebb, mint felére apadt, az igazolt sportolók és a szakosztályokban foglalkoztatott szakemberek létszáma szintén drámai mértékben csökkent. Az utánpótlás rendszeressége, felfelé áramlása megszűnt. „Nem biztosítottak a központi felkészülés a felnőtt és ifjúsági válogatottak számára. A korszerű edzőcsarnokok hiánya és a legjobb szakemberek külföldi munkavállalása és kiáramlása a sportszférából, a sportolók tanulmányi és egzisztenciális problémái, valamint a nemzetközi versenyeztetés anyagi gondjai egyre inkább nehezítik a nemzetközi eredményességet.” (Frenkl – Gallo 2002: 19).

3. 2. 4 A helyi önkormányzatok szerepe a sport támogatásában

Az állami és nagyvállalati támogatás nagymértékű csökkenését a megyei önkormányzatok ellensúlyozzák, melyek az 1990. évi LXV. tv. értelmében „kötelező feladatként gondoskodnak különösen a megyei testnevelési-, sportszervezési feladatokról”. A sporttevékenység anyagi feltételeinek megteremtésében a helyi önkormányzatokra hárul a legjelentősebb teher. Ezek biztosítanak teret a támogatás normatív és pályázati úton történő odaítélésének, legtöbbször ezek mellett természetbeni támogatásokat is nyújtanak a sportegyesületek számára, például rájuk ruházva az ingatlanok - és létesítmények használati jogát.

A rendszerváltás utáni időszak sporttörvényei – úgy a „rég” (a sportról szóló 1997. évi CXLVI. törvénnyel módosított 1996. évi LXIV. törvény), mind az „új” (a többször módosított 2000. évi CXLV. törvény) – a sportági szakszövetségek működési feltételeinek megteremtésében, a területi szervek működésének segítésében jelölik meg az önkormányzatok feladatát. Ám e keretek között a megyei önkormányzatok autonóm módon látják el sportszervező-finanszírozó feladatukat, ami a megyei sportigazgatás és az önkormányzati szakigazgatási szervek sokszínűségét eredményezi. Amennyiben a sport támogatása nem tartozik a megye kiemelt céljai közé, a szabadon értelmezett sportfinanszírozási feladat jelentősen alatta maradhat az eredményességhez szükséges szintnek. Helyi szinten a források megteremtése sok esetben esetleges, magánalkukon és kapcsolati tőke meglétéén múlik.

3. 2. 5 A közalapítványok megjelenése

A sportélet működtetéséhez szükséges pénzforrások a rendszerváltás nyomán bekövetkezett gazdasági változások hatására kibővültek, ám nem álltak össze hatékony rendszerré. A költségvetési források, elkülönített állami pénzalapok, helyi önkormányzatok, szponzorok, sportalapítványok, sportszövetségek és egyesületek bevételei mind annak a változatos finanszírozási rendszernek az elemei, amely a rendszerváltás után a sportszférában létrejött.

Lecsökkent szerepvállalását az állam 1996 óta a közalapítványokon keresztül működtetett pályázati rendszerrel kompenzálja. A közalapítványi támogatás, az Ifjúsági-

és Sportminisztérium – MOB – Sportági Szövetségek elosztó rendszere jelentős lépés volt a pénzügyi források megteremtésében (Frenkl – Gallov 2002).

3. 2. 5. 1 A Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány

A szabadidősport anyagi helyzetének javítására 1991-ben történt az első kísérlet, amikor egy elkülönített állami pénzalap jött létre a szabadidősport támogatására. Az erre szánt összeg a társadalombiztosítás költségvetésének egy ezreléke (akkor 450 millió forint), a Népjóléti Minisztérium felügyelete alatt pályázati úton kerül elosztásra. A lépés jelentős a szabadidősport „rehabilitálásában”, az élsport-centrikus berendezkedés miatt korábban elhanyagolt státusának helyreállításában, noha az első évben a szükséglet a rendelkezésre álló összegnek tizennégyszerese volt.

A pénzalap 1993-ban alapítvánnyá szerveződik át: létrejön a Nemzeti Ifjúsági és Szabadidősport az Egészséges Életmódért Alapítvány, 1996-ban pedig a Sporttörvény nyomán közalapítvánnyá alakul át; neve ettől kezdve Wesselényi Miklós Közalapítvány. A Közalapítvány függetlenedik a költségvetéstől, hiszen az elosztásra szánt összegek forrását ettől kezdve egy automatizmus biztosítja: a sorsolások szerencsejátékok játékadójának 12%-a fölött rendelkezhet. 2000-ben a közalapítvány összeolvad a Gerevich Közalapítvánnyal.

Az Alapítvány által fontosnak nyilvánított szabadidősportok az életmód-sportágak, melyek formájukat tekintve a legkevésbé kötöttek és a leginkább alkalmasak arra, hogy a hétköznapi életvitelbe beépüljenek. Ezek között előkelő helyet foglal el az úszás. A lakosság szabadidő sportjának támogatása gazdaságilag is indokolt, hiszen legalább kétszeresen megtérül a társadalombiztosítási kiadások terén (Frenkl – Gallov 2002: 9).

A diáksport felkarolása három szinten történik. Támogatás nyújtható az iskolai diáksport egyesületek részére (korábban közvetlenül az iskolák is pályázhattak, de az 1996-os Sporttörvény óta csak az általuk alakított egyesületek), támogatható továbbá a körzeti és megyei versenyrendszer, illetve az országos diáksport szervezetek. Az első évek tapasztalata alapján a legnagyobb igény a versenyeken való indulás anyagi segítésére és felszerelések/eszközök vásárlásának támogatására mutatkozott.

2002 óta a pályázati kategóriák között szerepel az utánpótlás-nevelés is. Azon sportegyesületek számára nyújtható támogatás, amelyek sportiskolai jellegű képzést

folytatnak és nevelési-oktatási intézményekkel megállapodás alapján együttműködnek. Mindez a sportiskolai rendszer újraszabályozási koncepciójával áll összhangban, 2005-től ugyanis Alapfokú Sportoktatási Intézmények (ASI) létrejötte várható, melyek a támogatás kedvezményezettjei lesznek.

3. 2. 5. 2 A Gerevich-ösztöndíj

A közalapítványok létrejötte óta a bajnokaspiráns sportolók változatos támogatási rendje alakult ki. A közalapítványok sorában jött létre a Gerevich Aladár Sportalapítvány (1996), melynek feladata a magyar élsport ösztöndíj-támogatási rendszerének működtetése. Az olimpiai sportágak sportolói és edzői kaphatnak ösztöndíjat. A 2000-es Sporttörvény nyomán a Sportalapítványt összevonták a Wesselényi Miklós Sport Közalapítvánnyal, melyen belül létrejön a Gerevich Alkuratórium. Ez a Magyar Olimpiai Bizottsággal (MOB) közös egyeztetés útján alakítja ki a kritériumrendszert, mely alapján az ösztöndíjakat odaítélik. Az egyesületek versenyzői által szerzett össz-pontértékek alapján, meghatározott időközönként kerülnek meghatározásra a keretösszegek, melyeket az adott sportági szakszövetségek oszthatnak fel a jogosultak körében.

Az előre várható bevételen felül befolyt többletet rendkívüli és célzott támogatásokra, kisebb részben az utánpótlás versenyeztetésére fordítják.

3. 2. 6 Az utánpótlás-nevelés helyzete

Noha a sportirányítás már a nyolcvanas évek közepétől egyre kevesebb figyelmet és pénzt fordított az utánpótlásra (Földesiné 1999), az utánpótlást mégis kifejezetten a rendszerváltással kezdődött új sporttörténeti korszak nagy vesztesei között szokás emlegetni. A rendszerváltást követően az egyesületi, szakosztályi utánpótlás-nevelés szenvedte el a legnagyobb károkat (Kozmanovics 1998, Frenkl-Gallov 2002).

Az utánpótlás-nevelés egységes, államilag támogatott rendszerének megszűnésével az eredmény-centrikus egyesületek és szakosztályok egész sora lehetetlenült el, ezzel párhuzamosan erőteljesen csökkent a gyermek - és utánpótlás korú sportolók száma. A létszámcsökkenés a rendszerváltás körüli évtizedben mintegy 40%-os volt, nagyobb, mint az igazolt versenyzők, edzők és egyéb sportszakemberek körében

regisztrált visszaesés (Földesiné 1996). A magyar sport és sportirányítás élsport-centrikussága a korábbinál erősebb mértékben jutott érvényre; a még létező állami támogatások ennek finanszírozását célozták.

A legutóbbi években kétségkívül előrelépések történtek a versenysportnak ezen a korábban elhanyagolt területén. Ehelyütt elsősorban a Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet (NUPI) 2002-es létrehozása említendő, amely az utánpótlás-gondozás feladatait látja el és tudományos kutatások fényében tűz ki közép- és hosszú távon megvalósítandó célokat. Reményekkel kecsegtet továbbá az, hogy mára már nemcsak az élsport, hanem az utánpótlás-nevelés támogatása is a Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány (WSKA) prioritásai közé tartozik.

3. 2. 6. 1 A Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet (NUPI)

A szükségessé vált utánpótlás-nevelési koncepció kidolgozására, az átfogó tervezésre 2002-ben létrejött a Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet (NUPI) - a Gyermek-, Ifjúsági- és Sportminisztérium önállóan gazdálkodó, központi költségvetési intézménye.

Beindult a Héraklész tehetséggondozó program, mely a kiválasztástól az olimpiai felkészülésig segíti az utánpótlás legtehetségesebb versenyzőit, és noha még csak olimpiai sportágak szerepelnek benne, a sportágak listájának kibővítése várható. Feladatai közé tartozik a sportiskolai környezet kialakítása és utánpótlás-nevelési műhelyek létrehozása. A Héraklész Alapprogram a sportolók kiválasztásával, a sportolás körülményeinek megteremtésével, a korszerű edzési módszerek és a versenyeztetés kialakításával foglalkozik. A Héraklész Bajnokprogram célja a tradicionálisan eredményes, illetve a dinamikusan fejlődő olimpiai sportágakban a serdülő és ifjúsági korú sportolók felkutatása és gondozása. Együttműködésben a Magyar Olimpiai Bizottsággal, a sportpályafutás utáni időszak egzisztenciális megalapozására jött létre a közeljövőben beinduló Héraklész Csillagprogram.

3. 2. 6. 2 A Sport XXI Nemzeti Sportstratégia

A sportban a korábbi centralizáció lassan épült le, noha erre jogi lehetőség a rendszerváltás óta létezett. Az autonómnak nyilvánított sportegyesületek és szervezetek továbbra is az államtól függtek, mely állami szerepvállalás a rendszerváltást követő időszakban sokáig nem volt tisztázott.

A legutóbbi években a sport állami támogatásának újbóli emelkedése érzékelhető. Szakmai egyeztetések után 2005-től lép életbe a Sport XXI Nemzeti Sportstratégia. Ennek – legalábbis kezdetben – hét kiemelt sportág (tenisz, kézilabda, kosárlabda, labdarúgás, kajak-kenu, vízilabda, atlétika) fejlesztése a célja, melyek között az úszás jelenleg nem szerepel. Ám a Sportstratégia létesítményfejlesztő programjának keretében már 2006-ig ötven kistérségi tanuszoda felépítése várható, mely lehetővé teszi, hogy az úszás oktatás minden településen lakó fiatalnak az általános iskolai oktatás keretében biztosítva legyen. A pályázat lebonyolítója a Nemzeti Sporthivatal (NSH); a finanszírozás módja a PPP (Public Private Partnership) konstrukció, melyben az állam vállalja, hogy 15 évig szolgáltatásvásárláshoz támogatást nyújt az érintett intézményeknek. A program egy olyan fejlesztési modellt kíván megvalósítani, mely az állami szerepvállalás mellett a piacgazdaság szereplőinek fokozott bevonását ösztönzi.

3. 2. 7 Az élsportolók presztízséről

Mint láttuk, a versenyzői élmezőny utóbbi két évtizedben tapasztalható összeszűkülésének összetett okai vannak. Ezek között nem elhanyagolható a versenysport és az élsportolók társadalmi presztízsének csökkenése, valamint a rendszerváltás időszakában a vélemény-formáló értelmiségi csoportok körében felerősödött élsport-ellenesség.

Az államszocialista időszak egészéről elmondható, hogy az élsportolók meglehetősen létbiztonságban éltek, javadalmazásukat és társadalmi presztízsüket tekintve a felső réteghez tartoztak (Földesiné 1999). Sportáganként eltérő mértékben ugyan, de az élsportolók a társadalom kedvezményezettjei voltak, célzott és burkolt támogatási formák révén aktív pályafutásuk ideje alatt lakáshoz, gépkocsihoz jutottak.

A rendszerváltás nyomán a versenysport veszített korábbi presztízséből, a szocialista berendezkedésben megszerzett kiváltságos státusa megszűnt, korábbi, többszoros állami finanszírozása megszűnt.

Az élvonalba tartozó, olimpiai- és világbajnok-esélyes sportolók anyagi helyzete a rendszerváltás nyomán összességében nem romlott, sőt a legfelsőbb szinteken a piacgazdaság szereplőinek szponzori minőségben való megjelenése létrehozta a kiemelkedően jól kereső élsportolók szűk rétegét. Nem a legfelső szintű élsport, hanem a versenysport felső közép szintje volt az, amely a korábbi sportfinanszírozási modell leépülésének következtében ellehetetlenült.

A közelmúltban több ízben történtek intézkedések annak érdekében, hogy az élsportolói életút újra vonzó perspektívává, céllá válhasson. A volt olimpiai érmesek helyezések függvényében életük hátralevő részében pénzbeli javadalmazásban részesülnek. A MOB által indított Olimpikon Életút Program, illetve a közeljövőben elindítandó Héraklész Csillagprogram a jelen élsportolói számára biztosít perspektívát a sportpályafutás befejezése utáni időszakra. Ám ezek az ösztönzők ismét csak az élsport legfelső szintjét célozzák meg, nem teremtenek perspektívát a felnőtt mezőnyben sikeresen versenyző, ám az élmezőnybe nem tartozó fiatalok számára.

3. 2. 8 Röviden a szabadidősportról

A versenysport és tömegsport hangoztatott egyenjogúsága ellenére a szocialista időszakban a szabadidősport a sportélet elhanyagolt, alultámogatott szférája volt. Amint fentebb rámutattunk, a lakosság rekreációs sportját a versenysport, jelesül az élsport politikai-diplomáciai funkciója, a nemzetközi presztízsszerzés államilag támogatott törekvése szorította háttérbe.

A Testnevelés és sport megújításának koncepciója (1993) prioritásként az élsport mellé beemelte az iskolai sportot és a tömegsportot. A lakossági szabadidősport jelentőségének növekedése természetesen szemléletbeli változást is igényel, az egészségtudatosság széles körű elterjedését. Ám szervezeti szinten előrelépést jelent, hogy megkezdődött a nemzetközi kapcsolatfelvétel a szabadidősport szervekkel. Ennek egyik jelenként a Szabadidősport Szövetség belépett a tömegsport világszervezetbe (Sport for All). A Sport XXI Nemzeti Sportstratégia is szemléletváltást szorgalmaz, ami gyakorlatban a lakossági rekreációs sportjának beemelését célozza a hétköznapiakba

3. 3 Társadalmi egyenlőtlenségek az úszósportban

Az eddig tárgyalt elméleti kérdések jelentik azt a kontextust, amelyben empirikus felmérésem elhelyezhető. Célom azon társadalmi tényezők azonosítása és tárgyalása, amelyek az úzásban az esélyek egyenlőtlenségéért „felelősek” – úgy a bekapcsolódás, mint a pályán maradás tekintetében.

Kutatásom azon az előfeltevésen nyugszik, hogy az úzó gyermekek és fiatalok – ha már a versenyszintig eljutottak - alapvetően tehetségesek, ezért a biológiai adottságok ezen a szinten már nem okoznak számottevő esélykülönbségeket. Feltevésemet az is megerősíti, hogy az általam vizsgált populáció valamennyi tagja felmutatott már olyan sporteredményt, melynek alapján joggal tekinthető úzóreménységnek.

Ám az esélykülönbségeket okozó társadalmi tényezők vizsgálata előtt szükségesnek tartom a tehetség témakörét is tárgyalni, ezen belül azt, mit jelent a tehetség az úzósportban, melyek az úzóvá válás kritériumai és a tehetség kiválasztásának módszerei.

Tehetség az úzósportban

„A víz és annak használata elkíséri az egész emberiséget a bölcsőtől a sírig.

Legjobb barátja annak, aki bánni tud vele,

De mindenkor félelmetes ellensége marad annak, aki nem tanult meg úzni.”

(Ovidius)

3. 3. 1 Az úzómozgás tanításának sajátosságai

Az úzás egészségügyi jelentőségét és az ezzel kapcsolatos számos pozitív tényezőt figyelembe véve az úzásoktatást – amilyen korán csak lehet – biztosítani kell a gyerekek számára. Tóth Ákos szerint az úzásoktatás lényege és célja: a siker- és örömmélmény biztosítása az úzómozgás tanításán keresztül, a vízben történő gazdaságos mozgás elsajátítása. És nem utolsó sorban életvédelem és baleset-megelőzés (Tóth 2002). Az úzómozgás oktatásának sajátos vonása, hogy a mozgástanulás első lépcsőjeként a közeghez kell szoktatni a kezdőket. Egy alkalmazkodási folyamat az

eddig nem ismert közeg és a gyermek szervezete között, a vízben uralkodó törvényszerűségek megismerése.

„Nem egyszerű megszokni a könnyedség érzését (fajsúly, felhajtóerő következménye), a ki- és belégzőizmok eltérő játékát (hidrosztatikai nyomás érzése), a közegben végzett mozdulatok sebességét (frontális ellenállás keletkezése), „megszelídíteni” a szervezet védekező reflexeit (szemhéjzáró reflex), megszokni a szárazföldi mozgásokra egyáltalán nem jellemző hason és háton fekvő helyzetet (tónusos nyak- és labirinth-beállítódási reflex), a szárazföldtől eltérő egyensúlyviszonyokat.” (Tóth 2002)

Az úszást a többi állóképességi sportág közül az emeli ki, hogy a legkorábbi életévekben folytathatnak versenyzést a gyermekek, ugyanakkor bármely életkorban ajánlható egészségi úszás, és hogy a kisgyermekkorban elkezdett rendszeres edzőmunka olyan keringési-légzési állóképességet fejleszt ki, amely szinte valamennyi sportág űzéséhez alapot ad (Apor 1976); továbbá az úszótehetség a 12-15 éves korra rendszerint megmutatkozik, így a kevésbé tehetségeseknek még nem késő a sportágmódosítás.

3. 3. 2 Edzés, alkalmazkodás - néhány élettani megfontolás

Az edzések során elvégzett gyakorlatok stresszhatást fejtenek ki a szervezetre, amely önmaga megváltoztatásával alkalmazkodik e hatáshoz. Counsilman, az utóbbi évtizedek úszósportjának egyik legnagyobb edző alakja szerint, ezen élettani változások az emberi szervezetet hatékonyabb munkavégzésre teszik képessé (Counsilman 1982: 11).

A különböző edzésprogramok célja, hogy élettani, pszichológiai alkalmazkodást hozzon létre, amely az úszót magasabb szintű teljesítményre teszi majd képessé. Az adaptáció kifejezése az edzés alatt bekövetkező változásokra vonatkozik. Az adaptációs folyamat bizonyos idő elteltével befejeződik, amikor szükségszerűvé válik az edzés intenzitásának és/vagy terjedelmének megváltoztatása, vagy fokozása, hogy újabb alkalmazkodási reakciót váltsunk ki. Az alkalmazkodás csak akkor megy végbe, amikor az edzés nagyobb terhelést ró a szervezetre, mint általános élettani szituációk, tehát amikor a sajátos mechanizmusok túl vannak terhelve. Az edzés sajátosságait értelmezve a következő két átfogó kategória szerint fogunk haladni, amely képességek edzésére

minden úszónak szüksége van: 1.) az állóképesség edzése, amely az aerob-anyagcserét fejleszti; 2.) a gyorsaság edzése, amely az anaerob-anyagcsere és az erő fejlődésére hat.

Ezek a kategóriák évek óta hagyományosan részei az úszóedzésnek. Az edzésprogramban egyensúlyban kell lennie a lassú, közepes, gyors és szupergyors úszásoknak. Az egyensúly sokkal inkább, mint az összméterszám vagy a sebesség határozza meg az edzéshatás jelentőségét.

Az éves felkészülés megtervezéséhez arra van szükség, hogy az évet a kihangsúlyozandó karakterisztikák fejlődése szerint jobban kezelhető egységekre bontsuk. A tervezés fókuszát szisztematikusan azon adaptációk felé kell irányítani, amelyek az úszót az év fő versenyein csúcsmórába emelik.

Az utánpótláskorú úszók szolgáltatnak először példát a sportnak abban a vonatkozásban, hogy a gyerekek képesek ugyanazzal az intenzitással edzeni, mint a felnőttek, és hogy a nők képesek ugyanazt a edzésterjedelmet és intenzitást tolerálni, mint a férfiak. A szakértők máig is azon vitatkoznak, hogy vajon az intenzív edzések veszélyt jelentenek-e a gyerekek számára, vagy sem. Még mindig sok a mítosz és a félreértés a gyerekek edzésterhelésre adott válaszaival kapcsolatban.

3. 3. 3 A tehetség kérdésköre

Témám szempontjából megvizsgáltam az esélyegyenlőség számos aspektusát, azonban ahhoz, hogy valaki élsportolóvá válhasson, szerencsés, ha tehetségét minél hamarabb felismerik. Ezért fontosnak éreztem a tehetség egyrészt az általános, mind a speciális tehetség - ezen belül a sportági tehetség - meghatározását, valamint a tehetséggondozás kérdéskörének vizsgálatát.

Az emberi fejlődés kutatása révén felgyülemlett tudományos tapasztalatok azt mutatják, hogy a környezet és a veleszületett adottságok között érzékeny és komplex interakció működik. Ranschburg (2004) a tehetséggondozás fontosságának kiemelésekor felhívja a figyelmet, hogy a környezeti feltételek megteremtésével létre tudjuk hozni a tehetséget, illetve tönkre tudjuk tenni, ha nem teremtjük meg a megfelelő környezetet és a lehetőségeket. Az amerikai szakirodalom a „gifted” és „talented” kifejezéseket használja amelyeket Ranschburg az általánosan illetve specifikusan tehetséges gyerekek meghatározásaként értelmez. A tehetséges gyerekek „nem

egyformák” – azaz az individuális jellemzők terén éppen olyan változatos képet mutatnak, mint a nem szelektált populáció.

3. 3. 4 A tehetség kibontakozása és fejlődése

Platón szerint az emberek természetes belső igénye az, hogy képességeinek megfelelően foglalkoztassák őket. Más szóval: joga van az egyénnek arra, hogy felkészültségének, képességeinek megfelelő helyet keressen magának a társadalomban. Már a háború előtt volt szerző (Hollingworth 1942, idézi Ranschburg 2004)), aki utalt arra, hogy a tehetség kibontakozása korántsem független a körülményektől. A család, az óvoda az általános iskola alsó tagozata az első színterei a tehetség felismerésének. Itt az lehet veszélyes, hogy a gyerek intellektusa, teljesítménye sok szempontból a pedagógus elvárásainak függvényében alakul: ha tanáraik átlagosnak minősítik őket, intelligenciájuk és teljesítményük – azokhoz a tehetséges gyerekekhez viszonyítva, akiknek képességeit a pedagógus felismerte – csökken. Marland (1972, idézi Ranschburg 2004) vizsgálatai szerint a felismert képességek alapján a speciális képzésben részesülő gyerekek jobban teljesítenek. A ma leginkább elterjedt álláspont szerint a tehetség korai felismerése és speciális képzése a kibontakozás és az akadálytalan fejlődés legfontosabb feltétele. A „korai felismerés” nem feltétlenül a gyerek életkorára, hanem a tehetség – manifesztációjának időpontjára vonatkozik. A tehetségtudatás tehát folyamatos, a teljes óvodás és iskolai periódusra vonatkozó tevékenység. Armstrong (1980, idézi Ranschburg 2004) megfigyelései szerint minden gyerek egyéniség, speciális karakter: az egyik poéta, a másik filozófus, a harmadik képzőművész stb. Az igényt tehát, hogy a mesterséges kritériumok alapján végrehajtott szelekció helyett minden gyerekben keressük meg a tehetséges vonásokat, és azokat gondozzuk.

„A tehetség nem egyetlen kiemelkedő tulajdonság, hanem összetett a különböző képességek kölcsönhatásában érvényesülő sajátos személyiségjeggy , amelynek fontos része a leküzdhetetlen belső készlet is.” (Ranschburg 2004)

A tehetség – ha nem ismerik fel időben, ha rosszul bánnak vele, ha bizonyos keretek közé beszorítják- elkallódhat.

3. 3. 5 A sporttehetség azonosítása

Egy nemzet versenysportjának talán legfontosabb feladata abban a folyamatban teljesedik ki, amikor a legtehetségesebb sportolókat beazonosítják és egy szisztematikusan felépített edzésprogramba állítják. A sportban a művészethez hasonlóan, fontos a legtehetségesebb egyének felfedezése, minél korábban történő kiválasztása, folyamatos megfigyelése, és segítése hogy minél magasabbra emelkedhessen.

A múltban és többnyire még ma is a legtöbb nyugati országban a fiatalok sportba jutása leginkább a hagyományokon, ideálok, népszerűsége szülői nyomáson, a középiskolai tanár specialitásán és az eszközi feltételrendszeren múlott. A sportban két kiválasztási módszer van jelen: a természetes és a tudományos. Az elit sporttal foglalkozó edzőknek olyan sportolókkal kellene foglalkoznia, akik előnyösebb természetes adottságokkal rendelkeznek. Máskülönben ezen edzők tehetsége, ideje és energiája megveszendőbe, illetve közepes eredményekhez vezet. Ezért a legfőbb cél ezen a szinten azon fiatalok kiválasztása, akiknek a választott sportágban a legjobbak az adottságai (Bompa 1988). Az 1960-as évek végén az 1970-es évek elején a legtöbb kelet-európai országban specifikus módszereket dolgoztak ki a potenciálisan magas szintű sportolók azonosítására. A kiválasztási eljárások némelyikét tudományos kutatók hozták létre és irányították, akik később az edzőknek tettek javaslatot, hogy melyik fiatal rendelkezik az adott sportághoz szükséges képességekkel. Az eredmény drámai volt és bizonyos sportágakban ezen nemzetek képviselői évtizedekig meghatározóak voltak.

A tudományos kritériumok felhasználása a tehetség kiválasztás folyamatában számos előnnyel járhat:

1. Lerövidíti azt az időt, amíg egy tehetséges sportoló önmagától kibontakozik és magas szintű teljesítményt ér el.
2. A tehetséges edző nem áldozza fel közepes teljesítményért energiáját és idejét.
3. Fokozódik a versenyhelyzet és közelebb kerülhetnek egymáshoz azon sportolók, akiknek célja a magas szintű teljesítmény elérése.
4. Növelheti a sportoló önbizalmát azokkal szemben, akik nem kerültek hasonló kiválasztási programba.

3. 3. 6 Az úszómozgás specifikumai. Kiválasztás az úszósportban

Amikor valamilyen sportágra való kiválasztásra kerül sor, messzemenően figyelembe kell venni, hogy az illető sportmozgás az emberi szervezet általános alkalmazkodó képességéhez, milyen közel, avagy távol esik. (Meghagyva azt az alapvető ténytet, hogy a mozgás minden formája az élő anyag sajátossága). Vannak természetes mozgások, (pl. azok, amelyeket mindennapi életünkben elemeiben alkalmazunk) ezekre épül a sportmozgások egésze, azaz minden sport mozgásanyaga. Az úszósport abban különbözik minden más sportágtól, hogy az ember számára idegen közegben zajlik. Ezért kiválasztási módszerei specifikusak, és ezek a specifikumok döntőek is egyben (Széchy 1970).

Felvetődik a kérdés: miért döntőek ezek a specifikumok? Mert mások, az általánostól – azaz a szárazfölditől - eltérőek a fizikai törvényszerűségek a vízben, amelyekhez a szervezetnek alkalmazkodnia kell. Például az úszó vízszintesen fekszik a vízben gerincoszlopára és csontrendszerére más erők hatnak, mint a szárazföldön, az alsó végtagok szerepe csökken, míg a felső végtagok szerepe nő. Az egyes úszásnemek mozgásanyaga más izmokat, más bekapcsolódási sorrendben alkalmaz. A vízszintes testhelyzet a keringési szervek munkáját könnyíti. Talán legdöntőbbek a hidrosztatika és hidrodinamika törvényszerűségei, a nagyobb közegellenállás, ami az alkalmasság szempontjából feltételezi a könnyű fajsúlyt (magas vízfekvést) és a test áramvonalasságát. Tehát a kiválasztási rendszere azokat az egyedeket keresi, akik eleve hordoznak magukban olyan alapvető tulajdonságokat, melyek alkalmasabbá teszik őket arra, hogy az úszósportban kiemelkedő eredményeket érjenek el. Az úszás szempontjából alapvető fizikai adottságok: fajsúly, a test súlypontja, a statikus és dinamikus áramvonalasság, a keringési rendszer és anyagcsere, végül az antropometriai adottságok.

Az úszósportot korán lehet és kell kezdeni. Kezdetben a Széchy-féle kiválasztási rendszer szerint elég a megfelelő fajsúlyt figyelembe venni (Széchy 1976). A további időszakokban a versenyzés megkezdésekor, bekapcsolódna az antropometriai indexelés és az áramlástani vizsgálatok. Még később az edzőmennyiség növelésével kerülhet sor a keringési és anyagcsere alkalmasságának felmérésére. Ezen eljárások tulajdonképpen a úszósport szempontjából kevésbé alkalmasak más versenysportba irányítására

alkalmasak. S mivel csálhatatlan módszerek nincsenek, annak megválaszolására, hogy első látásra ki a tehetséges, az úszással eltöltött idő és a versenyek adják meg a végső kiválasztást az igazi alkalmassági próbát.

Az ember állandó változásban lévő pszicho-fizikai egység. Életmegnyilvánulásai a legkülönbözőbb mozgásformák szférájában tükrözödnek. Az általános fizikai adottságait többé-kevésbé meg lehet határozni, de a tehetségre csak az évek adnak választ.

3. 3. 7 A sporttehetség gondozásának útjai

A magas színvonalú versenysportbeli teljesítményre történő felkészülés egyre hosszabb (napjainkra 8-10 éves) folyamattá vált (Harsányi 1990). Az úszósportban például gyermekkortól kezdődően mindennapos a serdülőkortól napi többszöri, edzéseket igényel. Szerintünk ilyen nagy mértékű idő- és energiaráfordítást csak azoktól erkölcsös elvárni, akik hazai és/vagy nemzetközi élvonalbeli teljesítmény elérésére lehetnek képesek. Így a társadalmilag hasznos, más területen kiemelkedő adottságúakat nem vonjuk el azon tevékenységektől, amelyek végzése közben e tulajdonságaik tehetségé fejlődhetnek. Éppen ezért a sporttehetségek kiválasztására irányuló törekvéseknek ösztársadalmi jelentőség is tulajdonítható.

A sporttehetség kibontakozása azon versenyzőknél valószínű Harsányi (1990) szerint, akiknek pszichikai, fiziológiai, antropometriai, és szocializációs öröklött adottságai az ontogenezis egy meghatározott időszakában, az ezen időszaknak megfelelő felkészülési körülmények közt olyan színvonalúak, amely valamely sportágban illetve versenyszámban, további a fejlődésnek megfelelő edzés, és versenyzés mellett a csúcsteljesítmény-életkorban nagy valószínűséggel hazai és/vagy nemzetközi színvonalú versenyteljesítményhez vezethetnek.

A tehetség csak sajátos tevékenység közben ismerhető fel. A kiemelkedő sportmotorikus adottságokkal rendelkezők száma adott népességben belül csekély és a véletlen szerint oszlik el. Így a tehetségkutatás szempontjából is legcélszerűbb, ha minél több egészséges fiatal, minél több és sokféle mozgáslehetőséghez jut. Szükséges továbbá az alkalmas mutatórendszer kialakítása a kiváló sportmotorikus adottságokkal rendelkezők felismeréséhez. Legtöbbször ma is a megérzés alapján választja ki az edző

a fiatalokat. A csúcsteljesítmény egy-egy döntő faktorának feltárásához Nádori (1988) szerint nem tudunk elfogadható a gyakorlatban is alkalmazható, tudományosan megalapozott modelleket szolgáltatni. A tapasztalt edző képes igen sok személyiségjellemző összegzett megfigyelésére. A tudományos kutató ezzel szemben sokszor egy módszerrel egy vagy kevés kiválasztási útmutató megadására képes. Ismeretes a sikerorientáción alapuló kiválasztási metodika, amelyben a versenyzőknél, minden egyes versenyt a kiválasztás lépcsőjének tekintenek. Míg a sporttudomány tovább finomítja az ismeretanyagot, az edzésgyakorlatnak addig is folyamatosan el kell végeznie a tehetségkutatást és tehetséggondozást.

Kiválasztási rendszer hazánkban is működik, amelyet az egész népességre igyekeznek kiterjeszteni. Ez a korábbi, szinte csak a városokra korlátozódó utánpótlás nevelési rendszerrel szemben a versenysport és az egyén számára egyaránt hatékonyabb esélyegyenlőséget kínál.

A sporttehetség Nádori (1988) megfogalmazásában, az adottságok szerencsés ötvöződése, együttese valamely sportág üzésére, melynek felszínre jutásához következetes, tudományosan megalapozott, hosszútávra tervezett sportfelkészülésre van szükség.

3. 3. 8 A tehetség-kiválasztás szinterei

A sporttehetségek kiválasztása, nevelése többcsatornás rendszerben zajlott és zajlik mind a mai napig. A nevelés fő szintere a specializálódó, sportágot választott gyermekek számára az iskola, a sportszakosztály, illetve valamely sportegyesület sportiskolája.

Az utánpótlás nevelésére szakosodott szakosztály foglalkozik a legnagyobb eséllyel a kezdő sportolóval, mert az egyénfejlődés kritikus szakaszaiban, a serdülés kritikus problémáinak megoldásában szakértő oktatók, nevelők és megszokott, elfogadott közösség segíti az egyént.

Az egyesület megfelelő szervezeti, intézményi (felszerelés, edzés- és verseny lehetőség, tanulmányi segély, stb.) háttérrel tud adni a hatékony tanuláshoz, adott esetben évtizedes sportfelkészüléshez.

A sportbeli felkészülésben a kezdéstől számítva a rendszeres, intenzív edzésekre úszásban mintegy 3-4 év telik el. Ezek az évek azért kritikusak, mert erre az időszakra esik az iskolai beilleszkedés, amely új közösséghez való alkalmazkodást, új feladatok elvégzését követelik meg a gyermektől, ugyanakkor az egyén érzelmi élete, emberitárskapcsolatai a serdülést megelőző években dinamikus változásokon mennek át, amelyek terhesek lehetnek válságoktól. Végül ebben az időszakban merül fel a „hogyan tovább”. Sokszor a „tanulni és sportolni” helyett a „tanulni vagy sportolni” dilemma szokott felmerülni, ezért általában a hozzávetőlegesen a 15 éves kortól a társadalmi beilleszkedés, érvényesülés távlati problémái erősen éreztetik hatásukat. Mindezt ellensúlyozhatja a jól vezetett, a fiatalok érvényesülését szem előtt tartó sportegyesület (Nádori 1988).

EREDMÉNYEK

4. 1 Az úszók értékrendjének néhány eleme

Kutatásom a versenysportbeli esélyegyenlőség témaköréről veszi górcső alá, ezért jelen dolgozat szempontjából nem elsődleges a sportolók értékrendjének vizsgálata. Mégis, a központi kérdéshez közvetett módon kapcsolódik az úszók különböző csoportjai körében vallott értékek áttekintése is. Elsősorban a Pierre Bourdieu által kidolgozott, a rétegspecifikus sportág-választásra is magyarázatot nyújtó „habitus” fogalmára utalnék ebben az összefüggésben. Amint azt egy korábbi fejezetben bemutattam, az anyagi lehetőségeken túl az ezekkel csak részben összefüggő értékrend - a habitus - maga is meghatározza a sportágválasztást, a bekapcsolódás valószínűségét (ld. *A sport és életstílus* c. fejezetet). Az úszást legtöbbször kisgyermekkorban kezdik el, az esetek túlnyomó többségében a szülők kezdeményezésére, ezért az értékrend itt elsősorban a szülők által vallott értékeket takarja. A szocializáció során mikrokörnyezetük értékeit maguk a sportolók is bensővé teszik (Somlai 1997).

Kérdőíves felmérésem egyik kérdéscsoportját a sporttevékenységgel összefüggő értékek kifürkészésére fogalmaztam meg. A kérdés formája az alábbi volt:

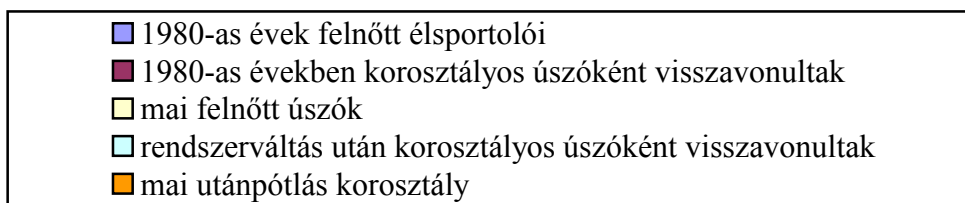
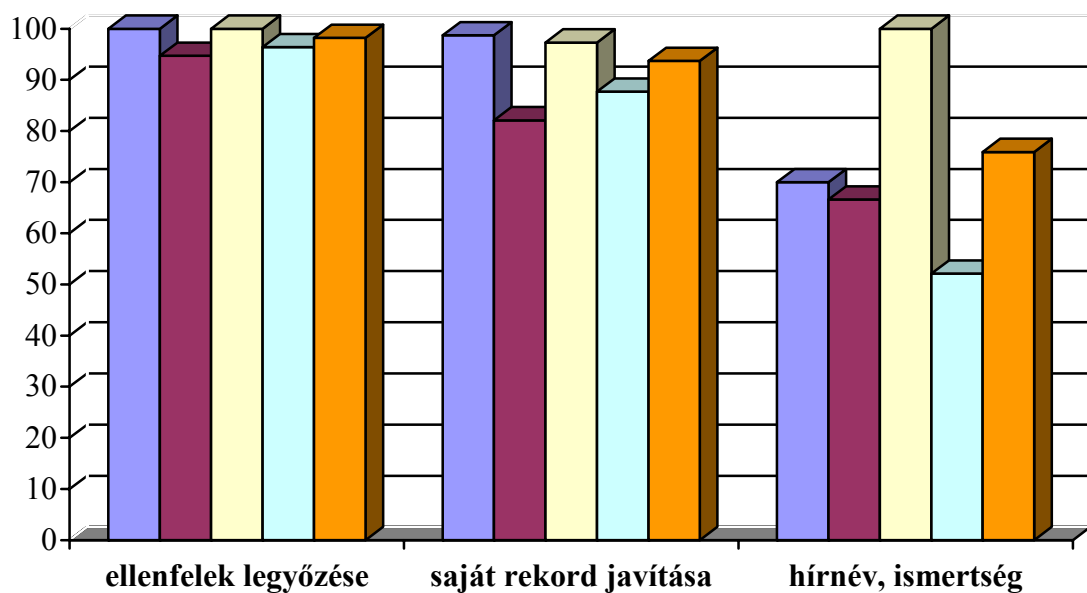
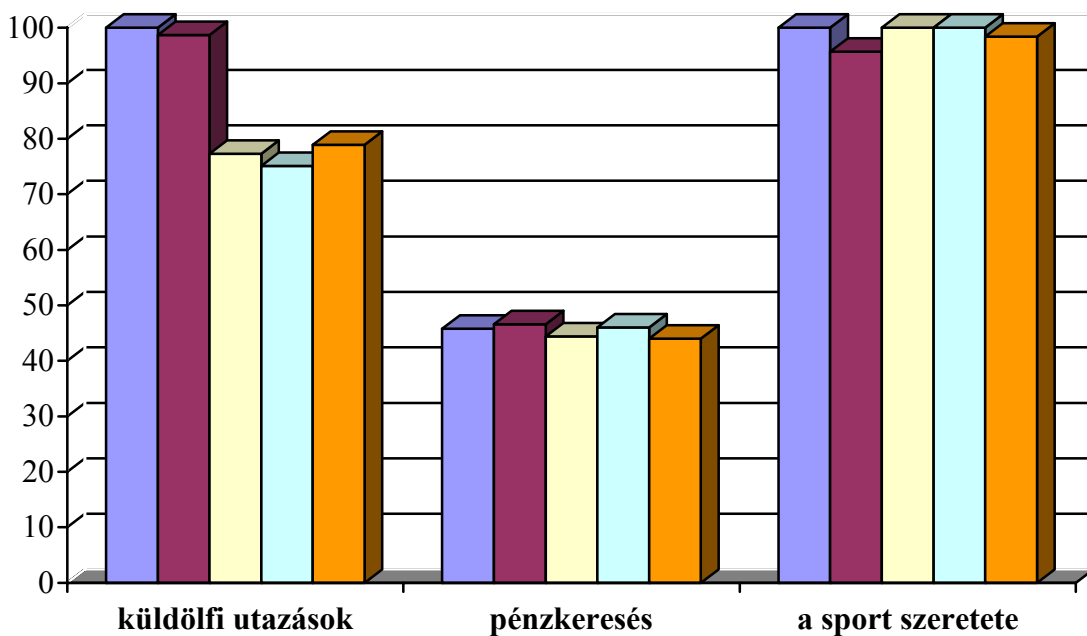
„A sportban mennyire fontosak számodra a következők? (írjál X-et a megfelelő kockába)”

	egyáltalán nem fontos	nem fontos	részben fontos	fontos	nagyon fontos
saját rekordok megdöntése					
pénzkeresés					
ellenfelek legyőzése					
külföldi utazások					
hírnév, ismertség					
a sport szeretete					

Azok számára, akik az aktív sporttevékenységgel már felhagytak, ugyanez a kérdés a múlt, úszó pályafutásuk idejére vonatkozott. A múlt idejű kérdéscsoportból torzítások adódhatnak, elsősorban az emlékezet torzításai, esetleg a nosztalgiából táplálkozó idealizálás (vagy adott esetben a keserűségből fakadó egyéb torzítási lehetőségek). Ám ezek a hibalehetőségek megítélésem szerint semmivel sem nagyobbak, mint a kérdőíves felmérés során adódó mindenkori torzítások. Az emlékezet torzítása inkább tabutémák vonatkozásában merül fel problémaként, vagy nagyon régen történt események felidézésekor; esetünkben az egykori sportolóknak a nyolcvanas évekre kellett visszaemlékezniük, ráadásul nem egy konkrét eseményre, hanem egy éven át tartó, életvitelüket meghatározó folyamatra. Az idealizálás vádja alól pedig az mentheti fel az egykori versenyzőket, hogy a sportolói életút szépségeivel együtt annak nehézségeit is megélni kényszerültek.

Lássuk ezek után az úszók értékrendjének néhány elemét!

1. sz. ábra: Értékek fontossága az úszók körében

A válaszokat a feldolgozás során a következőképpen összesítettem: az áttekinthetőség, a jobb szemléltetés érdekében csak azok arányát tüntettem fel a grafikonon, akik az egyes értékeket saját sportpályafutásuk szempontjából „részben fontosnak”, „fontosnak” és „nagyon fontosnak” ítélték meg, tehát akik számára a szóban forgó érték valamilyen szinten motivációs forrásként jelentkezik. Az ábrákon a 100% az adott kategóriában megkérdezett összes úszót jelenti.

Egyetlen érték vonatkozásában láthatunk szembetűnő időbeli változást: a sporttevékenység révén külföldre tett utazások a nyolcvanas években – a viszonylagos liberalizálódás és nyitottság ellenére is – olyan vonzerővel rendelkeztek, amelyek komoly motivációs forrásként hatottak a versenysportolókra. Ma, amikor a lehetőségek kibővültek, az úszók közül még mindig jelentős arányban, ám a korábbi időszakokhoz képest mintegy 20-25%-kal kevesebben tartják sportpályafutásuk szempontjából jelentős húzóerőnek a külföldi utazásokat.

Néhol szembetűnően nagy, máshol kisebb mértékű, ám mégis kimutatható különbség létezik néhány érték vonatkozásában a mindenkori felnőtt élsportolók és a korosztályosként visszavonultak között. Utóbbiak között kevesebben vannak azok, akik számára fontos az ellenfelek legyőzése és a saját rekordok megjavítása, a teljesítményjavulás. Élsportolóvá vált egykori pályatársaikhoz képest a korosztályosként visszavonultak közül kevesebben szerettek volna a sport révén híresekké, ismertekké válni. E motivációk mérsékeltebb jelenléte részben magyarázata lehet annak, hogy idő előtt visszavonultak a versenysportból.

„A sportolók új generációjának újfajta gondolkodásmódja, illetve az élsport társadalmi funkcióinak megváltozása tükröződik az életszervező elvekben és értékekben. (...) Előtérbe kerültek az életszínvonal javításához szükséges értékek a teljes népességben, ezzel párhuzamosan a sportolók körében is.” (Földesiné 1999: 102).

A fenti megállapítás az olimpikonok új, a '90-es években aktív generációjának vizsgálata alapján született, mely csoport az olimpiai sportágak sokfélesége miatt szükségszerűen heterogén. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az úszók körében a nyolcvanas évek óta mind a mai napig nem tört előre statisztikailag kimutatható és értékelhető módon az említett „anyagias” szemlélet, még a legfiatalabb korosztályban sem (1. sz. ábra).

Amint arról a dolgozat korábbi fejezeteiben is szoltam, az úszás csak részben indult el a professzionalizálódás útján. A felnőtt korú úszók túlnyomó többsége vagy nem jut semmiféle anyagi juttatáshoz az úszás révén, vagy ha igen, akkor az egy viszonylag csekély ösztöndíjat jelent, melyet szülei egészítenek ki ahhoz, hogy egy megfelelő életszínvonalat biztosítsanak gyermekük számára. A mai felnőtt úszóknak mindössze egy kisebbsége tesz szert a sportnak köszönhetően számottevő jövedelemre: 13,5%-uk vallja, hogy sportpályafutásának köszönhetően jelentősen javult anyagi helyzete.

A fentiek fényében valószínűnek tűnik, hogy az úszásban a pénzkeresés lehetőségének hiánya, illetve e lehetőségek korlátozott volta eleve kizárja az anyagi szemléletet, azt, hogy egy gyermeket szülei a jó megélhetés – adott esetben a meggazdagodás – céljából ösztönözzenek úszásra, majd a versenyző jelentős pénzösszegek megszerzésének reményében (is) maradjon a pályán. Feltételezhető, hogy az úszás a professzionizált sportágakhoz képest inkább öncélként üzött és önmagáért kedvelt sportág. Ezt mutatja az is, hogy a sportszeretet rendkívül magas értékei az elmúlt huszonöt év leforgása alatt mit sem csökkentek (1. sz. ábra).

Természetesen gyümölcsözőbben használhatnám a fenti eredményeket akkor, ha rendelkezésemre állnának még néhány sportág versenyzőinek értékrendjére vonatkozó kutatási eredmények. Ezek alapján empirikusan vizsgálhatnám a rétegspecifikus sportágválasztás értékrendi tényezőit.

4. 2. Az úszás népszerűsége

Egy sportág népszerűsége nagymértékben befolyásolja a bekapcsolódók számárányát és a már bekapcsolódottak motivációit. Kérdőíves vizsgálatom során valamennyi megkérdezettnek feltettem az úszás népszerűségére vonatkozó kérdést. A ma aktívan úszók (felnőttek és utánpótlás korúak), illetve a rendszerváltás után a versenyszerű úszásból ifjúkorban visszavonultak számára feltett kérdés így hangzott:

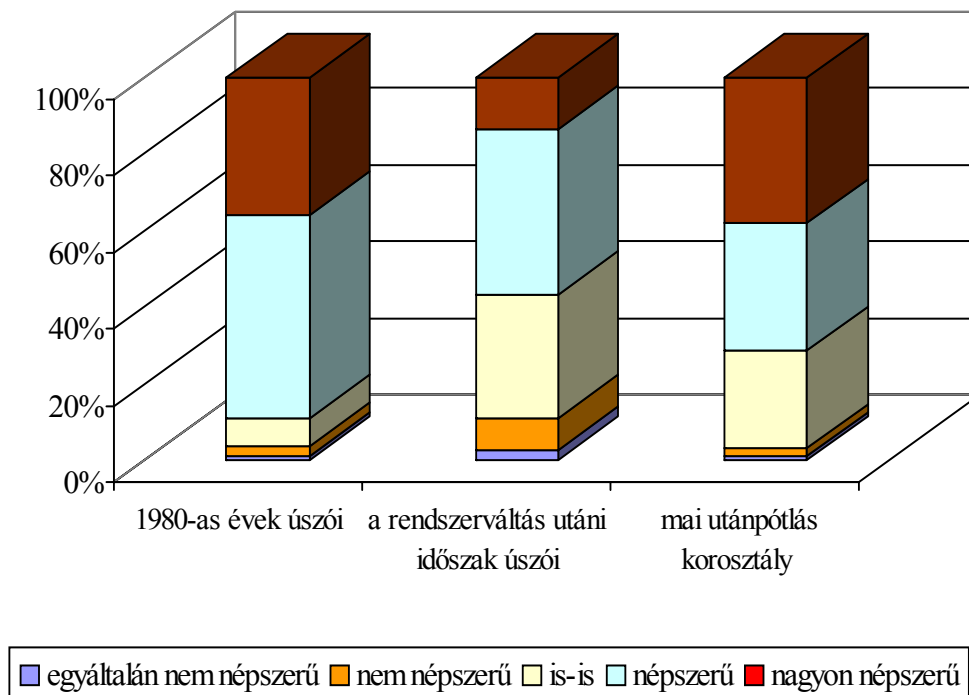
„Megítélésed szerint mennyire népszerű sportág az úszás ma Magyarországon?”

A nyolcvanas évek versenyzőinek ugyanezt a kérdést aktív pályafutásuk időszakára vonatkoztatva, tehát retrospektív jelleggel tettem fel:

„Megítélése szerint versenyző korában mennyire volt népszerű sportág az úszás Magyarországon?”

A válaszlehetőségek mindkét esetben a szemantikus differenciál-skálában megszokott módon, az „egyáltalán nem népszerű”, „nem népszerű”, „is-is”, „népszerű”, „nagyon népszerű” kategóriák voltak.

2. sz. ábra: Az úszás népszerűsége a sportolók megítélésében

Az úszók által sportáguknak tulajdonított társadalmi megítélés bemutatásakor a generációs bontást tartom indokoltnak, az időperspektíva kiemelése, az időbeli változások követése érdekében. Összevontan kezelem tehát a rendszerváltás előtti versenyzők két csoportját; külön csoportot képezek a mai felnőtt úszókból és a velük azonos generációba tartozó, ám már visszavonult egykori versenyzőkből; harmadikként a mai utánpótlás korúak körében mutatom be az úszás népszerűségének kérdését.

Noha valamennyi generációban erőteljes az úszást a népszerű sportágak körébe soroló hajlam, mégis, a fenti ábra néhány változásról ad számot, mely arról tanúskodik, hogy a sport – ezen belül a versenysport – népszerűségének csökkenésére a rendszerváltás után az úszók percepcióiban is lecsapódik. A mai, a versenyzői életvitel

nehézségeit átélő, a társadalmi és anyagi megbecsültség hiányát magukon érző felnőtt versenyzők tűnnek a legszkeptikusabbnak az úszás társadalmi presztízsét is jelző népszerűség tekintetében. Körükben csak egy szűk réteg tartja „nagyon népszerűnek” az úszást, és feltűnően sokan határozatlanok a kérdésben. Továbbá, a mai úszók között találhatjuk azokat is, akik úgy érzékelik, az úszás a mai Magyarországon nem népszerű sportág.

A nyolcvanas évek úszói a saját pályafutásuk időszakára visszatekintve viszonylag egyértelműen népszerűnek tartották sportágukat. A velük készült interjúkban is keserűségüknek adtak hangot amiatt, hogy ma a nemzeti bajnokságokon jószereivel csak a versenyzők hozzátartozói alkotják a közönséget, míg két évtizeddel korábban ők maguk zsúfolásig megtelt nézőtér előtt úszhattak.

A mai utánpótlás korosztály gyermeki naivsága ellenére sem látja rózsásnak sportága társadalmi megítélését. Nem a borúlátók, sokkal inkább a határozatlanok, a sportáguk kedveltségét tisztán átlátni nem tudók tábora jelentős. Megítélésem szerint ebben a versenysport által összességében elkönyvelt népszerűség- és presztízsvesztés mellett a sportág átmeneti helyzete és nehézségei, a jelen viszonyok tisztázatlansága is tükröződik.

4. 3 A nemek közötti esélykülönbségek az élsportolóvá válásban

A mai úszó gyerekek és fiatalok nemek szerinti megoszlása az osztársadalmi arányokhoz áll közel: az úszók 50,8%-a lány, 49,2%-a fiú. Ez a sportba való bekapcsolódás esélyeinek kiegyenlítetttségét mutatja. Ám a mai felnőtt úszók csoportját vizsgálva egy módosult arányt látunk: felnőtt korban az úszóknak már csak 37,8%-a nő. A kezdeti kiegyenlítetttség tehát a férfiak javára tolódik el, a kor előrehaladtával egyre nő a két nem részvételi aránya közötti különbség.³⁴

Serdülőkorban, a biológiai érés időszakában a lányok időszakos teljesítményromlása (Sós 1993: 35) gyakran vezet a versenyzés abbahagyásához. A „romlott vagy nem javult a teljesítményem“ a lányok 63,6%-a számára volt egyik, ha nem is kizárólagos oka a versenyzői életmód feladásának. Ezzel szemben a fiúk

³⁴ A '80-as évtizedben a felnőtt úszók nemek szerinti megoszlása ehhez hasonló volt: 39,5%-uk volt nő, 60,5%-uk férfi.

mindössze 28%-a számolt be olyan időszakos teljesítményromlásról vagy -stagnálásról, amely az úszás abbahagyásához vezetett volna.

Van tehát az élsportolóvá válás útjában egy biológiai akadály, amely a lányok pályafutására hat negatívan. Ezt támasztja alá az is, hogy a lányok többsége 12 és 14 éves kora között, a fiúknál 2-3 évvel korábban hagy fel a versenyzéssel, épp a serdülőkor időszakában, és hogy az úszástól visszavonult lányok mintegy tíz százalékkal kevesebben (72,7%) térnek át más sportra, mint a fiúk.

A biológiai ok mellett - mely különösen a mai, fokozottan teljesítmény-centrikus sportéletben a lányok élsportolóvá válását nehezíti -, léteznie kell tehát egy társadalmi tényezőkből kiinduló magyarázatnak is, mely az élsportolóvá válásban a nemek között tapasztalt számottevő különbségekért felel és a biológiai hatás mellett, mintegy azt felerősítve érvényesül. Ennek megragadása kvalitatív megközelítést igényel. Jelen dolgozat ötödik, *Megbeszélés* című részében, egykori és mai úszónőkkel készített interjúim alapján részletesen értekezem a sportban megnyilvánuló nemi egyenlőtlenségekről.

4. 4 Az úszók társadalmi származása

A szakirodalom tanulmányozása nyomán, a kutatás tervezésekor megfogalmazott hipotéziseim közül e helyütt az elsőt tesztelem: **Az úszást, mint versenysportágat túlnyomórészt a középosztálybeli szülők gyermekei választják.**

A társadalmi státus összetett mérőszámnak két legfontosabb összetevője az iskolai végzettség és a foglalkozás.³⁵ Ezeket külön-külön teszem vizsgálat tárgyává.

³⁵ Az anyagi helyzet ezeknek függvénye, ezért azt a következő fejezetben külön tárgyalom. Noha a piacgazdaságra berendezkedett országokban az iskolai végzettség és az anyagi helyzet egymással viszonylag konzisztens, a megfelelés mégsem teljesen egyértelmű. Mindez hatványozottan igaz a rendszerváltás utáni zavaros gazdasági helyzetben. Ezért tartom indokoltnak az iskolai végzettséget és az anyagi helyzetet külön kezelni.

4. 4. 1 A szülők iskolai végzettsége

**3. sz. táblázat: A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE
(a kérdezettek százalékában)**

Szülők iskolai végzettsége	'80-as évtized		
	felnőtt élsportolók	korosztályosként visszavonultak	az össznéesség megfelelő korosztályaiban ³⁶
Nyolc általános / szakmunkásképző	12, 8	10, 7	25, 7
Szakközépiskola / gimnázium	51, 3	28, 6	64, 2
Főiskola / egyetem	35, 9	60, 7	10, 1
Összesen	100	100	100

Szülők iskolai végzettsége	a rendszerváltás utáni időszak		
	felnőtt élsportolók	korosztályosként visszavonultak	az össznéesség megfelelő korosztályaiban ³⁷
Nyolc általános / szakmunkásképző	5, 6	4, 3	22, 3
Szakközépiskola / gimnázium	47, 2	31, 9	65, 9
Főiskola / egyetem	47, 2	63, 8	11, 8
Összesen	100	100	100

Noha a tárgyalt időszakban a felsőfokú oktatás expanziójának vagyunk tanúi, a mai élsportolók illetve a rendszerváltás után a sportban korosztályos versenyzőként részt vett gyermekek és fiatalok szülei ennél korábban befejezték tanulmányaikat. A felsőfokú végzettségű szülők arányának növekedése tehát nem írható olyan strukturális változások számlájára, mint a felsőoktatási expanzió. Mi több, az alacsony végzettségű, érettségivel nem rendelkező szülők gyermekeinek jelenléte a verseny- és élsportban egy-két évtized leforgása alatt több mint felére csökkent; az össznéességben az alacsony végzettségűek aránya ugyanezen időszakban csak kismértékben csökkent. Mindez arra utal, hogy az úszás (újbóli) zárt, a felső rétegek „kiváltságos” sportágává válásának tendenciája folytatódik (3. sz. táblázat).

³⁶ Népszámlálás 1991.

³⁷ Népszámlálás 1991.

4. sz. táblázat: A mai utánpótlás korú úszók szüleinek iskolai végzettsége (a kérdezettek százalékában)

Szülők iskolai végzettsége	Az utánpótlás korúak körében	Az össznépeség megfelelő korosztályaiban
Nyolc általános / szakmunkásképző	3, 2	21, 6
Szakközépiskola / gimnázium	33, 2	65, 7
Főiskola / egyetem	63, 6	12,7
Összesen	100	100

A mai utánpótlás korú szülők iskolai végzettsége átlagosan magasabb, mint a mai felnőtt úszók szüleié (4. sz. táblázat): több a felsőfokú végzettséggel rendelkező és valamivel kevesebb az érettségivel sem rendelkező szülő. Ez a tendencia a nyolcvanas évek óta regisztrált változások szerves folytatása. Már a kilencvenes évek gyermek- és serdülőkorú úszóinak szülei is magasabb iskolai végzettségűek voltak, mint egy évtizeddel korábban (3. sz. táblázat).

Össznépeségbeli arányaikhoz képest továbbra is masszívan felülreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei.

4. 4. 2 A szülők foglalkozása

5. sz. táblázat: AZ APA FOGLALKOZÁSA (a kérdezettek százalékában)

Apa foglalkozása	'80-as évtized			a rendszerváltás utáni időszak		
	felnőtt élsportolók	korosztályos úszóként visszavonultak	össznépeség megfelelő korosztályaiban ³⁸	felnőtt élsportolók	korosztályos úszóként visszavonultak	össznépeség megfelelő korosztályaiban ³⁹
Felső szintű szellemi	20,1	27, 3	12, 8	22,9	29,5	13, 6
Beosztott értelmiségi	16,1	14,3		18,8	21,6	
Rutin szellemi	25, 0	25,0	21, 7	6,3	14,0	20, 5
Könnyű fizikai	25,6	25,8	27, 4	15,1	13,6	18, 6
Nehéz fizikai	7,0	7,6	34, 1	2, 5	4, 3	28, 1
Vállalkozó	6,2	-	4, 0	34,4	17, 0	19, 2
Összesen	100	100	100	100	100	100

³⁸ Forrás: Népszámlálás 1991.

³⁹ Forrás: Népszámlálás 1991.

6. sz. táblázat: AZ ANYA FOGLALKOZÁSA (a kérdezettek százalékában)

Anya foglalkozása	'80-as évtized			a rendszerváltás utáni időszak		
	felnőtt élsportolók	korosztályos úszóként visszavonultak	össznépeség megfelelő korosztályaiban	felnőtt élsportolók	korosztályos úszóként visszavonultak	össznépeség megfelelő korosztályaiban
Felső szintű szellemi	19,0	13,7	9, 1	21,7	23,5	11, 7
Beosztott értelmiségi	20,8	23,6		21,4	28,8	
Rutin szellemi	45,0	46,4	46, 3	33,3	32,8	47, 7
Könnyű fizikai	14,0	15,2	18, 2	8,9	9,2	13, 1
Nehéz fizikai	1,2	1, 1	24, 2	0,8	-	17, 4
Vállalkozó	-	-	2, 2	13,9	5,7	10, 1
Összesen	100	100	100	100	100	100

A rendszerváltás óta eltelt időszak újdonsága, hogy a vállalkozók gyermekei népeségbeli arányuknál is nagyobb arányban jelentek meg a versenysportban (5. és 6. sz. táblázatok). Ez várható volt annak fényében, hogy a versenysporthoz elengedhetetlen személyiségvonások - így az önállóság, a kockázatvállalás, a hosszú távú tervezés képessége, a késleltetett javadalmazás elfogadása – ugyanazok, amelyeket a gyermekek és fiatalok a vállalkozói kultúrában elsajátíthatnak.

4. 4. 2. 1 Az utánpótlás korosztály

7. sz. táblázat: AZ APA FOGLALKOZÁSA (a kérdezettek százalékában)

<i>Apa foglalkozása</i>	<i>Százalékos arány</i>
Szabad szellemi foglalkozás	24, 3%
Beosztott értelmiségi	21, 2%
Rutin szellemi	10, 6%
Könnyű fizikai	12, 2%
Nehéz fizikai	1, 9%
Vállalkozó	29, 8%
Összesen	100

Figyelemre méltó, hogy már a rendszerváltás óta eltelt időszakon belül is annak jeleit látjuk, hogy a versenyszerű úszás kiváltságos tevékenységgé válik. A mai felnőtt válogatott tagjai nagyrészt közvetlenül a rendszerváltás után kezdtek versenyszerűen úszni. Már az ő esetükben is a magasabb társadalmi származást mutattuk ki az egy-két évtizeddel korábban pályára lépő úszókhöz viszonyítva. A mai korosztályos versenyzők ismét valamivel jobb helyzetű családokból kerülnek ki, mint a már felnőtt úszók. Erre abból következtethetünk, hogy tovább csökkent a nehéz fizikai munkát végző apák aránya: ez mára mindössze 1, 9% a nyolcvanas évtizedben regisztrált és szintén viszonylag alacsonynak tekinthető 7%-ához képest. A könnyű fizikai munkát végző apák aránya is tovább csökkent, és valamelyest nőtt a vállalkozó apák jelenléte.

8. sz. táblázat: AZ ANYA FOGLALKOZÁSA (a kérdezettek százalékában)

<i>Anya foglalkozása</i>	<i>Százalékos arány</i>
Szabad szellemi foglalkozás	12, 2
Beosztott értelmiségi	30, 2
Rutin szellemi	33, 5
Könnyű fizikai	13, 4
Nehéz fizikai	-
Vállalkozó	10, 7
Összesen	100

A fenti adatok alapján egyértelműen beigazolódott első hipotézisem, miszerint az esélyegyenlőtlenségek egyik dimenzióját a származási család társadalmi státusa jelöli ki: az úszást, mint versenysportágat túlnyomórészt a középosztálybeli szülők gyermekei választják.

4. 5 Az úszók családjának anyagi helyzete

Hipotézisem értelmében **a versenysportolók családjának anyagi helyzete alapvetően meghatározza a sportolásba való bekapcsolódást.**

A rendszerváltás nyomán kialakult sportfinanszírozási helyzetben a sportoló gyermekek és fiatalok családjára számottevő anyagi teher hárul. Mindez azon a hipotézis megfogalmazására indított, hogy mára az erősen tőkeigényes úszósportba jobb anyagi helyzetű családokból származó gyermekek kapcsolódnak be, mint az előző

időszakokban. Összehasonlítási alapként itt is a nyolcvanas évek úszóinak anyagi helyzetét vonom be az elemzésbe.

Az anyagi helyzet mutatói közül az egy főre eső jövedelmet az „időeltolás” miatt nem tekintetem érvényes mérőszámnak. Ezért olyan ismérveket kerestem, melyek az anyagi helyzetnek mindenkor jó indikátorai. Ilyen a személygépkocsi birtoklás, a lakáskörülmények, illetve az anyagi helyzet szubjektív megítélése.

Való igaz, a lakosság gépkocsival való ellátottsága a nyolcvanas évtizedben jelentősen alulmaradt a mainak. Ám már ekkor is, valamilyen gépkocsi az úszóversenyzők 83, 7%-ának családjában volt, ami még ma is kimagaslóan jó arányt jelentene. Sőt, 65, 1%-uk családjában jó állapotú vagy új autóról, esetenként több gépkocsiról volt szó.

A háztartások gépkocsival való ellátottsága a rendszerváltás óta jelentősen javult, ám ma még a legjobb mutatóval rendelkező Budapesten is a háztartások „mindössze” 74, 2%-ának van birtokában személygépkocsi.⁴⁰

Sportolói pályafutásukat a '90-es években megkezdők közül már 90, 2% családjában volt valamilyen gépkocsi (76, 1% esetében ez jó állapotú vagy új, esetleg több gépkocsit jelent). A mai utánpótlás korosztályban a gépkocsival való ellátottság további növekedése érhető tetten. A mai úszó gyermekek és fiatalok 92, 7%-a számolt be arról, hogy családjukban legalább egy „használható” autó rendelkezésre áll. A feltételezésekkel összhangban növekedett az új, nyugati gépkocsik jelenléte, illetve azok aránya is, ahol több autó segíti a család napi programjának összehangolását.

Joggal feltételezhetjük, hogy ezek a számok nem presztízsfogyasztást takarnak. A gépkocsi eszközt jelent, mely az edzésre járást lehetővé teszi. Azok a családok, ahol nem áll rendelkezésre gépkocsi, a versenyzői életvitellel járó áldozatok mellett olyan többlet-nehézséggel szembesülnek, mely a gyermekek sportolásának akadályává válhat.

Még akkor is feltűnően nagyok a gépkocsi-birtoklás arányszámai, ha figyelembe vesszük, hogy sok esetben nem ténylegesen a család tulajdonában lévő gépkocsikról, hanem az általa használt „céges autókról” van szó. A gépkocsi az anyagi helyzet egyik mutatója, ám azon felül olyan eszköz, melynek megléte – mint említettem – szinte elengedhetetlen a versenysportolók családjában. Számunkra elsősorban ebbéli minőségében fontos.

⁴⁰ KSH 2004.

Egy versenyszerűen sportoló fiatalnak a felkészüléshez kényelemre, pihenésre, egyéni életterre van szüksége, mely igény fokozottabban jelentkezik, mint a nem sportoló fiatal számára. A lakás- és életkörülmények tekintetében is hipotézisünket alátámasztó tendenciát látunk. Két mérőszámot tartottam az életkörülmények legfontosabb mutatójának: a lakóhely típusát és az egyéni életteret.

A lakóhely típusát illetően az alábbi táblázat ad számot a huszonöt év változásairól.

**9. sz. táblázat: Az úszók lakóhelyének típusa gyermekkorban
(a megkérdezettek százalékában)**

<i>Lakóhely típusa</i>	<i>1980-as évek úszói</i>	<i>az 1990 utáni időszak úszói</i>	<i>mai utánpótlás korú úszók</i>
kertes családi ház	14, 0	35, 1	51, 1
ikerház és 3-4 lakásos társasház	11, 9	20, 8	16
soklakásos társasház	20, 6	16, 3	10, 6
új építésű lakóparki lakás	-	8, 9	4, 1
panel	53, 5	18, 9	18, 2
Összesen	100	100	100

A legszembetűnőbb időbeli változás a kertes családi házakban lakók tömeges jelenléte, és ezzel párhuzamosan a panellakásban élők arányának csökkenése (9. sz. táblázat). Az ingatlan értékét tekintve a legmagasabb életszínvonalról a kertes családi ház tanúskodik. A lakóhely típusában megfigyelhető átrendeződések azt mutatják, hogy az életkörülmények, az anyagi helyzet – melynek egyik, ha nem is tökéletes mutatója a lakóhely típusa – jelentősége megnőtt a gyermekek sportoltatása szempontjából.

A versenyzői életmód az egyéni életter tekintetében is jó körülményeket követel meg. Az egyéni életteret a saját szoba létevel vagy hiányával mérem. Ezt az egy főre jutó szobaszámnál jobb mutatónak tartom, hiszen számunkra kifejezetten a versenyző saját élettere, pihenési, kikapcsolódásai lehetősége a fontos. A versenyzők kényelmi szempontját szolgáló saját szoba előfordulási gyakoriságáról az alábbi táblázat tájékoztat.

**10. sz. táblázat: A versenyzők otthoni élettére
(a megkérdezettek százalékában)**

<i>Otthoni élettér</i>	<i>1980-as évek úszói</i>	<i>az 1990 utáni időszak úszói</i>	<i>mai utánpótlás korú úszók</i>
Saját szoba	29, 2	54, 1	74, 8
Egy testvérével közös szoba	52, 5	39, 7	21, 8
Több személlyel megosztott szoba	18, 3	6, 2	3, 4
Összesen	100	100	100

A fenti (10. sz.) táblázat adatai azt mutatják, hogy egyre több úszóversenyző származik olyan családból, ahol lehetőség nyílik a versenyző kikapcsolódásához, pihenéséhez szükséges kényelmi szempontok megteremtésére.

A család anyagi helyzetének szubjektív megítélése, az átlaggal való összehasonlítása sok esetben önkényes mérőszám. Annál is inkább így van ez, mivel az „átlag” egy személyes becslést jelent, ráadásul a volt sportolónak ezt a becslést visszamenőleg kell megtenniük. Noha érvényessége megkérdőjelezhető, ez a mutató annyiban mindenképpen hasznunkra van, hogy számot ad a versenyzők percepciójáról, mely hatással lehet motivációikra és döntéseikre. (A mai utánpótlás versenyzők számára - fiatal korukra való tekintettel – ezt a kérdést nem tettem fel.)

A legtöbb úszó valamennyi általam felmért csoportból átlagosnak érzi családjának anyagi helyzetét. Ám ez a mérőszám is megerősíti az előbbieken bemutatott eredményeket, hiszen két évtized leforgása alatt mintegy 15%-kal csökkent azon úszók aránya, akik az átlagosnál rosszabb anyagi helyzetűnek ítélték meg származási családjukat. Ennek megfelelően ma már több felnőtt úszó érzi úgy, hogy családjának anyagi- és életkörülményei „az átlagosnál jobb” vagy „az átlagosnál sokkal jobb” jelzővel jellemezhetők.

4. 6 A szülők sportmúltja

Hipotézisem szerint a versenysportban megnyilvánuló esélyegyenlőtlenségek egy újabb dimenziója a család sportkulturális tőkéje: **A szülők illetve a család sporthagyományai kedveznek az úzásba kapcsolódásnak és a felnőtt élsportolóvá válásnak.**

Adataim azt tanúsítják, hogy az utóbbi másfél évtizedben jelentősen megnőtt a szülők sportmúltjának hatása a gyermekek versenyszerű sportolására: elsősorban az úszó múlttal rendelkező, illetve az egyéni sportágakba korábban versenyszinten bekapcsolódott szülők gyermekei válnak úszóversenyzőkké, nagyrészt szüleik kezdeményezésére.

11. sz. táblázat: SPORTKULTURÁLIS TŐKE A CSALÁDBAN⁴¹ (a kérdezettek százalékában)

	'80-as évtized		a rendszerváltás utáni időszak	
	felnőtt élsportolók	korosztályos ként kilépők	felnőtt élsportolók	korosztályosk ént kilépők
<i>Sportkulturális tőke a szűk családban</i>				
Senki nem sportolt semmilyen szinten	9, 3	11, 1	7, 4	4, 8
Egy vagy több családtag legalább hobbszinten sportolt	48, 8	35, 9	31	37, 3
Egy vagy több családtag legalább versenyszerűen sportolt	41, 9	53, 0	56, 8	48, 8
Egy vagy több családtag felnőtt korú élsportoló volt	-	-	12, 8	9, 1
Összesen	100	100	100	100

A sportba egyáltalán be nem kapcsolódott szülők és testvérek aránya a mai felnőtt úszók esetében másfél-két évtized alatt felére csökkent; ennél is nagyobb arányban nőtt az élsportolói múltat magukénak mondó közvetlen családtagok aránya (11. sz. táblázat). Fenti hipotézisem igazolásaként értelmezhető tehát, hogy a családi sportkulturális tőke fontosabbá vált a gyermekek úzásba való bekapcsolódása szempontjából. Mindez a sporttársadalom jelentős mértékű önreprodukciójáról tesz tanúságot, mely tendencia a jelek szerint a jövőben is folytatódni fog, hiszen a versenyzői pályafutásukat lezárt úszók házastársai, élettársai is jelentős arányban sportoltak, illetve gyermekeiket is sportolásra ösztönzik.

⁴¹ A kérdőívben az anya, az apa és a testvér(ek) sportba való bekapcsolódásának mértékéről (hobbszint, versenyszint gyermek- és/vagy serdülőkorban, élsportolói szint felnőttkorban) külön-külön tettük fel a kérdéseket. A jobb szemléltetés és a családi sportkulturális hagyományok, illetve a versenysportolást támogató attitűdök meglétének vagy hiányának kimutatása érdekében az egyes kérdésekre adott válaszokat aggregáltuk, így ezek egy viszonylag jól kezelhető ordinális struktúrát képeznek.

**12. sz. táblázat: SPORTKULTURÁLIS TŐKE AZ UTÁNPÓTLÁS KORÚ
ÚSZÓK CSALÁDJÁBAN
(a kérdezettek százalékában)**

<i>Sportkulturális tőke a szűk családban</i>	<i>Százalékos arány</i>
Senki nem sportolt semmilyen szinten	2, 3
Egy vagy több családtag legalább hobbiszinten sportolt	33, 7
Egy vagy több családtag legalább versenyszerűen sportolt	49, 8
Egy vagy több családtag felnőtt korú élsportoló (volt)	14, 2
Összesen	100

A mai korosztályos úszók családi sporthagyományait tekintetbe véve megállapítható, hogy a legutóbbi években tovább növekedett a szűk családi sportkultúra jelentősége a sportba való bekapcsolódás szempontjából (12. sz. táblázat): az úszó társadalom egyre zártabbá válik.

4. 7. Területi egyenlőtlenségek az úszósportban

4. 7. 1 Bevezetés

Az 1990-es évek elején, akkor még TF-es hallgatóként olvastam egy interjút, amelyben a következők hangzottak el: „Van egy visszatérő álmom. Balsikerek, bukások után mindig azt álmodom, hogy valahol az Alföldön egy isten háta mögötti falucskában él a világ legnagyobb vízilabda tehetsége. Nekem fel kell kutatnom, nekem kell felfedeznem. Járom a vidéket, toborzok a strandokon és patakpartokon. De őt nem találom, ő meg csak nem jelentkezik. Nem is jelentkezhet, mivel sajnos nem tud úszni.” – mesélte a nyolcvanas évek edzője (Földesiné 1984).

Azóta foglalkoztat a gondolat, hogy milyen arányban veszít az úszósport potenciálisan kiemelkedő tehetségeket annak következtében, hogy lakóhelyükön a kívánatos életkorban nem volt alkalmuk arra, hogy megtanuljanak úszni, illetve, hogy edzésekre járjanak. Amikor a közelmúltban átfogó szociológiai felmérést készítettem az ország utánpótláskorú és felnőtt úszóival megkülönböztetett figyelmet szenteltem annak a kérdésnek, hogy milyen típusú lakóhelyről, mely régiókból kapja utánpótlását a magyar úszósport.

Jelen fejezetben empirikus vizsgálatom alapján mutatom be a területi egyenlőtlenségek hatását az úszósportra. Az esélyegyenlőtlenség ilyen jellegű

feltérképezése általában foglalkoztatta a társadalomkutatókat. De az egy sportágra – jelen esetben az úszásra – koncentráció kutatások közül ez az első kísérlet annak feltárására, milyen településtípusokról rekrutálódik a versenyzőgárda.

Feltételezésem szerint a területi különbségek a sportba való bekapcsolódás egyenlőtlenségi dimenzióinak egyike. E vonatkozásban két hipotézist tesztelek:

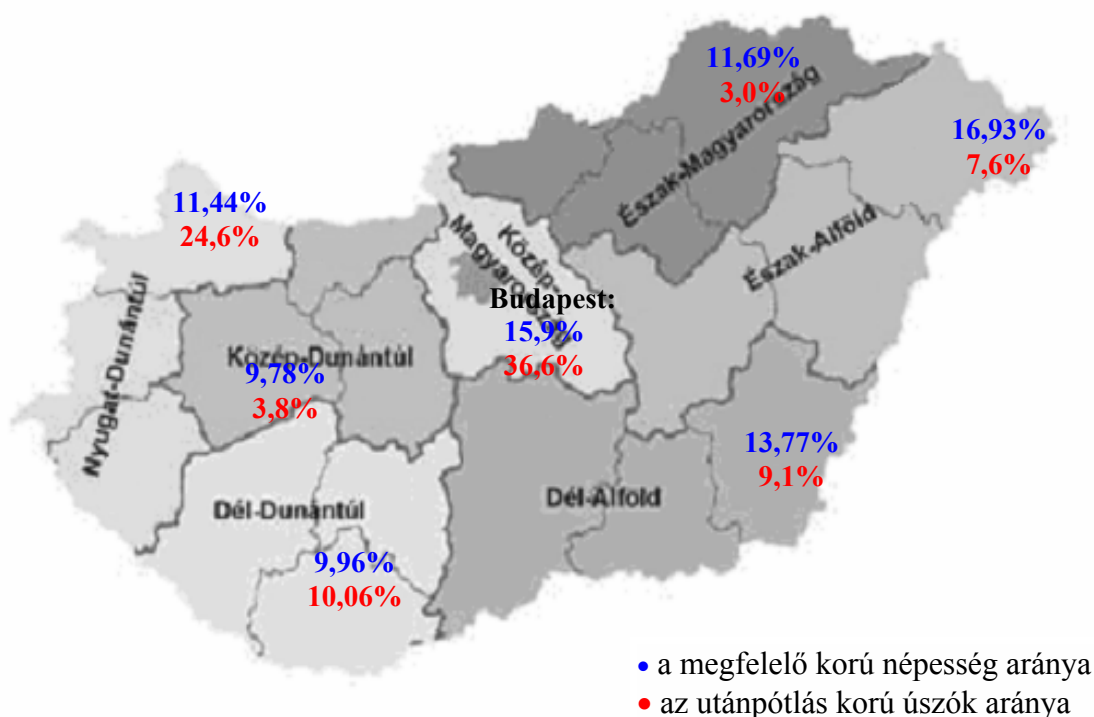
1. Az egyes régiók gazdasági fejlettségi szintje és az úszáshoz szükséges infrastrukturális – létesítményekkel való – ellátottsága meghatározza az utánpótlás korosztály jelenlétét az úszósportban.
2. Az esélyegyenlőség a „települési lejtő” mentén is megjelenik: a fővárosi fiatalok esélytöbblettel indulnak az összes többi településről származó úszóhoz képest.

4. 7. 2 Regionális egyenlőtlenségek az utánpótlás-nevelésben a makro-statisztikai adatok tükrében

A kiinduló egyenlőtlenségek természetére világít rá az a tény, hogy míg a népesség 28%-a él Pest megyében, addig a legfiatalabb úszók 41, 3%-a sportol itt, azaz budapesti származású vagy a környékbeli településekről ingázik (ld. 3. sz. ábra). A Pest megyei - ezen belül a budapesti - gyermekek és fiatalok felülreprezentáltsága egyértelmű. Mindez több tényező együttes meglétének eredménye: rendelkezésre állnak az uszodák, országos viszonylatban magas az életszínvonal, a magántőke fokozottabb jelenléte révén lehetőség nyílik az anyagi támogatás megszerzésére. Nem hagyható figyelmen kívül az egyesületek „szellemisége” sem, hiszen egyes szakosztályokban erőteljes az élsport-centrikusság hagyománya (Spartacus), illetőleg néhány új egyesület kifejezetten élsportolók kinevelésének céljával jött létre (Jövő SC).

A népesség regionális megoszlását és a mai gyermek- és fiatalkorú úszótársadalom régiók szerinti összetételét vázolja a 3. sz. ábra, melyből világosan látszik az úszósport szempontjából fejlett illetve alulfejlett térségek megoszlása:

3. sz. ábra: A megfelelő korú népesség⁴² és a korosztályos úszók régiók szerinti megoszlása

Az egyes régiókhöz tartozó megyék:

Közép-Magyarország: Pest megye

Észak-Magyarország: Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves megye

Észak-Alföld: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok megye

Dél-Alföld: Bács-Kiskun, Csongrád, Békés megye

Dél-Dunántúl: Somogy, Tolna, Baranya megye

Nyugat-Dunántúl: Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala megye

Közép-Dunántúl: Komárom-Esztergom, Veszprém, Fejér megye

⁴² Forrás: KSH 2001. évi Népszámlálás, 2. kötet. KSH, Budapest, 2001.

13. sz. táblázat: A korosztályos úszók megoszlása megyék szerint

<i>Megye</i>	<i>Korosztályos úszók aránya (százalékban)</i>
Bács-Kiskun	0, 4%
Baranya	0, 8%
Békés	3, 8%
Borsod-Abaúj-Zemplén	0
Csongrád	4, 2%
Fejér	13, 8%
Győr-Moson-Sopron	0
Hajdú-Bihar	7, 7%
Heves	3, 4%
Jász-Nagykun-Szolnok	0
Komárom-Esztergom	0
Nógrád	0
Pest	41, 3%
Somogy	3, 1%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0
Tolna	0
Vas	0, 4%
Veszprém	11, 1%
Zala	10%
Összesen	100

Megyei bontásban a legtöbb úszóreménységgel rendelkező további megyék Fejér - 13, 8% -, Veszprém - 11, 1% - és Zala megye - 10% -.

Gyakorlatilag nem létezik versenyszintű úszás Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyékben (13. sz. táblázat), tehát az északi-északkeleti országrész egy jelentős részében. Lakosságának népességbeli arányát tekintve erősen alulreprezentált a versenyszintű úszósportban Baranya (0, 8%), Bács-Kiskun (0, 4%) és Vas megye (0, 4%). Mi több, néhány további megyében teljesen hiányzik a versenyszerű úszósport. Ilyen Győr-Moson-Sopron, Tolna és Komárom-Esztergom megye. A két utóbbiban már a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban sem folyt jelentős utánpótlás-nevelés, amit jól jelez, hogy a 1980-as években nem származott felnőtt élsportoló ebből a két megyéből. Mindez az úszókultúra, a nagyvárosok és a sportlétesítményekkel való gyenge ellátottság hiányával magyarázható.

Győr-Moson-Sopron megye sportéletében is jelentős változást hozott az elmúlt 15 év. A 1980-as évek magyar válogatott úszói között magasabb arányt képviseltek a

Győr megyeiek (17, 5%), mint amekkora a megye lakosságának össznépességbeli aránya. Mára azonban a versenyszerű úszás teljesen elhalt, a térség nem képviseltette magát a 2004-es év korosztályos és felnőtt magyar bajnokságain. Az ország egyik legfejlettebb részében a szűkös infrastrukturális ellátottságra és a lakosság életszínvonalának csökkenésére nem hivatkozhatunk. A versenyszerű úszás elsovadásának, a mai utánpótlás korosztály teljes hiányának magyarázata sokkal inkább a meghatározó edzőszemélyiségek köre csoportosult „iskola” megszűnése, mely után a sportág nem állt talpra.

4. 7. 3 Az úszásra alkalmas létesítmények regionális megoszlása

Az, hogy egy régió vagy megye milyen mértékben képviselteti magát a versenyszerű úszásban, nem egyszerűen a térség uszodákkal való ellátottságának a függvénye. Várakozásainkkal ellentétes lehet, hogy nem az úszósportban erősen alulreprezentált és gazdaságilag elmaradott Észak-Magyarország régióban a legkevesebb a versenyszerű úszásra alkalmas (25-50 méteres) létesítmény, hanem a Dél-Dunántúlon. Mi több, még a nagy számú utánpótlás korú úszót nevelő Közép-Dunántúl ellátottsága is alulmarad az északi és északkeleti országrész mutatóinak. Így Fejér megyében mindössze Székesfehérvárott létezik edzésre alkalmas fedett uszoda, mégis Budapest után itt készül fel a legtöbb korosztályos úszó. Összességében elmondható, hogy a keleti országrész úszásra és edzésre alkalmas létesítményekkel való ellátottsága meghaladja a Dunántúlt. Országos szinten a legtöbb uszoda Budapesten, ezt követően Csongrád, Bács-Kiskun illetve Hajdú-Bihar megyében épült. Eltekintve a főváros kiemelkedő ellátottságától és ennek megfelelő felülreprezentáltságától, a korosztályos úszók regionális és megyék szerinti megoszlása nem tükrözi az infrastrukturális fejlettség (értsd: fedett uszodákkal való ellátottság) különböző szintjeit. Az alábbiakban e különbségek magyarázatára is kísérletet teszünk.

14. sz. táblázat: Az utánpótlás korú úszók megoszlása településtípusonként

<i>Településtípus</i>	<i>Úszók aránya (százalékban)</i>
Budapest	37,2
Megyeszékhely	28,7
Kisváros	26,1
Község	6,5
Falu	1,5
Tanya	0
Összesen	100

A 14. sz. táblázatból látjuk, hogy az úzásba – általában a sportba - való bekapcsolódás lehetőségében nemcsak anyagi és regionális, hanem településtípusok szerinti egyenlőtlenségek is megjelennek. A mai utánpótlás korú úszók mindössze 8%-a lakik községben vagy faluban, egy úszósporttal rendelkező város vonzáskörzetében, ahonnan naponta ingázik a városba (14. sz. táblázat).

A regionális különbségek empirikus vizsgálata alapján hipotézisem, miszerint a régiók gazdasági fejlettségi szintje és az úzásához szükséges infrastrukturális ellátottsága meghatározza az utánpótlás korosztály jelenlétét, nem nyert alátámasztást.

Ezzel ellentétben a településtípus szerinti egyenlőtlenségek jelentősnek bizonyulnak és igazolják a hipotézisben megfogalmazott feltételezésem: a fővárosi fiatalok esélytöbbséggel indulnak az összes többi településről származó úszóhoz képest.

Az úzásban a településtípus szerinti különbségek fokozottan jelennek meg, hiszen a bekapcsolódáshoz elengedhetetlen a költségigényes sportlétesítmény, az uszoda megléte és megfelelő infrastrukturális ellátottsága. A községekben és falvakban élő gyermekek bekapcsolódásának esélye elenyésző. Az induló esélykülönbségek az életpálya során felerősödnek, így kivételes jelenségnek számít, ha egy községből vagy faluból származó úszó felnőtt élsportolóvá válik.

4. 8 Élsport vagy továbbtanulás? A magyar úszók továbbtanulási esélyeinek vizsgálata

Kutatásom eredményeit bemutató eddigi fejezetek alapján az alábbi társadalmi tényezők hordozzák az úszósportba való bekapcsolódás egyenlőtlenségeit: a gyermek szüleinek társadalmi státusa – iskolai végzettsége, foglalkozása és anyagi helyzete -, a család sportkulturális tőkéje és a származási település típusa. Előzetes feltételezésemmel ellentétben, a régió fejlettségi szintje és infrastrukturális ellátottsága nem határozza meg sem az utánpótlási bázis számarányát, sem annak eredményességét.

A társadalmi nem és a továbbtanulási aspiráció két olyan további tényező, amely az úszósportban megnyilvánuló egyenlőtlenségekért felelős. Ezek nem a bekapcsolódás akadályaiként jelentkeznek, hanem a sportolói pályafutás során hatnak. A nemek közötti esélyegyenlőtlenségek után az alábbiakban a továbbtanulási szándék egyenlőtlenség-generáló hatását mutatom be.

4. 8. 1 Bevezetés

Noha „a 19. század végén a felsőoktatási intézmények sportja a magyar sport meghatározó része, nagyon progresszív területe volt” (Gál 1993: 156), az utóbbi évtizedek élsportja nálunk nem a főiskolai/egyetemi közegre épül.

Jelen fejezetben arra keresem a választ, milyen eséllyel vesznek részt az élsportolók a felsőoktatásban, mennyire van lehetőségük a sportpályafutás ideje alatt egy olyan piacképes szakma vagy hivatás elsajátítására, amely megalapozza a sportkarrier befejezése utáni életüket, lehetővé teszi a sportból a civil életbe való átmenetet. Vizsgálom továbbá a felsőoktatásban való részvételt befolyásoló tényezőket, a felnőtt- és az utánpótlás korú úszók továbbtanulási aspirációit. A háttér-tényezők feltárását a rendszerváltást megelőző időszak úszóversenyzőivel való összehasonlítás teszi teljessé.

4. 8. 2 A továbbtanulás esélyei

Az utóbbi két évtizedben a továbbtanulási aspirációk növekedése tapasztalható a felnőtt korú élsportolók körében. A várakozásokkal ellentétesen hangozhat, hogy a mai egyetemista korú válogatott úszók zöme (mintegy 85%-a) már sportpályafutása alatt felsőfokú oktatási intézményben tanul – igaz, mintegy fele arányban a sporthoz kapcsolódó szakokon, a Testnevelési Egyetemen. Ezzel szemben a sportpályafutással párhuzamos felsőfokú képzésre a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban csak az úszók egy kisebbségének (17, 5%-nak) volt lehetősége, és ezekben az esetekben is a sporthoz kapcsolódó hivatásokról van szó.

A versenysportolók presztízsvesztésére és elért társadalmi státusának csökkenésére vonatkozó legutóbbi adatok (Földesiné 1999) arra utalnak, hogy ez a csoport a rendszerváltás nagy vesztesei közé tartozik. A továbbtanulási esélyek tekintetében adataink ezt a feltételezést nem támasztják alá. Látnunk kell azonban, hogy a felsőoktatásban való nagy arányú részvétel, azaz a továbbtanulási aspirációk magas szintje nem egyenlő a magas presztízszű hivatások elsajátításának lehetőségével: sportpályafutásuk alatt Magyarországon jobbra a sporthoz kapcsolódó szakokon, illetve az Egyesült Államokban a “divatos” menedzser, marketing és kommunikáció szakokon vannak jelen az úszók. Jóllehet az amerikai egyetemi rendszer rugalmas időbeosztása révén lehetővé válik a magas szintű sportolás mellett az “elit” szakokon való tanulás, ma még kivételnek számít a műszaki vagy informatikai képzést választó élsportoló.

4. 8. 3 Akik a tanulást választják

A vagy-vagy, az élsport és a továbbtanulás közötti választás kényszere a percepciók szintjén jelenik meg, a lehetőségek értékelése mögött nem ténylegesen lezajlott változások állnak. A változások természetére sokkal inkább a versenysportból korosztályosként kikerülő úszók összehasonlító vizsgálata világít rá. Vizsgálatom újszerűségét az adja, hogy míg az élsportolók helyzetének, társadalmi státusának szociológiai szempontú vizsgálatára már sor került (Földesiné 1983, 1984, 1999) - ha a

kutatók nem is külön az úszó társadalmat, mint a sportélet részét vetették górcső alá -. Ám annak okait, hogy miért növekszik a versenysportból korosztályosként kilépők aránya, ez idáig nem tárták fel, annak ellenére, hogy – amint arra jelen dolgozat bevezető fejezetében is utaltam - a kérdéskör tanulmányozását a szakemberek már a hatvanas években a sportszociológia „sürgős feladatai” közé sorolták (Kun 1968). *Miért lépnek ki a sportból tömegesen azok a gyermekek és fiatalok, akik tehetségük alapján jó eséllyel válhatnának felnőtt élsportolókká?*

A sportpályafutás abbahagyására vonatkozó döntés megszületését a felnőtt korú versenyzők analógiájára szintén két csoporton vizsgálom: azok körében, akik a rendszerváltás előtti évtizedben voltak korosztályos bajnokok, helyezettek, illetve az utána eltelt időszak fiataljainak csoportján. Megállapításaimat a versenysportot korosztályosként abbahagyó úszók vizsgálatából vonom le, a sportág specifikumaira (mindenekelőtt az edzésidő hosszára) való tekintettel következtetéseink korlátozottan alkalmazhatók a versenysport egészére.

Az úszók pályafutásának időbeli összehasonlításakor az első szembetűnő különbség a sportkarrier miatt történő iskolai halasztás tekintetében mutatkozik. A középfokú és/vagy felsőfokú tanulmányok befejezése ma jóval több esetben szenved késedelmet (általában két félévet), mint egy-két évtizeddel korábban.⁴³ Ennek okát az iskolarendszer és a sportegyesületek közötti együttműködés hatékonyságának csökkenésében, a korábbi sportiskolai rendszer összeomlásában látom. Feltételezésemet az iskolaválasztásra vonatkozó adatok is alátámasztják. A nyolcvanas évek úszói, mindenekelőtt azok, akik később felnőtt korú élsportolókká váltak, sportegyesületük javaslatára választottak középfokú iskolát⁴⁴ – tehát tudatosan készültek a sportkarrierre, olyan közoktatási intézményben teljesítve tankötelezettségüket, amely tekintettel volt sporttevékenységükre, az edzések és versenyek miatti távolmaradásukra, egyszóval rugalmasabban kezelte speciális igényeiket. Úgy tűnik, a sportegyesületek és az iskolák közötti együttműködés mára - ha minőségileg nem is, gyakoriságát tekintve bizonyosan - visszaesett, illetőleg a szülők autonóm módon döntenek gyermekük jövőjéről. A nyolcvanas években regisztrált 70-75%-os arányhoz képest ma az úszó gyermekeknek

⁴³ A nyolcvanas években a felnőtt korú úszók 14%-a, napjainkban 32,4%-a halasztott legalább egy félévet úszó pályafutása miatt, és egyre többen teszik ezt már a középiskola ideje alatt.

⁴⁴ A volt élsportolók 83,7%-a számolt be arról, hogy sportegyesülete vagy szakosztálya aktívan közreműködött a középfokú tanintézmény kiválasztásában.

és fiataloknak mindössze egynegyede választ középiskolát a sportegyesület vagy a szakosztály javaslatára.

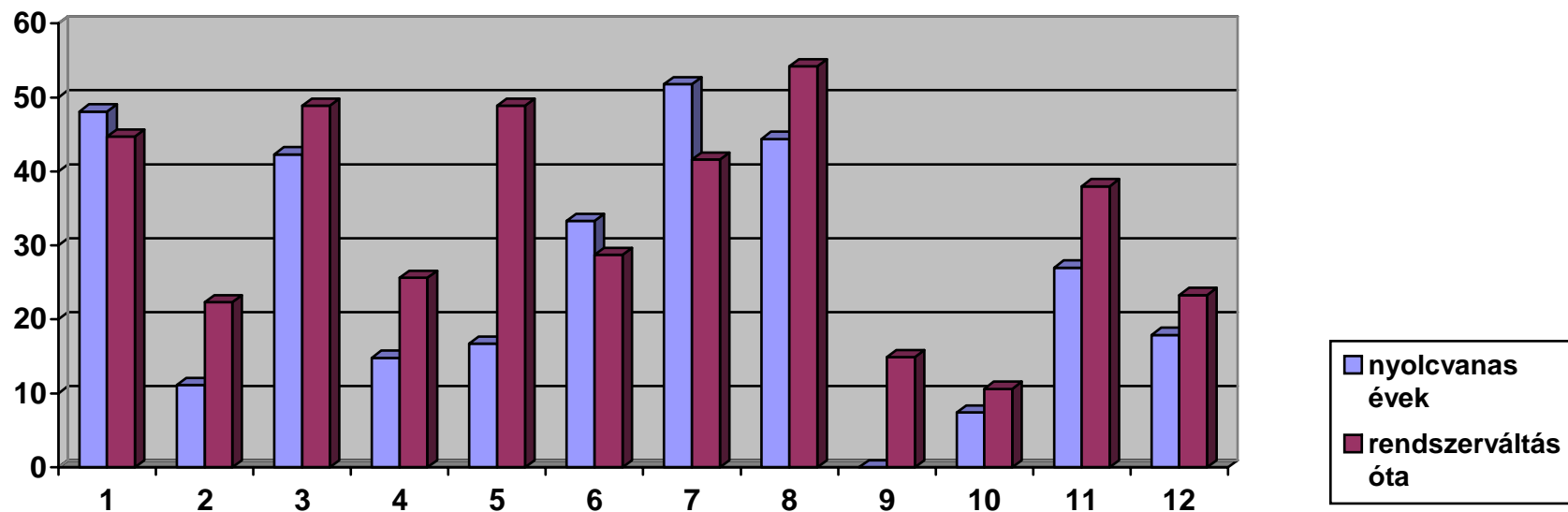
A kötelező oktatási idő alatt nem nyílik lehetőség arra, hogy a sportolók kilépjenek a törvényszerűen szabályozott oktatási programokból (EC Studies 2004: 3), erre csak a félév- vagy tanévhalasztás útján kerülhet sor. Lehetőség van továbbá magántanulóvá válni: ilyenkor a tanulóknak a féléves vizsgákat kell letenniük, ám a követelmények azonosak a többiekével. A magántanulóvá válást illető döntés több tényezőtől függ, nem utolsósorban az iskolától. Ha a mai középiskolás korú, magántanulóvá vált versenyzőket a rendszerváltás előtti időszak úszóihoz hasonlítjuk, nem látunk szignifikáns különbséget a két csoport arányát tekintve. A magántanuló státusz egyik időszakban sem volt elterjedt: mindkét időszakban egy 10% körüli kisebbség élt, élhetett ezzel a lehetőséggel. A mai felnőtt korú versenyzőkkel készített interjúkból kiderül, hogy a nem sportorientált iskolákban szinte kizárt a magántanulóvá válás, hiszen a magántanulók után nem jár azt állami normatív támogatás.

A sportoló középiskolások tanulmányi terheinek enyhítésére járhatóbb út az egyéni tanrend, mely esetben egy-két éves késéssel teljesíthető a törvényileg előírt oktatási terv. Egyéni tanrendet mindkét időszakban többen kaptak, mint ahányan magántanulóvá váltak, a középiskolás úszók zöme azonban a tanárokkal való személyes egyeztetés lehetőségével él. A középiskolai követelmények teljesítése tehát egy szubjektív, esetleges tényező, a tanárok támogató attitűdjének függvényévé vált. Ez az attitűd azonban a sportiskolai rendszer leépülésével párhuzamosan negatívba fordult át, és mivel egyre kevesebben járnak sporttagozatos osztályba, a tankötelezettség teljesítése elé komoly akadályok gördülnek.

Nemcsak a sportba lépés átlagos életkora csökkent számottevően az utóbbi két évtizedben (hét éves korról 5,5 évre), hanem a versenyszerű úszás abbahagyásának ideje is korábbi életszakaszra tevődött át: a mai korosztályos úszók az őket egy-két generációval megelőzőkhöz képest átlagosan másfél évvel korábban (13,8 éves korban) lépnek ki a versenysportból. A szülők ekkor mérlegelik az élsport költségét és hasznát, előnyeit és hátrányait, gondolkodnak az úszás alternatíváin és döntenek gyermekük jövőjéről. A döntés nem feltétlenül a tanulmányi eredményekből indul ki (Molnár 102): a továbbtanulási aspiráció szintjét sokkal inkább a család kulturális helyzete határozza meg.

Ha szemügyre vesszük a versenyszerű úszást serdülő korban abbahagyók motivációit, a legszembetűnőbb növekedés az egyetemi továbbtanulási váagnak mint a versenysporttal ütköző érdeknek a megjelenése (4. sz. ábra).⁴⁵ A nyolcvanas évtizedben regisztrált 16,7%-ról mára 48,9%-ra emelkedett azok aránya, akik a középiskola elkezdésekor azért (is) lépnek ki a versenysportból, mert évekkel később egyetemen szeretnének továbbtanulni. Ekkor tehát a versenyszerű úszás a tanulmányok akadályozójaként hat, legalábbis a versenyző mikrokörnyezete így érzékeli. A továbbtanulás szándéka – előzetes feltevésemnek megfelelően - a lemorzsolódás leggyakoribb okaként jelentkezik. Az úszás abbahagyásának egyéb okai is összefüggnek ezzel: “más sportot szeretett volna űzni”, “túl sok volt az edzés”, “tanárai tanácsára hagyta abba”, “a tanulás rovására ment a versenyzés” – ezek mind az egyetemi továbbtanulási aspirációval hozhatók kapcsolatba (4. sz. ábra).

⁴⁵ Szembeötlük továbbá, hogy az orvosi javaslatra kilépők aránya két évtizede még elhanyagolható volt, ma már 15% körüli. E jelenség okát jelen tanulmánykeretei között nem áll módomban feltárni.

1. sz. ábra: A versenyszerű úszás abbahagyásának okai korosztályos sportolóknál (a válaszolók százalékában)

Figure 1: Reasons for Retirement from Competitive Swimming in Adolescence (in percentage)

Az okok:

- 1 – romlott (nem javult) a teljesítménye
- 2 – túl messze volt az uszoda
- 3 – más sportot szeretett volna űzni
- 4 – szakmát szeretett volna tanulni
- 5 – egyetemen szeretett volna továbbtanulni
- 6 – stresszes volt a versenyzés

- 7 – pszichésen elfáradt
- 8 – túl sok volt az edzés
- 9 – orvosa tanácsára hagyta abba
- 10 – tanárai tanácsára hagyta abba
- 11 – a tanulás rovására ment a versenyzés
- 12 – edzőjével való konfliktusa miatt hat

Jelen fejezet fő kérdése arra irányult, hogy a rendszerváltás után, a sportiskolai rendszer összeomlását követően mennyire egyeztethető össze a versenysport a tanulással, illetve melyek a versenysport abbahagyásának leggyakoribb okai.

Eredményeim arra mutatnak rá, hogy az úszók körében általános a továbbtanulási aspiráció, és a rendszerváltás óta a felsőoktatásban való részvételük esélyei növekedtek. A sportolás és a tanulás közötti választásra korábbi életkorban, átlagosan 14 évesen, tehát a középfokú oktatásba való belépéskor kerül sor. A továbbtanulási szándék igen gyakran arra ösztönzi a fiatalokú úszókat és szüleiket, hogy felhagyjanak a versenyszerű úszással.

4. 9 Az élsportolóvá válás esélyeinek magyarázó modellje

Az előző fejezetekben az egyenlőtlenségi dimenziókat egyenként tettem vizsgálat tárgyává. Az alábbiakban az élsportolóvá válás esélyeinek logisztikus regressziós modelljeit mutatom be, mely lehetővé teszi az elemzésbe bevont több alapváltozó hatásának együttes vizsgálatát. A logisztikus regresszió ugyanis úgy méri a független változók hatását a függő változóra, hogy egyenként veszi sorra a modellbe bevont független változókat, míg a többi változó hatását rögzíti, konstansnak tekinti. Ezzel kizárja annak lehetőségét, hogy a független és a függő változó közötti összefüggést egyéb, előzmény vagy közbejövő típusú változók okozzák. A logisztikus regresszió mint magyarázó modell használatát a bevont változók alacsony mérési szintje (ld. alább) is indokolja (Székelyi – Barna 2003).

A modellben a magyarázni kívánt változó az élsportolóvá válás esélye, melyet egy kétkategóriás nominális változó jelenít meg: *élsportolóvá vált-e a kérdezett?* (értékei: élsportolóvá vált = 1, nem vált élsportolóvá = 0). A függő változó e két értékét két alpopuláció összevonásával nyertem: az élsportolók 1-es értéket kaptak, míg azokat, akik felhagytak a versenyszerű úszással, 0-ás értékkel jelöltem. Ezt tettem úgy a rendszerváltás előtti, mint az azt követő nemzedék esetében. Így mindkét időpontra két csoportot nyertem, melyen az élsportolóvá válás esélyeit összehasonlíthattam: a két csoport tagjai nagyrészt egy időben indultak a versenyzői pályán, ám egy részük felnőtt korára visszavonult a versenyzéstől. Más megközelítésből, a regressziós modell segítségével a lemorzsolódást befolyásoló tényezőket veszem szemügyre.

Az ötödik alpopuláció, a mai korosztályos úszók csoportja értelemszerűen nem került be az elemzés e részébe, hiszen esetükben nem értelmezhető a fent említett függő változó (még senki nem vált közülük felnőtt sportolóvá és senki nem hagyta abba a versenyzést). A többi alpopuláció vizsgálata alapján azonban levonhatók következtetések, megfogalmazhatók hipotézisek a mai úszó gyermekek és fiatalok jövőbeli esélyeire nézve.

A magyarázó változókként választott társadalmi jellemzők, valamint az elemzésben használt mérési szintjük és értékeik a következők:

- **Település típusa** (Kategoriális változó: Budapest = 1, megyeszékhely = 2, egyéb város = 3, község = 4, falu = 5. Az elemzésben a két utóbbi csoportot alacsony elemszámuk miatt összevontan kezeltem: község/falu = 4)
- **Anyagi helyzet**⁴⁶ (Kategoriális változó: az átlagosnál sokkal rosszabb = 1, az átlagosnál rosszabb = 2 (az elemzésben e két csoportot alacsony elemszámuk miatt összevontan kezeltem: az átlagosnál rosszabb = 2), átlagos = 3, az átlagosnál jobb = 4, az átlagosnál sokkal jobb = 5)
- **Családi sportkulturális tőke** (Kategoriális változó: senki nem sportolt vagy csak hobbiszinten sportolt valaki = 1, legalább egyik szülő versenyszerűen sportolt = 2, legalább egyik szülő élsportoló = 3)
- **Szülők iskolai végzettsége** (Kategoriális változó: legfeljebb középfokú végzettség = 1 (az eredeti kódolásban külön kezeltem az alapfokú iskolai végzettségűeket, ám e kategóriát alacsony elemszáma miatt összevontam a középfokú végzettségűekével), felsőfokú végzettség = 2)
- **Nem** (Kategoriális változó: Nő = 0, Férfi = 1)
- **Sportolás és tanulás egyeztetetősége** (Kategoriális változó: könnyen egyeztethető = 1, nehezen egyeztethető = 2)

Noha a regressziós modell összesített magyarázó ereje a bevont független változók számának növekedésével növekszik, az egyes változók külön-külön vett

⁴⁶ Az anyagi helyzet változót az esetek egyedi mérlegelése alapján a következő változókból építettem fel: 1.) az anyagi helyzet szubjektív értékelése (mivel jelen modellben csak a felnőtt sportolókat vonjuk be az elemzésbe, ez a változó a tényleges anyagi helyzetnek egyik, ha nem is a legpontosabb, indikátora; 2.) a gyermekkori lakás típusa; 3.) az egy főre jutó élettér a lakásban (lakásnagyság osztva a lakásban lakó személyek számával); 4.) a család tulajdonában lévő személygépkocsi típusa és kora; 5.) gyermekkorában volt-e egyik vagy mindkét szülője hosszabb-rövidebb időre munkanélküli; 6.) gyermekkorában volt-e saját szobája? Erről bővebben ld. *Az elméleti dimenziók operacionalizálása* c. részt.

hatását elfedhetik a változók kölcsönös összefüggései. Ezeket az összefüggéseket jelen dolgozatban nem tárgyalom, hiszen érdeklődésem középpontjában az élsportolóvá válás tekintetében mutatkozó esélykülönbségek állnak, célom pedig ezek magyarázata. Ezért a magyarázó modellbe az alapvető szocio-demográfiai kategóriákat emeltem be (a kérdezett neme, szülők iskolai végzettsége és anyagi helyzete, településtípus), illetve azokat, amelyeket a szakirodalom alapján központi kérdésünk szempontjából relevánsnak feltételeztem (családi sportkulturális tőke, tanulás és sportolás egyeztetetősége) és jelen dolgozat korábbi fejezeteiben leíró modellek segítségével jelentőségüket kimutattam.

Kihagytam a magyarázó változók közül a szülők foglalkozását, a régiót és a szülői támogatás mértékét. Mindezt az alábbi megfontolások alapján tettem:

A rétegződés- és mobilitáskutatások egybehangzó következtetése, hogy a *foglalkozás* erősen függ az iskolai végzettségtől. A két változó együttes bevonása nem javított volna a modell magyarázó erején, ezért a kettő közül az időben korábbi – az iskolai végzettséget - emeltem be az elemzésbe.

A *Területi különbségek az élsportolóvá válásban és A területi különbségek okai* c. korábbi fejezetekben kimutattam, hogy a versenyszerű úszás tekintetében nem létezik semmiféle tendencia a régiók közti különbségekben, sőt, a gazdaságilag elmaradott Észak-Magyarországon több az úszó, mint a legjobb makrogazdasági mutatókkal rendelkező Nyugat-Dunántúlon. A gazdasági fejlettség szintjének különbségei tehát nincsenek hatással a versenysportra. Ez indokolja a *régió* változó kihagyását az elemzésből. Az egyetlen szignifikáns regionális különbség a budapesti úszók erős felülreprezentáltsága az országos átlaghoz képest, ami megjelenik az elemzésbe bevont *településtípus* változóban is.

A *szülői támogatás mértéke*, melyet a releváns magyarázó változók között számon tartunk, erősen összefügg a szülők sportmúltjával.⁴⁷ A vizsgált populációban nagyon kevés olyan szülő volt (az összes megkérdezett (N=496) közül mindössze 6), aki nem támogatta gyermekét a versenysportban. A szülői támogatás mértéke tehát nem okozhat releváns különbségeket az élsportolóvá válás esélyeiben, ezért kihagytam a modellből.

⁴⁷ *Az elméleti dimenziók operacionalizálása* c. fejezetben rávilágítottam, hogy noha ez az összefüggés a racionális feltételezés alapján pozitív (minél magasabb a szülők sportkulturális tőkéje, annál jobban támogatják gyermekük versenysportolását), ám adott esetben ellenkező előjelű is lehet.

Elsőként tekintünk át az élsportolóvá válás esélyeit napjainkban. Azt a csoportot vizsgáljuk tehát, amely a rendszerváltás idején vagy kevéssel azután indult el a versenyszerű úszásban, ám csak egy része vált felnőtt sportolóvá (függő változó 1-es értéke), a többiek valamilyen okból lemorzsolódtak (függő változó 0-s értéke). Mi okozza ezt a szelekciót? Vannak-e szignifikáns különbségek e két csoport között a fenti hat független változó tekintetében, magyaráznak-e ezek valamit az esélyek különbségeiből?

15. sz. táblázat: Az élsportolóvá válás esélyei a rendszerváltás után.

A logisztikus regressziós modell alapján készült táblázat (N=131)

Magyarázó változók	Élsportolóvá válás esélye
Település típusa (referencia kategória: község/falu)	
Budapest	
Megyeszékhely	
Egyéb város	
Anyagi helyzet (referencia kategória: az átlagosnál rosszabb/sokkal rosszabb)	
Átlagos	
Átlagosnál jobb	
Átlagosnál sokkal jobb	
Családi sportkulturális tőke (referencia kategória: szülei egyáltalán nem vagy csak hobbiszinten sportoltak)	
Legalább egyik szülő versenyszinten sportolt	+
Legalább egyik szülő felnőtt élsportoló volt	+++
Szülők iskolai végzettsége (referencia kategória: legfeljebb középfokú végzettség)	
Felsőfokú végzettség	
Nem (referencia kategória: nő)	
Férfi	+
Sportolás és tanulás egyeztethetősége (referencia kategória: nehezen egyeztethető)	
Könnyen egyeztethető	+

- : Negatív hatás (A Wald érték 0,05-0,006 közötti szinten szignifikáns)
- : Negatív hatás (A Wald érték 0,005-0,0006 közötti szinten szignifikáns)
- : Negatív hatás (A Wald érték legalább 0,0005 szinten szignifikáns)
- +: Pozitív hatás (A Wald érték 0,05-0,006 közötti szinten szignifikáns)
- ++: Pozitív hatás (A Wald érték 0,005-0,0006 közötti szinten szignifikáns)
- +++ : Pozitív hatás (A Wald érték legalább 0,0005 szinten szignifikáns)

A modell egészét tekintve elmondható, hogy a vizsgált szocio-demográfiai változók összesített magyarázóereje szignifikáns.⁴⁸

A fenti táblázatból a látható, hogy az élsportolóvá válás esélyét tekintve – legalábbis az úszás esetében – nincs befolyásoló szerepe a településtípusnak, a család anyagi helyzetének és a szülők iskolai végzettségének. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezek a változók ne lennének fontosak a sportba való bekapcsolódás szempontjából. Ám úgy tűnik, ezek a kiinduló egyenlőtlenségeket határozzák meg, tehát azt befolyásolják, ki az, aki egyáltalán bekapcsolódik a versenysportra. *Az úszók társadalmi származása* c. fejezetben rámutattam, hogy az úszósportba az átlagosnál magasabb társadalmi státusú és jobb anyagi körülmények között élő családok gyermekei kapcsolódnak be; a *Területi egyenlőtlenségek az úszósportban* c. fejezetben pedig arra világítottam rá, hogy a településtípus is jelentős mértékben meghatározza a kiinduló egyenlőtlenségeket. Ám jelen fejezetben a kérdés az, hogy azok közül, akik már bekapcsolódtak, milyen társadalmi jellemzőkkel írhatók le a felnőtt élsportolóvá válásra esélyesek a társaikhoz képest. Tehát a sportpályafutás során ható egyenlőtlenségi dimenziókat keresem.

Ezek közül jelentős a sportoló neme.⁴⁹ Minthogy referencia kategóriaként a nőket jelöltem meg, tehát az ő esélyeikhez képest határozom meg a férfiak esélyhányadosát, elmondható, hogy a férfi sportolóknak szignifikánsan nagyobb az esélyük felnőtt korukig a versenysportban maradni, mint nőnemű csapattársaiknak. Az, hogy a kérdezett sportpályafutása összeegyeztethető-e a tanulással, szintén meghatározza a versenysportban maradás esélyét. Ilyen értelemben azoknak van nagyobb esélyük felnőtt sportolóvá válni, akik viszonylag könnyen egyeztetni tudják a versenyszerű sportolást a középiskolai tanulmányokkal.⁵⁰

A versenyszerű sportolás folytatása illetve befejezése közötti döntés meghozatalában nagy jelentőséggel bír egy harmadik tényező is: a család sportkulturális

⁴⁸ Lásd Függelék, Chi-square teszthez tartozó szignifikancia értékek.

⁴⁹ Az esély-többletet, azaz a pozitív hatást +-szal jelöltem.

⁵⁰ Ezt a magyarázó változót az esetek egyedi mérlegelése alapján a következő változókból vontam össze: 1.) sporttagozatos osztályba jár-e (igen/nem); 2.) hogyan pótolja a kihagyott tananyagot (magánórára, konzultációra jár/szülei segítenek a tanulásban/önerőből pótolja); 3.) hogyan szerez jegyet (egyéni tanrendje és vizsgarendje van/magántanuló/a tanárral egyeztetve más időpontban felel vagy ír dolgozatot); 4.) a sportegyesület hatására választott-e középiskolát (igen/nem); 5.) iskolai tanárai mennyire támogatták a versenysportban. Erről bővebben ld. *Az elméleti dimenziók operacionalizálása* c. részt.

tőkéje. Amint a fenti táblázatban jelölt hatások erőssége mutatja, a család sporthagyományai okozzák a legnagyobb egyenlőtlenségeket a felnőtt élsportolóvá válás esélyeiben. Azok az úszók, akiknek egyik vagy mindkét szülője maga is felnőtt élsportoló volt, több mint hétszer akkora eséllyel maradnak bent a versenysportban, mint azok, akik családjában senki nem sportolt, vagy ha igen, akkor azt legfeljebb hobbiszinten tette (ld. *Függelék, Az élsportolóvá válás logisztikus regressziós modellje napjainkban*, Exp(B) érték). Jelen dolgozat egy korábbi fejezetében már sikerült kimutatnom a sportkulturális tőke jelentőségét a versenysportban, rávilágítottam a sporttársadalom önreprodukciójára és előrevetíttem e tendencia továbbélését is.

**16. sz. táblázat: Az élsportolóvá válás esélyei a nyolcvanas években.
A logisztikus regressziós modell alapján készült táblázat (N=99)**

Magyarázó változók	Élsportolóvá válás esélye
Település típusa (referencia kategória: község/falu)	
Budapest	
Megyeszékhely	
Egyéb város	
Anyagi helyzet (referencia kategória: az átlagosnál rosszabb/sokkal rosszabb)	
Átlagos	
Átlagosnál jobb	
Családi sportkulturális tőke (referencia kategória: szülei egyáltalán nem vagy csak hobbiszinten sportoltak)	
Legalább egyik szülő versenyszinten sportolt	
Legalább egyik szülő felnőtt élsportoló volt	+
Szülők iskolai végzettsége (referencia kategória: legfeljebb középfokú végzettség)	
Felsőfokú végzettség	
Nem (referencia kategória: nő)	
Férfi	+
Sportolás és tanulás egyeztethetősége (referencia kategória: nehezen egyeztethető)	
Könnyen egyeztethető	

Már a rendszerváltást közvetlen megelőző időszakban is nagy jelentőségű volt a szülők sportmúltja a gyermekek versenysportoltatása szempontjából. A nyolcvanas években is kimutatható az élsportoló szülők gyermekeinek esély-többlete a

sportkulturális tőkével nem vagy csak minimális szinten rendelkező szülők gyermekeihez képest arra, hogy a versenysportban maradván felnőtt élsportolóvá váljanak (15. sz. táblázat). Ekkor egy olyan úszó, akinek legalább egyik szülője élsportoló volt, több mint négyszeres eséllyel vált felnőtt élsportolóvá a sportkulturális tőkével alig rendelkező pályatársához képest (ld. *Függelék, Az élsportolóvá válás logisztikus regressziós modellje a nyolcvanas években*, Exp(B) érték).

A nemek közötti esélykülönbségek ugyanúgy léteztek a nyolcvanas évek úszótársadalmában, mint napjainkban. Noha a szocialista sportmodell szorgalmazta a nők részvételét a versenysportban egészen a legfelsőbb szintekig, ezt a hatást ellensúlyozták a társadalmi beidegződések, a nemspecifikus normák és a nőkre ható szerepelvárások - mindez *A nemek közötti esélykülönbségek okai* c. fejezet tárgya.

A logisztikus regressziós modellbe bevont többi magyarázó változó (a település típusa, a szülők iskolai végzettsége, a család anyagi helyzete, a középiskolai tanulás és a sportolás egyeztetetősége) nem befolyásolta szignifikáns módon a felnőtt korú élsportolóvá válás esélyeit.

Röviden összefoglalva a fentiek: napjainkban három változó hat szignifikánsan az élsportolóvá válás esélyeire: a családi sportkultúra (legerősebb hatás), a tanulás és sportolás összeegyeztethető volta, illetve a nem. A rendszerváltás előtti időszakban csak két ilyen hatást sikerült kimutatnom ki: a családi sportkultúra és a nem hatását.

Tehát a középiskolai tanulás és a sportolás egyeztetetőségének megjelenése egy új fejlemény, amely a versenysportban maradás esélyeit meghatározza. Ennek magyarázatát a rendszerváltás nyomán megváltozott makrotársadalmi helyzetben látom, melyek közül kettő érdemelt kiemelt figyelmet: osztálytársadalmi szinten a tanulás fontosságának megnövekedése, a sportélet belső tényezői közül pedig a sportiskolák megszűnése. Jelen dolgozatban előbbiről *Az ifjúság életében bekövetkezett változások*, utóbbiról az *Élsport vagy továbbtanulás? A magyar úszók továbbtanulási esélyeinek vizsgálata* című fejezetben értekeztem.

MEGBESZÉLÉS

Jelen dolgozat negyedik részében kijelöltem az úzásban működő egyenlőtlenségi dimenziókat. Ezek mentén kerültek bemutatásra empirikus kutatásom

eredményei. Ugyanitt előrevetítettem ezen eredmények alakulásának lehetséges magyarázatait. Ezekről szeretnék az alábbiakban részletesen szólni, mintegy összképet adva a mai magyar úszósport-társadalomról.

Az úzásban az elmúlt huszonöt évben bekövetkezett változások magyarázatához segítséget nyújtanak a gazdasági és politikai rendszerváltás következtében megnyilvánuló makrotársadalmi folyamatok, melyeket jelen dolgozat harmadik, *Elméleti keretek* c. részében részletesen bemutatam. Ezek a társadalmi struktúra és az egyenlőtlenségek szerkezetének átalakulása, a globalizáció jelenségkörének begyűrűzése a népesség - elsősorban a kutatásom célcsoportját képező fiatalok – életébe, a munkaerőpiac által életre hívott új szükségletek, elsősorban a tanulás jelentőségének megnövekedése a tudás-alapú társadalom követelményeinek megfelelően, illetve a tudás megszerzésére szánt idő megnövekedése minden korosztályban. Mindezek az időfelhasználást, a szabadidő mennyiségét és eltöltési módjait is jelentős mértékben meghatározzák. A versenyszerű úzásra közvetett módon ható további makrotársadalmi tényező az egyes társadalmi szférák – jelen esetben az úszósport – relatív pozíciója és társadalmi presztízse. Ennek változásai kihatnak az úszósport mindennapjaira, utánpótlási bázisára, a versenyzők életvitelére és motivációjára. Ám ezeken túlmenően ott vannak a sportéletben bekövetkezett változások, melyek közvetlenül határozzák meg az úzó társadalom mindennapjait. Ezekről részletesen *A magyar versenysport finanszírozása* c. részben számoltam be.

5. 1 A nemek közötti esélykülönbségek okai

Az úszósportban az egyenlőtlenségi dimenziók egyikét a sportoló neme mentén jön létre. Eredményeim szerint a gyermekkorban közel azonos arányban induló lányok és fiúk közül elsősorban a lányok morzsolódnak le az idő során, és az idő előtti pályaelhagyás nem írható kizárólag a nemek közötti biológiai különbségek számlájára.

A két nem élsportolóvá válásának esélyeiben az alapvető eltérést a társadalmi elvárások különbsége, a nemekre ható eltérő szerepelvárások és a nemspecifikus társadalmi normák okozzák. A közvélemény a versenysporttal gyakran asszociálja a túlzott erőfelfejtést, adott esetben a verseny durvaságát, fizikailag és szellemileg túlterhelő voltát, összességében a megterhelő és stresszes életformát. A versenysport

mint a nőiesség attribútumaival ellentétes tevékenység jelenik meg, hiszen olyan lelki és fizikai követelményrendszert állít a lányok elé, amely a hagyományos női szerepfelfogással nem fér össze. Ezért az össztársadalmi szinten érzékelt élsportellenes attitűdök fokozottan érvényesek a lányokra.

A probléma jellegére jobban rávilágíthatunk, ha bevonjuk az elemzésbe azokat az egykori úszókat is, akik a versenyzéssel korosztályosként hagytak fel és megvizsgáljuk visszavonulásuk okait, hiszen ez a nemek eltérő részvételi arányait is magyarázhatja.

A versenyszerű sportolás abbahagyásának okaként a lányok és fiúk hozzávetőlegesen egyenlő arányban említenek pszichológiai tényezőket – ilyen a pszichés elfáradás vagy a versenyzői életvitel stresszes volta. Úgy tűnik, nemcsak a pszichés, hanem a fizikai túlterheltség veszélyét sem érzékelik fokozottabban a lányok, hiszen a két nem hozzávetőlegesen egyforma arányban (kb. 50%) nevezte meg visszavonulása egyik okaként a sok edzést, a hosszú edzésidőt, a gyakori és hosszú edzőtáborozást illetve az edzések és a versenyek megterhelő voltát. Ebből a szempontból sincs tehát számottevő különbség a két nem között, nem az eltérő mértékű teherbírás okozza a regisztrált különbségeket.⁵¹

A versenysportból visszalépett lányok gyakran hivatkoztak női mivoltukra, amikor az úzás abbahagyásának okairól kérdeztük őket. Ugyanezekkel a motívumokkal találkozunk a felnőtt élsportolónők azon beszámolóiban, amelyekben a versenyzés abbahagyásának gondolatával foglalkoztak. A nőiességre vonatkozó érvek alapvetően két csoportba gyűjthetők. Az első a fizikai megjelenéssel kapcsolatos: az úzó lányok gyakran említik, hogy sportos, „tipikus úszó” testfelépítésük frusztráció forrása a mindennapokban, elsősorban a magánéletben.

„A másik baj, a testalkatunk. Hát hogy nézünk már ki? Úgy néznek rám a fiúk, mintha súlylökő lennék. Ilyen vállak, ez is nagyon zavarja a lányokat. S ez a fiúknak nagyon szép.” (22 éves úszónő)

Ennek ellenére több kiskorú lány számolt be arról, hogy környezete azért is ösztönzi sportolásra, mert attól csinossá válik nagykorára. Elsősorban az anyák közvetítik lányaik felé a vonzó külső fontosságát, melyhez hozzásegít a gyermekkori rendszeres testedzés. A sportolás megkezdésekor ez motivációként jelenik meg az

anyák és kislányaik számára, és a rendszeres sportolás igénye a későbbiekben is megmarad. Ám a lányok később nőiesebb, kevésbé időigényes és monoton, fizikailag kíméletesebb mozgásformákra térnek át. Az új sportág sok esetben az úszó múlthoz kapcsolódik, illetve arra épül (pl. szinkronúszás), de gyakori a szárazföldi, tipikusan női „divatos” sportág választása is. Elsősorban a fitness és a ritmikus sportgimnasztika említendő ebben az összefüggésben.

A másik érvcsoport a lányoknak a fiúkétól eltérő lelki szükségleteire épül. Eszerint a lányokban korábban fogalmazódik meg a magánélet, a párkapcsolat iránti igény, mely a sportolói életvitellel nem vagy csak nagyon nehezen egyeztethető össze.

„Ebben benne van az, hogy a barát elkezd fontosabbá válni érzelmileg. (...) Fontosabb lesz a fiú, az iskola, és 17 évesen abbahagyják. És akkor mondom az edzőmnek, hogy nem tudok kit ajánlani, mert nincs.” (19 éves úszónő)

A „galéri” mint az ifjúsághoz, elsősorban a fiúkhöz illő életforma (Schelsky 1969: 102) jelenik meg a női úszók elbeszéléseiben. Az ifjúság társadalmi csoportosulásainak Schelsky-féle formái közül⁵² ez a típus a nagy közösségi intenzitással és kohézióval jellemezhető „autonóm ifjúsági közösségre” emlékeztet. Ilyen közösségekké kovácsolják össze egy szakosztályon belül a hasonló korú úszókat a napi rendszerességű közös edzések, a gyakori versenyek és edzőtáborozások. A korlátozott szabadidő miatt egyéb, uszodán kívüli társas kapcsolatok megteremtésére alig nyílik lehetőség. A felnőtt korba lépő úszó lányok számára az uszodai „galéri” nem a megfelelő társas életforma.

„Fiúknak egy sportolói társaságban lenni olyan jó dolog, együtt eljárnak ide-oda, de te mint lány, azért korábban kezd el mélyebben gondolkodni, mint egy fiú. Én már korábban akartam mélyebb kapcsolatot, hosszú távú kapcsolatot összehozni, mint velem egyidős fiúk. Meg én szeretnék vele lenni mondjuk este, nem tudok, mert korán kell kelnem. Az úszó párja általában egy másik úszó, mert az tudja, hogy milyen fárasztó. Nekem nem volt soha úszó barátom, s ez rossz volt, hogy nem értette meg, hogy miért nem megyünk el pénteken este bulizni, és akkor nagyon sokszor úgy lett vége a kapcsolatnak, hogy te mindig fáradt vagy, te soha nem érsz rá. Ez is benne van.” (21 éves úszónő, országos bajnok)

⁵¹ Az egyetemi továbbtanulás szándéka sem okoz szignifikáns különbséget lányok és fiúk között.

⁵² Az ifjúság társadalmi kapcsolatainak négy csoportformája: a.) a csoport mint autonóm ifjúsági közösség, b.) a csoport mint ifjúság gondozó intézmény, c.) a csoport mint az ifjúsági szövetség szervezeti egysége, d.) az informális, laza csoport, a fiatalok szabad társulása (Schelsky 1969: 103). Az a.) típus a legerősebb, a d.) a legalacsonyabb közösségi intenzitással jellemezhető.

Ha egy úszó lány nem vonul vissza a versenyzéstől 12-14 éves korában, akkor jellemző módon felnőtté válásakor, 17-18 éves korában teszi azt. Ez az egyik oka annak, hogy felnőtt korú úszónő nagyon kevés van, a számukra rendezett versenyeken a résztvevők többsége a fiatalabb korosztályokból kerül ki. A személyes érdeklődés megváltozása, a szabadidő iránti igény illetőleg a baráti kör fontosságának a megnövekedése a felnőtté válás időszakában gyakori oka a másod-harmadvonalba tartozó úszónők visszavonulásának. Amennyiben nincs (vagy csekély) a valószínűsége a világszínvonalú úszó teljesítmény elérésének, a versenyszerű sportolásért hozott áldozatok már igen nagyoknak tűnnek.

„Nekem nagyon sokszor mondja a barátom, hogy miért nem tudsz főzni? 21 vagyok és nem tudok főzni, egy tojásrántottát tudok megfőzni. Egy lány 20-21 évesen elkezd más dolgok iránt érdeklődni, nem tudja összeegyeztetni az úszást azzal. Ahogy húznak az edzők, kicsit érzékenyebben veszed, edzőtáborok, messze vagy a családotól, barátotól, de én is ezt mondom, hogy mást kéne csinálni, munka, gyerekek, család. Nemcsak az, hogy más várja el, te is elvárod magadtól. Úgyhogy szerintem vannak különbségek.” (21 éves úszónő, országos bajnok)

A lányok fokozott érzékenysége a fiúkéétől eltérő lelki alkat egy további összetevője. Ez központi helyet foglal el a női úszók érveléseiben mint olyan tényező, mely a magas szintű versenysporttal nehezen összeegyeztethető, ezáltal a női úszók alacsony arányára – legalábbis részben - magyarázatot ad.

„Nem tudom, most láttad-e, hogy a Béla bá' hogy kiabál. Szerintem nagyon sok lány nem tudja elviselni, hogy ordibálnak vele, elküldik valahova. Állandóan súlyproblémákkal jönnek az edzők, kövér vagy, nagyon sok lány érzékeny erre és nem bírja elviselni. A lányok kicsit érzékenyebbek, mint a fiúk.” (20 éves úszónő)

A nemek eltérő fizikai képességei és teherbírása táplálták azt a tévhitet, miszerint a sport ártalmas a nők egészségére. E vélekedés elterjedtsége hosszú ideig akadályozta a nők bekapcsolódását a versenysportba. A nők sportbeli hátrányos megkülönböztetése ellen szállt harcba 1921-től a Nemzetközi Feminista Sportszövetség. Paradox módon éppen a női sport elismertetéséért és egyenjogúsításáért folytatott küzdelem nem szándékolta következményeként látott napvilágot az az újkeletű vélekedés, mely a nemek teljes sportbeli egyenlőségének alapjaként az azonos fizikai képességeket jelölte meg (Földesiné 1988: 19). Napjainkban az egalitáriánus modell,

melyet néhány sportágban a nemek közötti teljesítménykülönbség tényleges csökkenése is legitimál, a gyakorlatban olyan hozzáállást szül a sportszakemberek körében, amely nem vesz tudomást a ténylegesen létező biológiai különbségekről (Földesiné 1988: 20).

Ezt a vélekedést tükrözik a női úszók beszámolóí is. Az edzők sok esetben ugyanazt az edzéstervet dolgozzák ki a fiúk és a lányok számára egyaránt, ami utóbbiak számára fizikai és lelki értelemben is fárasztó. Mindez természetesen, különösen a rendelkezésre álló hazai sportlétesítmények szűkössége miatt, egy kényszerhelyzet eredménye is lehet. Gyakran nem oldható meg a lányok és a fiúk különválasztása edzéstervek szerint, illetőleg még a versenysport ezen magas szintjén is akadályokba ütközik a teljes specializáció, a saját versenyszámnak megfelelő felkészülés.

„Nagyon sokat edzünk, én ezért is mentem ki Amerikába, mert azt mondom, az kell 16 éves korig, amit itt úsznak, tehát nyolcezer métert úsznak reggel, tizenhatezret naponta, és ezt minden nap, torna, minden. 16 éves kor után váltani kéne. S ha megnézed, Magyarország a Széchy-féle programra, 400 vegyes, 2 pillére van fölállítva. (...) A 400-ra készülnek és belefárad egy lány. (...) Meg az, hogy most Karcásra írják az edzést meg a Békésire, ő 2 pillangó. Én 50 gyorsan szeretnék indulni, ugyanazt az edzést úszom, mint ők. És sokszor felvetődik a kérdés, hogy miért úszom ugyanazt.” (21 éves úszónő, országos bajnok)

Azonban – mint e fejezet elején jeleztük - az edzés mennyiségéből származó fizikai és pszichés terhelés szerepe nem okoz különbséget a pályaelhagyás tekintetében a két nem között.

5. 2 A sportolók társadalmi származása

A sportágak a hozzájuk rendelt presztízis alapján egy hierarchikus struktúrát képeznek, melyben az erő- és csapatsportok az alsó szinteken találhatóak, míg az egyéni sportok, a magas technikai követelményeket támasztó, illetve az edzésidő-igényes sportágak a felső szinteket foglalják el. Ez a presztízis-hierarchia a társadalmi rétegződés tükörképe, az aktív sportolók társadalmi státusának függvénye.⁵³ A nyugat-európai társadalmak sportág-hierarchiájában az úszás a nyolcadik helyet foglalja el (Winkler 1992: 192), az úszók társadalmi státusa (a származási család státusát alapul véve) néhány századpontos magassabb az aktívan sportoló népesség átlag-státusánál.

⁵³ A sport a társadalmi elkülönülésre lehetőséget nyújtó tevékenység (ld. Bourdieu 1996).

A sportágak rangsorolása tehát a társadalmi hierarchiát képezi le. A sportkarrierre nézve meghatározóak a származási család anyagi és nem anyagi erőforrásai. Az anyagi lehetőségek, a társadalmi származás, a rétegspecifikus értékek és szükségletek meghatározzák a sportolás megkezdésének esélyét, illetve az abból való kimaradás valószínűségét, a sportág kiválasztását és a versenyszerű sportolás folytatását. Mindez a fejlett nyugati társadalmakban fellelhető trendbe illik bele, korántsem kivételes jelenség a sportoláshoz való hozzájutás differenciált jellege.

Az úszás valamennyi társadalmi réteg számára a közös sportkultúrát képviseli (public sport), hozzáférhetősége miatt a könnyűatlétikához, a futáshoz és a kerékpározáshoz hasonlóan alapsportágnak, tömegsportágnak minősül: az úszásoktatásban való részvétel a népesség túlnyomó többsége számára a gyermekkor szükséges része. Ám versenyszinten az úszás edzésidő-igényes, a család részéről anyagi és nem anyagi áldozatok sorát követeli. Emellett a sportág egyéni jellege és a test harmonikus, sokoldalú fejlődését elősegítő szerepe (mely igény hangsúlyosan fogalmazódik meg a sporttal szemben a magasabb társadalmi rétegekben) egyaránt az egészségtudatosság tekintetében élenjáró középosztály sportjává teszi.⁵⁴ A rendszerváltás után a magyar társadalom szerkezetében lezajlott változások egyike, hogy a státusinkonzisztencia kezdeti növekedése után mára körvonalazódni látszik egy szélesedő, stabil középréteg (Kolosi 2000), mely az úszás merítési bázisát jelentheti. Úgy a szakirodalom, mint saját kutatásom tapasztalatai alapján leszűrhető, hogy noha a potenciális merítési bázis szélesedik, mégis néhány makrotársadalmi változás, mint a tanulás szerepének megnövekedése és ennek következtében a szabadidő-keret csökkenése inkább a versenysporttól való tömeges elfordulás irányába hat. Ezt a hatást felerősíti az élsportolók utóbbi évtizedekben bekövetkezett presztízsvesztése és az általános élsport-ellenes hangulat.

A vitorlázáshoz, az evezéshez és a vívásához hasonlóan az úszás Magyarországon is sokáig egy viszonylag zárt társadalmat képezett, az értelmiségi szülők gyermekeinek

⁵⁴ A kutatók a jelenség hátterében meghúzódó okokat egyrészt az anyagi lehetőségekre, másrészt az aspirációkat meghatározó értékrendre vezetik vissza. A "késleltetett javadalmazást" (deferred gratification) csak azok a társadalmi csoportok hajlamosak kivárni, amelyek nem a befektetett tőke és energia rövid távú hasznosulását célozzák meg, hanem évek, akár évtizedek múlva megtérülő haszonnal számolnak. A szükségletkielégítés késleltetésére való hajlam a teljesítmény mindenkori feltétele, ezért ez a viselkedési minta az élsportban is meghatározó: a jövőbe kitolt siker érdekében az egyén/család lemond a rövid távú érdekekről (Schneider – Lyssgard 1953).

sportága volt. A nyolcvanas-kilencvenes évekre valamelyest nőtt ugyan az alsó közép- és munkásosztályból származók aránya (Földesiné 1999), az élversenyzők zöme azonban továbbra is a magas társadalmi-kulturális státusú csoportokból kerül ki.

Ma az alsóbb rétegekből ismét kevesebb élsportoló kerül ki; az objektív bejutási nehézségek – elsősorban az anyagi áldozatok - mellett ebben szerepet játszik az is, hogy mára a teljesítménysport megszűnt a társadalmi mobilitás kizárólagos eszközének lenni. Ugyanakkor a felső rétegek is kivonulni látszanak az élsportból, hiszen számukra sem jelent már mobilitási csatornát: alternatív érvényesülési utak jelentek meg. A tudásalapú társadalom hazai kialakulásával összhangban ilyen alternatív törekvések a munkaerőpiaci pozíciót számottevően javító nyelvtudás, illetve valamely magas presztízsű egyetemi diploma megszerzése.

Noha az élsportolók új generációja a nyolcvanas-kilencvenes években a felső munkásosztályból és alsó középosztályból érkezett és számukra a sport továbbra is az intergenerációs mobilitás csatornájaként működött (Földesiné 2004: 16), ezt az úszásra nézve nem tekinthetjük jellemzőnek. A nyolcvanas évtizedre valóban több alsó középosztálybeli szülő gyermeke képviseltette magát ebben a - korábban az értelmiség számára fenntartott - sportágban, ám eredményeink azt mutatják, hogy ez a tendencia azóta megtorpant, az alsó középosztályból származó élsportolók aránya folyamatosan csökken.

Amint azt a *Magyar versenysport finanszírozása* c. fejezetben részletesen tárgyaltam, a sport önköltségének jelentős mértékű növekedése a legszembetűnőbb változás, amelyet a rendszerváltás következtében sportfinanszírozási rendszer strukturális átalakulása eredményezett. Ez a tényező alapvetően meghatározza a bekapcsolódás valószínűségét, eleve kirekesztve az alsó társadalmi rétegekből származó fiatalokat a költségesebb sportokból, ugyanakkor jelentős anyagi terhet róva azon jobb jövedelmű csoportokra is, akik gyermekeiket ilyen sportágak felé irányítják. Ez indokolta a kutatás alapján később igazolt feltételezésem, hogy napjainkra tovább emelkedik az úszó gyermekek és fiatalok szüleinek társadalmi státusa.

A kutatók az értelmiségi származású élsportolók arányának újbóli növekedése mögött a sportmúlttal rendelkező szülők megjelenését tételezik (Földesiné 1999). Egyéb esetben “az értelmiségi származás (...) inkább hátrányt mintsem előnyt jelent a versenysportba jutás szempontjából” (Földesiné 1999: 26). A sporthoz nem kötődő

értelmiség kivonul a versenysportból, hiszen a magaskulturális közeg negatívként minősíti azt. Ebben az utóbbi évek élsportellenes hangulata tükröződik.

A szülők sportmúltja az úszásba való versenyszerű bekapcsolódás szempontjából valóban meghatározónak tűnik. A kulturális tőke átörökítésének vagyunk tanúi, amennyiben a testkultúrát, az egészségmagatartást a kultúra gyűjtőfogalmának szerves részeként kezeljük (Takács 1996).

Az iskolai végzettségi adatokból levont fő következtetésünk az volt, hogy az úszók az átlagosnál magasabb társadalmi státusú családokból származnak. Ezt erősítik meg a foglalkozási adatok is. Mindkét vizsgált időszakban magasan felülreprezentáltak a versenyszerű úszásban a szellemi munkát, ezen belül a felső szintű, kreatív szellemi tevékenységet végző szülők gyermekei, és ennek megfelelően össznépszerűségi arányukhoz képest kisebb arányban kapcsolódnak be az úszósportba a fizikai (különösképpen a nehéz fizikai) munkát végzők gyermekei. Mindez akkor is így van, ha figyelembe vesszük a rendszerváltás nyomán bekövetkezett foglalkozásszerkezeti változásokat, a fizikai munkák tömegét kínáló iparágak leépülését és a szolgáltató szektor kibővülését.

Láttuk, hogy osztársadalmi súlyuknál nagyobb arányban sportolnak a vállalkozó szülők gyermekei. Tekintve, hogy a mai korosztályos úszók a kilencvenes évek közepe óta kezdtek el sportolni, letisztultabb gazdasági viszonyok között, esetükben az apa „vállalkozó” státusa feltételezhetően nem egy átmeneti kényszermegoldást jelent, mint a rendszerváltást közvetlenül követő években olyan sok esetben, hanem tartós munkavállalási formáról van szó. Természetesen továbbra is igen heterogén a hazai vállalkozói réteg, és a szubjektív önbesorolás esetlegessége miatt (a vállalkozói státus hangsúlyozása a konkrét foglalkozás helyett) gyakran az alacsonyan vagy közepesen jövedelmező, egyszemélyes vállalkozást ugyanúgy megtaláljuk ebben a kategóriában, mint a több alkalmazottat foglalkoztató, nagy nyereséggel működő cégeket. Számunkra azonban a sportolásra ösztönző családi hagyományok és a kulturális „klíma” feltérképezése is fontos, ezért e heterogén vállalkozói réteget nem anyagi vonatkozásában vizsgáljuk elsősorban, hanem mint olyan szülőket, akik az autonóm munkavégzést részesítik előnyben és ezt a szellemiséget közvetítik gyermekeik felé. Ez az életforma a sportban is a versenyszellemnek kedvez (Schneider-Lyssgard 1953). A sport az életstílus elemeként, rétegspecifikus fogyasztási

tevékenységként jelentkezik ebben a társadalmi csoportban, melynek tagjai adott esetben nem a legfelső jövedelmi sávokba tartoznak, tehát anyagi lehetőségeik alapján korántsem természetes, hogy költségigényes versenysportot válasszanak gyermekeik számára. A bourdieu-i habitus fogalma is azt sugallta, hogy az anyagi lehetőségek nem determinálják egyértelműen a fogyasztási szokásokat: a habitusnak viszonylag önálló szerepe van az életstílus kialakításában (Bourdieu 1985, 1989, 1996).

A versenyszerű sportolással járó életmód gyermek- és ifjúkorban a szülők részéről nemcsak anyagi, hanem idő-ráfordítást is igényel. Ennek alapján feltételezhető, hogy olyan családok járatják gyermekeiket napi rendszerességgel úszóedzésre, ahol a szülők társadalmilag kötött – kereső-termelőmunkára fordított – ideje rövidebb, ezért az átlagosnál több időt szentelhetnek gyermekeik ellátására, napi programjuk megszervezésére és megvalósítására, autóval vihetik vagy tömegközlekedési eszközön kísérhetik őket edzésre. Elsősorban az anyák szabadidejét rövidítik ezek a tevékenységek, akik a gyermekneveléssel és –gondozással az apáknál jelentősen többet időt töltenek. Ezek alapján meglepő, hogy ma sem találunk háztartásbeli anyákat az úszók szülei között, noha ezen életforma mellett láthatók el leginkább a gyermekkorú versenyző életmódja által diktált szülői többlet-feladatok.

A rendszerváltás előtti időszakban - a teljes foglalkoztatottság égisze alatt - a nők túlnyomó többsége teljes idejű munkát vállalt. A kilencvenes évek fejleménye, hogy a munkába állás kényszerének megszűnése a nők egy jelentős része felhagyott a kereső tevékenységgel azért, hogy családjá és a háztartási teendők ellátásával foglalkozhasson.⁵⁵ Sokan azért szánták el magukat erre a lépésre, mert a kereső és az otthoni munka „egyensúlyát” jobban megvalósító részmunkaidős munkavállalás ma Magyarországon nagyon alacsony, 5% körül mozog (Népszámlálás 2001).

Az úszó gyermekek nagy többsége kétkeresős családokból kerül ki, noha ezek aránya ma Magyarországon mindössze 42% (Népszámlálás 2001).⁴ Csak egyik szülőjével él további 14%-uk (valamennyi esetben kereső tevékenységet végző szülőről van szó). Mindez azért meglepő, mert a kereső tevékenységgel járó életformát figyelembe véve épp ebben a két család-típusban jut a legkevesebb idő a gyermekekkel való foglalkozásra, különösen az idő-igényes versenysportoltatásra. Úgy tűnik, a

⁵⁵ A munkanélküliség megjelenése miatt is sok nőt találunk a gazdaságilag inaktív lakosság körében. Ám itt kizárólag a háztartásbeli státusú nőkről beszélünk.

gyermekek sportoltatása, különösen az úszás esetében, olyan anyagi ráfordítást igényel, melyet a kétkeresős családok tudnak vállalni. A háztartásbeli anyák hiányára a település típusa is magyarázatot nyújt: a városokban és nagyvárosokban, ahol az úszó gyermekek és fiatalok zöme él, jóval ritkább a háztartásbeli státus, mint a községekben és falvakban (Népszámlálás 2001)

5.3 A területi különbségek okai

Az úszók körében végzett felmérésem eredményei alapján a versenysportba való bekapcsolódásban a legnagyobb mértékű egyenlőtlenségekért a regionális és településtípus szerinti különbségek felelősek. Az alábbiakban ezek okaira szeretnék bővebben kitérni.

A rendszerváltás nyomán bekövetkezett gazdasági visszaesés, az országos és európai viszonylatban alacsony életszínvonal⁵⁶, valamint a magas munkanélküliségi ráta⁵⁷ alapján jogosan feltételezhetjük, hogy az északi és északkeleti térségben a versenysport, különösen a tőkeigényes úszás alulfejlett. A sportegyesületek és szakosztályok anyagi ellehetetlenülése új szponzor hiányában a versenyszerű úszás hanyatlásához vezetett. Az utánpótlás számára nehéz szponzort találni, különösen a professzionalizálódás útján alig elindult sportágakban, amilyen az úszás (Tóth 1996: 101). A gazdaságilag visszaesett Észak-Magyarországon halmozottan jelentkeznek ezek a problémák. Ha létezik is sikeres magánvállalkozás, az a látványosabb, mediatisáltabb, professzionálisabb sportágak (pl. ökölvívás) finanszírozását választja. A létesítmények hiánya, megromlott állaga, esetleg teljes használhatatlansága, tehát az infrastrukturális feltételek hiányos volta a versenysport leépülésének további okát adja. Problémát jelent a képzett szakemberek hiánya is. A szakképesítéssel rendelkező úszómesterek a boldogulás, az anyagi megbecsülés reményében elvándorolnak a térségből, vagy jelentős arányban a jobb megélhetést biztosító szabadidős-rekreációs sporthoz – így az úszóiskolákhoz - pártolnak át.

⁵⁶ Észak-Magyarország és Észak-Alföld az Európai Unió régi és új tagállamainak legszegényebb tíz régiója között szerepel. Az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GDP) itt az Európai Unió átlag 37 illetve 38%-a, hazai viszonylatban pedig az országos átlagnál 36%-kal alacsonyabb (KSH, 2004: 54).

⁵⁷ A munkanélküliek megoszlása régiók szerint a következő: Észak-Magyarország: 9,7%, Dél-Dunántúl: 7,3%, Észak-Alföld: 7,2%, Dél-Alföld: 6,3%, Közép-Dunántúl: 5,6%, Nyugat-Dunántúl: 4,6%, Közép-Magyarország 4,5% (KSH, 2005: 27).

A lakosság etnikai összetétele sem kedvez a sport fejlődésének, ugyanis itt az országos átlagnál magasabb a versenysportba csak kivételesen bekapcsolódó, az egészségtudatos magatartás tekintetében a lakosság többi részétől elmaradó roma kisebbség aránya. Ugyancsak az individualista versenysport fellendülése ellen szól a népesség társadalmi összetétele, hiszen itt az országos átlagnál vékonyabb az úszásban leginkább érdekelt középréteg.⁵⁸

A főváros privilegizált helyzetétől eltekintve az úszásba való bekapcsolódás gyakoriságában és esélyeiben olyan regionális különbségek mutatkoznak, amelyek nem minden esetben képezik le sem a jelenlegi gazdasági fejlettség különbségeit, sem az úszásra alkalmas létesítmények megoszlását. Érvem az egi úszósport példáján világítom meg.

Területfejlesztési és statisztikai szempontból az észak-magyarországi régióba tartozó Heves megye, illetve annak megyeszékhelye, Eger, nem tartozik a virágzó gazdasági életű települések közé, az úszás és a vízilabda mégis szinte megszakítatlanul eredményes, utánpótlás-bázisa is folytonosan működik. Éppen Eger város vízisportjának példája irányította figyelmünket arra, hogy a gazdasági magyarázat helyett ez esetben a kulturális magyarázatot hívhatjuk segítségül. Az Egeri Torna Egylet (ETE) már 1873-ban megalakult, a város sikeres úszósportjának kezdetei az 1920-as évekre nyúlnak vissza. A „vidéki úszósport fellegvára” elsősorban régi fürdőkultúrájának köszönheti létét, mely a török hódoltság idején tovább fejlődött. A fürdőzés nemcsak az idegenek és a helyi tehetős réteg kiváltsága volt, hiszen a „az ötös” (öt krajcár belépődíj) fürdőt bárki igénybe vehette. Az úszósportra használt medencéket termálvízű források táplálták.

Az első hivatalos úszóverseny megszervezésére 1913-ban került sor, még a trapéz alakú úszómedencében. Az Egeri Torna Egylet a 1920-as években megalakult a MESE, a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) egeri úszó szakosztálya is, így vallási-politikai alapon szerveződő két úszóegyesület is működött a városban. Budapesti úszóbajnokok készültek fel az egeri uszodában. A versenyszerű sport felvirágzásának kezdete 1924-re tehető (az ezt követő korszakot olyan úszó egyéniségek nevei

⁵⁸ Ha a lakosság társadalmi státusát az elvégzett átlagos osztályszámmal mérjük – ami kétségkívül leegyszerűsítő, ám a rendelkezésünkre álló legjobb mutató –, ismét a régiók gazdasági fejlettségbeli különbségeit látjuk tükröződni: a mutató értéke országos viszonylatban Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön a legalacsonyabb - 9,18 illetve 9,02 -, Közép-Magyarországon a legmagasabb - 10,39, ezen belül Budapesten 10,89 - (KSH, 2004: 68-78).

fémjelzik, mint *Szigritz Géza, Bitskey Aladár, Bitskey Zoltán, Bárány István, Joo Gyula, Német Ilonka, Sipos Márton*)⁵⁹.

Már 1925-ben 50 méteres versenyuszodával rendelkezett a város, mely nemcsak az ország első korszerű, versenysportra lehetőséget adó létesítménye volt, hanem az akkori viszonyok között a közép-kelet-európai térség egyik legmodernebb uszodájának is számított. 1942-ben megkezdődtek a női úszóversenyek is, és noha kezdetben csak az alsó tagozatos gimnazisták versenyezhettek, zártkörű rendezvények keretében, Eger női úszósportja is lendületes fejlődésnek indult.

A negyvenes években *Válent Gyula* és *Kádas Géza* neve fémjelzi az egeri úszás sikereit. A háború után is folytatódik a siker-sorozat. Új lendületet adnak az úszásnak a hetvenes évek gőzelvei (*Vermes Albán, Fodor Ágnes*, a női vegyesváltó).

Az úszó szakosztály változó nevek (a teljesség igénye nélkül: Egeri SK, Egeri Dózsa, Egeri SE) és különböző szponzorok égisze alatt évtizedeken át eredményesen működött. Egykori sikeres versenyzők vették pártfogásukba az utánpótlás-nevelést, nagy hangsúlyt fektetve a gyermekek és fiatalok szerepeltetésére korosztályos bajnokságokon, illetve ilyen versenyek szervezésére.

A *Makovecz Imre* által tervezett, nemrégiben megépített új uszoda orvosolta a nyolcvanas évek végétől súlyossá vált gondokat, korszerű edzőkörülményeket teremtve. A reprezentatív épület bajnokságoknak ad otthon, fellendítve nemcsak a helyi vízisportot, hanem az iránta megmutatkozó társadalmi érdeklődést is. Általában kevés szó esik a versenysportban a senior úszásról, melyben Eger szintén jeleskedik, és amely a sportág presztízsének további mutatója: mivel sem jelentős anyagi elismerést, sem ismertséget nem hoz, kizárólag a sportág szeretete motiválja.

A mindenkori egeri versenyúszás sikeressége és társadalmi támogatottsága, presztízse serkenti és ápolja a lokális öntudatot és büszkeséget. Méretéhez viszonyítva Eger a világ legsikeresebb úszó- és vízilabda-teljesítményeivel büszkélkedhet (Bakó 1995: 8). Ez a kulturális-társadalmi tényező a zorddá vált gazdasági körülmények ellenére életben tartja az egeri úszósportot és fontossá teszi az utánpótlás-gondozást. Ehhez társul a nélkülözhetetlen külső feltétel, a szponzor megléte, melyet az egeri úszó egyesületnek sikerült megnyernie. A kedvező társadalmi attitűdök, a lakosság vízisportok iránt megnyilvánuló élénk érdeklődése olyan körülményeket teremt, melyek

⁵⁹ Az első virágkor idején, 1925 és 1932 között sorra születtek az egeri úszósikerek az Európa-

között a vállalkozó számára ésszerű befektetésnek tűnik az úszó szakosztály támogatása, beleértve az utánpótlását is.

Új sportágak megjelenése és elterjedése, vagy hagyományos sportágak fellendülése lokális preferenciákat eredményezhet. Az úszásban megnyilvánuló regionális különbségek egy része a preferenciabeli különbségek számlájára írható. Példaként kínálkozik a nagy múltú úszó város, Szeged esete. Ott a kajak-kenu legutóbbi évekbeli óriási sikerei és ezek nyomán megnövekedett presztízse „terelte el” a figyelmet az úszásról, a kajak-kenu felé irányítva a versenyszerűen sportolni vágyó gyermekek és fiatalok törekvéseit. Ez magyarázza – legalább részben – a mai úszó utánpótlás-bázis kis létszámát és szerénynek mondható teljesítményeit.

Ha szemügyre vesszük az úszósportban megnyilvánuló egyenlőtlenségi dimenziókat, nyilvánvaló, hogy az úszásba való bekapcsolódás esélyét alapvetően meghatározza az infrastrukturális felszereltség. A községekben, falvakon, tanyán lakó népesség zöme a földrajzi távolság okán eleve ki van zárva a bekapcsolódás lehetőségéből. A jó közlekedés, illetőleg a család tulajdonában lévő gépkocsi ugyan mérsékelheti ezt a hátrányt, azonban a gyermek általános iskolás korban önállóan még nem ingázhat, ezért az úszóedzések napi látogatása szülői kíséretet igényel. Ami a szülők esetében rugalmas munkaidő-beosztást feltételez vagy egyenesen a munkahely hiányát. Középisikolás kortól kezdve az iskola és az uszoda nagyrészt egyazon városban van, ám ez még így is jelentős terhet ró a sportolóra és családjára egyaránt. Az edzések napi, később napi kétszeri gyakoriságára való tekintettel a földrajzi távolság semmiképp sem léphet át bizonyos határokat.

A községből vagy faluból származó úszók családjára az átlagosnál is nagyobb terhek hárulnak, ha gyermeküket úszni járatják. A többlet-terhek közül szembevetendő az anyagi ráfordítás, hiszen az ingázás erősen tőkeigényes befektetés. Az úszásra szánt idő- és energiaráfordítás is nagyobb az átlagosnál úgy az egyéni, mint a családi szinten. A családi időgazdálkodás ezen esetekben ütközik a legnagyobb nehézségekbe.

Mindezek fényében már nem tűnik véletlennek, hogy éppen a kistelepüléseken – községekben és kisvárosokban - élő úszók származnak a legjobb anyagi körülmények közül. A szülők - elsősorban az apák - legnagyobb része vállalkozó vagy felső szintű szellemi munkát végző értelmiségi. Mindez anyagi és mentalitásbeli szempontok

bajnokságokon, Grand Prix versenyeken és főiskolai világbajnokságokon, sőt az olimpiákon is.

alapján is kedvez a gyermekek sportba való bekapcsolódásának. A családok gépkocsival való ellátottsága is itt mutatja a legkedvezőbb értékeket. Az úszóknak szinte minden esetben saját szobájuk van, azaz biztosított az egyéni élettér, és a pihenés lehetősége. A kistelepeülésen élő szülőnek jóval tehetősebbnek kell lennie nagyvárosban élő társainál, ha gyermekét az ingázással járó versenysportolásra ösztönzi vagy abban segíti.

Az induló települési egyenlőtlenségek a sportolói életút során fokozódni látszanak. A rendszerváltás előtt és után felnőtt élsportolóvá vált úszók egyaránt legalább kisváros szintű településről származnak. Nagyon ritka kivételnek számítanak azon esetek, amikor a család elköltözik abban a reményben, hogy gyermeke jobb sportolási körülmények közé kerül. Ehhez azonban már kiskorban olyan úszóteljesítmény felmutatása szükséges, amely a lakóhelyváltást célszerűvé, a sportpályafutás folytatását reménytelivé teszi.

A mai felnőtt úszók közül mindössze egy személy született faluban, a többiek legalább kisváros méretű településről származnak. Ez korántsem jelenti azt, hogy a versenyzőnek vagy családjának ne kellett volna a migráció útját választania a sportbeli érvényesüléshez, illetve a továbbfejlődéshez. Ám úgy tűnik, a városból városba költözés mégis egyszerűbb, az életforma kisebb mértékű és kevésbé drasztikus megváltoztatásával jár, mint két település-típus közötti váltás. A legtöbb esetben az úszók egyedül változtatnak lakóhelyet a boldogulás reményében, ha már sikerült olyan eredményeket elérniük, amelyek ezt indokolják.

Összefoglalva a fenti gondolatsort, az egységes sportirányítási és -finanszírozási rendszer összeomlása után az alábbi tényezők tűnnek meghatározónak egy-egy térség vagy város úszósportjának és utánpótlás-nevelésének helyzetére nézve:

Gazdasági tényezők:

- 1.) a régió gazdasági helyzete
- 2.) az egyesület, szakszövetség anyagi helyzete, szponzor
- 3.) létesítmények megléte/hiánya, állapota

Társadalmi tényezők:

- 1.) a lakosság társadalmi összetétele
- 2.) a lakosság etnikai összetétele

Kulturális tényezők:

- 1.) az úszás- és a fürdőkultúra hagyománya

2.) a sportág lokális presztízse

Az egyesület belső életének aspektusai:

1.) szakemberek léte/hiánya

2.) az egyesületek versenysport-centrikussága

3.) szakemberek köré csoportosuló úszóiskolák

5. 4 A korai visszavonulás oka: a továbbtanulási szándék

Az államszocialista rendszer támogatta, sőt bátorította a sportolók továbbtanulását, ezért az értelmiségi szülők diszkriminált gyermekei gyakran választották a sportpályafutást, mint a felsőoktatásba bekerülés garanciáját (Földesiné 2004: 13). Az olimpikonok több generációjának iskolai végzettségét összehasonlítva azonban arra derül fény, hogy míg a Kádár-korszakban a népesség egészének iskolai végzettsége folyamatosan emelkedett, az élsportolóké időben csökkenő tendenciát mutat.

Saját adataim azt bizonyítják, hogy ez trend a rendszerváltás óta nem folytatódott – legalábbis az úszásban nem. Az élsportolók iskolai végzettségének átlagos csökkenése már a nyolcvanas évekre lejátszódott. Az úszásban tehát még az általam vizsgált időszak korábbi felében sem volt jellemző az, hogy az úszó pályafutás ideje alatt sporton kívüli “polgári” hivatásra készüljenek fel a versenyzők. A sporttal össze nem függő pályák olyan felkészülést igényeltek, amellyel az úszóversenyzés már akkor sem volt összeegyeztethető. Erre lehetőség csak évtizedekkel korábban nyílt, amikor az úszás kevésbé időráfordítás-igényes sport volt, mint ma. Így az 1948-1976-os olimpikon generációkban még jellemzőnek volt mondható, hogy a sportolók karrierjük ideje alatt szereztek egyetemi diplomát, és ezt magas presztízssű intézményekben, nem a sporthoz kötődő szakokon tették (Földesiné 2004: 16).

Egy felnőtt korú úszó átlagos edzésideje már a nyolcvanas években napi öt óra körül mozgott, ahogyan a mai válogatott úszóké. Ha az egyetemista úszók felsőoktatásban való részvételi arányait vetjük össze, megállapítható, hogy a rendszerváltással járó strukturális változások nem jelentenek korszakhatárt az élsportolók felsőoktatásba jutása szempontjából. A továbbtanulás és a diploma megszerzésének esélyei nem romlottak, sőt javultak: a választási lehetőségek

kibővültek, hiszen az amerikai egyetemeken az ösztöndíjas képzés formájában megnyílt annak lehetősége, hogy úszóink egyetemi tanulmányaik ideje alatt befogadó intézményük színeiben folytassák élsportolói pályafutásukat. A külföldön tanuló illetve az arra készülő magyar úszókkal készített interjúk fényt derítenek a döntés mögött meghúzódó fő motivációkra: egy idegen nyelv ingyenes, “természetes” közegben való megtanulása, a sport és a tanulás összeegyeztethetősége, a diploma ingyenes megszerzésének lehetősége.⁶⁰

Az itthon maradók esélyei is javulni látszanak. Olyan intézkedések születtek az elmúlt években, amelyek a legkiválóbb sportolók továbbtanulási lehetőségét garantálják: az olimpiai érmesek ma már vizsga nélkül felvételt nyernek bármelyik hazai egyetemre, illetve az Olimpikon Életút Program és mintegy húsz főiskola és egyetem között létrejött szerződés értelmében a sikeres olimpikonok engedményeket kapnak az óralátogatási kötelezettség tekintetében (Istvánfi 2002).

A tanulás és sportolás összeegyeztetésére középiskolai szinten elsősorban a sportiskolákban és a sporttagozatos osztályokban nyílt és nyílik lehetőség, hiszen a sporttagozatos léttel a tanári támogatás nagyobb foka jár együtt. Noha több sporttagozatos úszó is beszámolt arról, hogy középiskolai tanárai nem támogatták vagy nem támogatják versenyszerű sportolását, mégis a sporttevékenységet ellenző tanárokat a nem sportorientált iskolákban találjuk nagy számban, ahol a ma versenyzőinek többsége tanul.⁶¹ Ebben a társadalom, illetőleg a véleményformáló csoportok rendszerváltás után megnyilvánuló élsport-ellenes attitűdje érhető tetten.

Az iskolakötelezettség teljesítésének legjelentősebb akadályát a középiskolai rendszer rugalmatlanságában látom. Középiskolai szinten jelentkeznek a tanulás és a versenyszerű sporttevékenység összehangolásának nehézségei. A szocialista sportmodell leépülésével az élsportolók tanulmányi képzése esetlegessé vált, a korábbi sportiskola-hálózat megszűnt. Nem létezik még a versenysportolók számára egy olyan tanterv, amely figyelembe veszi speciális helyzetüket – azt a tényt, hogy az edzések és a versenyzés miatt sportágtól függően kevesebb idejük jut az iskolalátogatásra és az

⁶⁰ Interjúimból az derül ki, hogy az amerikai egyetemeken tanuló és az egyetem színeiben versenyző magyar úszók, de még az erre készülődők sem látják idillinek helyzetüket: az ösztöndíj az ott tartózkodás költségeinek fedezésére elég, ám a hazautazásra már nem telik belőle, azt a diákoknak maguknak kell finanszírozniuk. Amerika tehát anyagilag nem jelent kitérés pontot.

⁶¹ A rendszerváltást megelőző időszakban az úszók mintegy fele (47,5%), míg ma egyharmada (33%) jár sporttagozatos osztályba.

otthoni tanulásra -. Elemi- és középiskolai szinten is kötelező érvényű a nemzeti alaptanterv által előírt tananyag elsajátítása. Mindez jelentős terhet ró a versenyszerűen sportoló gyermekekre és fiatalokra. A napi kétszeri edzést igénylő úszás sportágban a versenysportolók gyakran a tanulás vagy sportolás választási kényszere elé kerülnek.

A továbbtanulás a középosztály számára a társadalmi pozíció átörökítésének feltétele (Bourdieu 1985). A piaccgazdaság viszonyai között a szabadidő “hasznos” eltöltésének módozatai és a társadalmi státus átörökítésének csatornái megszorodtak. A társadalmi helyzet megőrzésének garanciájaként ma a magaskulturális tevékenységekre szánható idő növelése, a nyelvtanulás, a hivatásra való alapos felkészülés, illetve a magas presztízű egyetemen, szakokon való továbbtanulás fogalmazódik meg. A sportpályafutás ezek ellenében hat: csak jelentős késéssel, a visszavonulás után válhatna megvalósíthatóvá mindaz, amire a versenysportból gyermek- vagy ifjúkorban kilépők és szüleik aspirálnak. Mindez, amint azt az egykori élsportolók esetében láttuk, húsz évvel ezelőtt sem volt másként. Ám akkor a hivatásra való felkészülés időbeli kitolása nem tűnt akkora mulasztásnak, mint napjainkban. A középosztálybeli szülők ma úgy látják, nem kecsegtet annyi sikerrel gyermekük sportkarrierje, hogy megérje a civil életben való elhelyezkedésüket garantáló, piacképes szakma/hivatás megszerzését a sportkarrier befejezése utánra halasztani.

A továbbtanulási lehetőségek beszűkülése – mint láthattuk - nem realitás, csak a szubjektív vélekedések szintjén tűnik annak. A jelenség háttérben az élsport és az élsportolók társadalmi presztízsvesztése, elsősorban anyagi ellehetetlenülése áll. Mivel az úszás nem indult el a professzionalizálódás útján⁶² (Fóti 1996: 101), piaci értéke igen alacsony, a sportág csak a nemzetközi versenyeken pontszerző úszókat honorálja anyagilag, és csak az érmesek jövője mondható ilyen szempontból biztosítottnak (Istvánfi 2002).

Ebben kétségtelenül korszakhatárt jelent a rendszerváltás, hiszen előtte a “másodvonalba” tartozó sportolók is tisztességesen – ha nem is túlságosan magas színvonalon, de - megélhettek a sportból. A sportfinanszírozás átalakulása, a sportolókat munkaviszony formájában alkalmazó bázisvállalatok, sportegyesületek és szakosztályok megszűnése ebben a tekintetben egy merőben új helyzetet tekintett, amelyben már csak

⁶² Ez a megállapítás a fejlett országok többségére érvényes, téves lenne magyar vagy kelet-európai specifikumnak tekinteni.

a legsikeresebbeknek adatik meg az, hogy a sportból éljenek meg és kizárólag sportpályafutásukból biztosítsák jövőjüket – akár a sportolói karrier során felhalmozott anyagi tőke segítségével, akár társadalmi tőkéjük anyagi tőkévé való később konvertálásából. A mai felnőtt úszók túlnyomó többségét szülei tartják el, mindössze egy kisebbség számára jelent megélhetést kizárólag az ösztöndíj – ám ennek odaítélése a sportoló mindenkori teljesítményétől függ, így a pillanatnyi sikertelenség a támogatás időszakos elvesztését vonhatja maga után.

5. 5 Kilépés után

Az úszóversenyzői pályafutás korai abbahagyása után ma a régebbi időszakhoz képest jóval többen térnek át más sportágakra, melyek a család objektív lehetőségeinek (időbeosztás, a jövőre vonatkozó tervekkel való összeegyeztethetőség) vagy az egyéni érdeklődésnek jobban megfelelnek. Nem a versenysportból való teljes kivonulásnak vagyunk tehát tanúi, hiszen a volt korosztályos úszók legtöbbször az újonnan választott sportágban versenyeken is részt vesz. A sportágváltás leggyakrabban említett oka - az új sportág a tanulás mellett könnyebben űzhető – egybecseng a továbbtanulási aspirációkkal. További indíték a váltásra az úszóedzések monotonitása, a csapatsport hangulatának előnyben részesítése a “magányos” úszással szemben. Ez a motiváció elsősorban a vízilabda választásához vezet.

Olyan sportágak jelentek meg és váltak egyre népszerűbbé, amelyekhez az úszó múlt előnyt jelent: ilyen a vízilabda, a triatlon, a kajak-kenu és az extrém vízisportok. A sportok “divatja” változott az utóbbi időben: ma az öttusára nem jellemző átállni, noha korábban ide pártoltak át a legtöbben; az öttusa helyett a triatlon jött divatba. A másik szembetűnő változás a vízilabda vonzerejének nagymértékű növekedése – csapatsport, részben professzionizált, élsportolóként jobban lehet vele keresni, az edzésidő pedig jelentősen rövidebb az úszáshoz képest. Elsősorban a fiúk, de a lányok is egyre gyakrabban térnek át az úszásról a vízilabdára.

Beigazolódni látszik tehát feltételezésem, miszerint az úszásból fiatalkorban visszavonult versenyzők „divatosabb” sportágak javára hagynak fel a versenyszerű úszással. A váltás háttérben összetett okok húzódnak meg: az „új” sportágak növekvő vonzereje ezek közül csak az egyik. Elsősorban az úszóversenyzői életmód nehézségei,

illetve a tanulással össze nem egyeztethető volta indítja a fiatalokat arra, hogy ezeket a – legtöbbször kisebb megterheléssel járó - sportágakat preferálják az úszás ellenében.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az úszósportban megnyilvánuló esélyegyenlőtlenségek kérdését jelen dolgozat elsőként fogalmazza meg és teszi szisztematikus vizsgálat tárgyává a magyar sportszakirodalomban. Vizsgálatom kiterjed a mai magyar úszótársadalom egészére, az utánpótlás korosztálytól a felnőtt bajnokokig, valamint azokra az egykori úszóversenyzőkre, akik idő előtt visszavonultak az úszósportból. A kutatást időbeli összehasonlító nézőpontból végeztem el. Nemcsak a mai esélyegyenlőtlenségek jellegére és mértékére voltam kíváncsi, hanem arra is, miként csapódott le a rendszerváltás a sportéletben, szűkebben a versenyszerű úszósportban. Az időbeli összehasonlítás a nyolcvanas évek úszótársadalmával lehetőséget teremtett arra, hogy feltérképezzem, hogyan hatottak a rendszerváltással együtt járó társadalm szerkezeti átalakulások – melyekről részletesen jelen dolgozat harmadik részében értekeztem - a sportbeli esélyegyenlőtlenségek rendszerére.

Kutatási kérdésem arra irányult, hogy a természetesnek feltételezett egyenlőtlenségek milyen dimenziókban jelennek meg és milyen mértékűek. A kutatás célkitűzéseit bemutató fejezetben nyolc hipotézist fogalmaztam meg az úszásban megnyilvánuló esélyegyenlőtlenségek dimenzióiról. Dolgozatom negyedik részében ezek tesztelését végeztem, az úszók körében végzett kérdőíves felmérésem és mélyinterjúk eredményei alapján.

Adataim egyetlen hipotézist cáfoltak meg: előzetes várakozásaimmal ellentétben, az ország régióinak eltérő gazdasági fejlettsége, illetve az infrastrukturális ellátottság különbségei nem magyarázzák az utánpótlási bázis regionális összetételét.

A „települési lejtő” (főváros, nagyváros/megyeszékhely, kisváros, község, falu) mentén azonban már az úszásba való bekapcsolódásban is hatalmas esélykülönbségek mutathatók ki. Ezek az induló települési egyenlőtlenségek a sportolói életút során tovább fokozódnak: a kistelepüléseken élők korai lemorzsolódása szinte törvényszerű.

A rendszerváltás nyomán a sportéletben olyan változások következtek be – a korábbi irányítási és finanszírozási rendszer összeomlása, a sportegyesületek állami

támogatásának megszűnése -, amelyek eredményeképpen a családok anyagi jellegű részvállalása a gyermekek sportoltatásában erőteljesen megnőtt. Sportáganként eltérő mértékben ugyan, de a családok anyagi megterhelése jelentős, hiszen maguk a sportolók finanszírozzák versenyzésüket, a részvételi költségeket és a felszerelést. Mindez a piacgazdaságra berendezkedett országokban fellelhető trendbe illeszkedik bele, noha Magyarországon az áttérés drasztikusan jelentkezett és felkészületlenül érte a sportélet szereplőit. Előzetes feltételezésemmel összhangban az úszóversenyzők is egyre nagyobb arányban érkeznek jó anyagi- és életkörülményekkel jellemezhető családokból, miközben a szerényebb helyzetű gyermekek közül kevesebben kapcsolódnak be a versenyszintű úszósportba.

Az úszósport választása legtöbbször a magas kulturális státusú szülők kezdeményezésére történik, és a döntés háttérében az egészségtudatosság, a harmonikus testfejlődés lehetősége, illetőleg a sport útján történő személyiségfejlesztés tudatos szándéka áll - a versenysport ezáltal a rétegspecifikus szocializáció terepévé válik. Ám ugyanezek a szülők ritkán ösztönzik gyermeküket arra, hogy felnőttként élsportolóvá váljanak. Az úszó pályafutás a gyermek- és serdülőkor időszakára tehető, majd a tanulás, a jó iskolai szereplés fontosságának növekedésével, rendszerint a középiskolába lépéskor történik a váltás más, az iskolarendszer követelményeinek jobban megfelelő és kevésbé "igénybevevő" versenysportra, ritkábban hobbisportra.

Az idő előtt visszavonulást jelentős mértékben befolyásolja továbbá a sportoló neme. A felnőtt versenyzőnőkkel készített interjúk alapján sikerült rámutatnunk a női úszók önmagukkal szemben támasztott - a társadalom attitűdjeit tükröző - nemi szerepelvárásaira, mely az élsportolói életforma ellenében hat. Amennyiben egy lány a biológiai érés gyengébb úszóteljesítményekkel jellemezhető időszakát „szerencsésen“ átvészeli és folytatja a versenyzést, néhány évvel későbbi – ám még idő előtti – visszavonulásának kiemelt okaként a nemekre ható eltérő társadalmi normák és a nemspecifikus személyiségvonások jelennek meg.

Empirikus kutatásom legfontosabb hozadékanak azt tartom, hogy sikerült rámutatnom a magyar sporttársadalom növekvő mértékű önreprodukciójára. A sportbarát mikrokörnyezet nemcsak a versenysportba kapcsolódáskor, hanem a versenyzői pályafutás során is szelekciós mechanizmusként működik. Úgy tűnik, ma az esélyegyenlőtlenségek strukturális (származási, anyagi, településtípus által

meghatározott) okai mellett a családi sportkulturális tőke jelenti a sportbeli esélyegyenlőtlenségek egyik legfontosabb dimenzióját. Egyre nagyobb az egykori sportolók gyermekeinek részaránya az utánpótlás- és a felnőtt korú élsportolók között egyaránt. A család sporthagyományai tehát kettős szűrőként működnek: kijelölik az úszásba kapcsolódó gyermekek körét, majd a versenyzői életút folytatására, a felnőtt sportolóvá válásra társaiknál esélyesebbeket.

6. 1 Javaslatok a további kutatásokhoz

Jelen dolgozat keretei nem tették lehetővé néhány olyan – egyébként indokolt – kérdés beható vizsgálatát, melyek közvetlenül vagy közvetett módon az esélyegyenlőség kérdésével összefüggnek. E témakörök egyben irányvonalakat jelölnek ki a további kutatásokhoz; beható tanulmányozásuk hozzájárul a versenysportban megnyilvánuló társadalmi egyenlőtlenségek komplex kérdésének összetett, magyarázó feltérképezéséhez.

6. 1. 1 A versenyző és az edző személyes kapcsolata

A személyközi viszonyok alakulása olyan szociálpszichológiai elem, mely a versenyzői pályafutás sikerét alapvetően meghatározza. Való igaz, előfordulnak olyan esetek, amikor edzőjével való személyes viszonyának megromlása, a közös munkavégzés ellehetetlenülése oda vezet, hogy a sportoló felhagy a versenyzéssel. Noha edzői munkám során szerzett tapasztalataimból kiindulva rendkívül fontosnak vélem a személyközi viszonyok dinamikájának tanulmányozását, mégis jelen dolgozat kereteit meghaladta volna egy ilyen vizsgálat. Célom a teljes úszó társadalom szociológiai jellegű felmérése volt, a személyközi viszonyt pedig nem tekinthetjük olyan társadalmi tényezőnek, mely az egyenlőtlenségek struktúráját meghatározná. Ennek ellenére tanulmányozása jelentősen hozzájárulhat a pályaelhagyást befolyásoló tényezők behatóbb feltérképezéséhez.

6. 1. 2 A pénzkeresés lehetősége, mint motivációs tényező a sportolásban

Az olimpiikonok körében végzett érték-kutatás tanulsága szerint „a sportolók új generációjának újfajta gondolkodásmódja, illetve az élsport társadalmi funkcióinak

megváltozása tükröződik az életszervező elvekben és értékekben” (Földesiné 1999: 102). A teljes népességben, ezzel párhuzamosan a sportolók körében is előtérbe kerültek az életszínvonal javításához szükséges értékek, a sportot öncélként tételező korábbi szemlélet ellenében.

Az úszás ma Magyarországon a részben professzionizált sportágak közé sorolható (Fóti 1996), és noha a legnagyobb úszó egyéniségek számára kiemelkedő életszínvonal megteremtésére nyílik lehetőség a sportpályafutás ideje alatt, a versenyzők átlagmezőnyét nem a pénzkeresés motiválja. Kutatásomban rákérdeztem a pénzkeresés, mint a sportpályafutást motiváló tényező fontosságára, ám ezt az életszervező értékek kifürkészésének szándékával tettem, és nem értelmeztem a versenyzői életvitelt meghatározó célként – ez ugyanis csak nagyon kevesek számára válhat realitássá. Hogy mégis milyen módon jelenik meg a többi sportággal való összehasonlításban, az egy következő vizsgálat tárgya lehet.

6. 1. 3 A magyar úszósport presztízse

Magyarországot illetően nem áll rendelkezésünkre a sportágak presztízshierarchiáját bemutató elemzés. Ugyanakkor feltételezhető, ha birtokunkban lenne egy ilyen hierarchia, az nagyfokú hasonlóságot mutatna a többi fejlett társadalomban kimutatott skálákkal. Az úszás a legtöbb országban a sportágak presztízshierarchiájának felső részében található (Winkler 1992: 192), és mivel a magyar úszás hagyományosan sikeres a nemzetközi szinten, ugyanezt az előkelő „helyezést” feltételezhetjük hazánkban is.

A rendszerváltás következtében kibővült hazai sportpaletta immár új, divatos sportágakat is tartalmaz. Ezek megjelenése feltételezhetően valamelyest csökkentette a hagyományos sportágak iránti érdeklődést. Az úszók körében végzett empirikus kutatásomban - mintegy érdekességként - fontosnak tartottam rákérdezni az úszás népszerűségére, ám ez csak a sportolókra terjedt ki, korántsem a makrotársadalmi megítélést jelenti, ezért nem bír magyarázó értékkel. A sportág népszerűsége még akkor sem elégséges magyarázó tényező az utánpótlási bázis motivációinak magyarázatában, ha ismerjük az úszás népszerűségét a szélesebb társadalomban és relatív „pozícióját” a többi sportág között. A rendszerváltás után napvilágot látott szakirodalom ugyanis

egybehangzóan állapítja meg, hogy a versenysport összességében veszített korábbi népszerűségéből (Földesiné 1995, Frenkl-Gallo 2002).

A sportágak népszerűségének, és a versenysport általában vett kedveltségének tudományos igényű tanulmányozása az egyenlőtlenségek szerkezetét is új megvilágításba helyezheti.

6. 1. 4 A versenyztető sportszervezet versenyképessége, annak anyagi és szervezeti feltételei

Egy sportág szervezetrendszerének bevonása a szociológiai magyarázatba természetes olyan körülmények között, ahol letisztult sportszervezési és –finanszírozási modell áll rendelkezésre. Ám a magyar sportéletben napjainkig nyomot hagynak az aktuálpolitikai csatározások, és noha a legutóbbi években valamelyest átláthatóbbá vált az egyesületek finanszírozási modellje, a sportolók és a sportszakemberek javadalmazási rendszere, mégis az úszósportot (is) a szervezeti megoldások sokszínű egymásmellettisége jellemzi. Ezek leíró ismertetésére a dolgozatban külön fejezetet szenteltem. Ám véleményem szerint épp e sokszínűség teszi lehetetlenné azt, hogy rövid távon érdemi következtetéseket vonjunk le egy-egy sportegyesület vagy úszó szakosztály működésének az utánpótlás bázisára tett hatásáról. Közép- és hosszútávon azonban a szakosztály sikerességét és az utánpótlás-termelés folytonosságát alapvetően kijelöli a szervezeti feltételrendszer, melyben az egyesület működik.

Az anyagi lehetőségek messzemenőkéig meghatározzák, hogy egy sportszervezet vállalkozhat-e az utánpótlás kinevelésére és gondozására. Ám a mai magyar úszósportot általában véve az jellemzi, hogy az egyesületek – bármilyen szervezeti modellt valósítanak meg – képtelenek finanszírozni utánpótlás korú versenyzőik felkészítését, versenyeken való részvételüket. Ez a teher a sportolók családjára hárul, és a sportbeli esélyegyenlőtlenségek egyik jelentős forrásaként jelentkezik. A sportegyesületek szervezeti kereteinek vizsgálata azért is kívánatos, mert tovább differenciálja az úszótársadalom egyenlőtlenségeiről kialakított képet.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bakó J. (1995): Eger, az úszó város. Heves Megyei Úszó és Vízilabda Szövetség Alapítványa. Eger.
- Bakonyi T. (2004): Civil álmok és politikai állam. Adalékok a civil sportszervezetek státuszának legújabb-kori politikatörténetéhez Magyarországon. PHD disszertáció tézisei. Budapest.
- Beck, U. (2003): A kockázati társadalom. Út egy másik modernitásba. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó. Budapest.**
- Bourdieu, P. (1989): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* (Transl. Nice, Richard). Routledge, London.
- Bourdieu, P. (1996): *A sport és a társadalmi osztályok*. In: Misovicz Tibor: Sport és társadalom. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest. 119-139.p.
- Bourdieu, P. (1985): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest.
- Buda I. – Greminger J (1996): Tájékoztató a magyar testnevelés és sport helyzetéről, fejlesztésének megalapozásáról. Kézirat.
- Bompa T. O. (1988): *Talent Identification*. In: Fox, J.: *Theory and Methodology of Training*. Kendall/Hunt Publishing Company, Iowa. 333-348.p.
- Chisholm, L. (1993): Élesebb lencse vagy új kamera? In: Gábor Kálmán (szerk.): Civilizációs korszakváltás és ifjúság. Szociológiai Műhely, Szeged. 49-77.p.**
- Debreceni J. (1989): Sportfinanszírozási rendszer. In: A magyar sport helyzete és fejlesztési irányai. OTSH-STT, Budapest. 99-106.p.**
- (2004) EC Studies on Education through Sport – Lot 1. PMP in Partnership with the Institute of Sport and Leisure Policy. Loughborough University and Partner Institutions.
- Fábrí I. (2002): *A sport, mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme*. In: Ifjúság 2000. Tanulmányok 1. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. 166-179.p.
- Ferge Zs. (1973): *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Fóti P. (1996): *Sport és üzlet*. In: Földesiné Szabó Gyöngyi (szerk.): *A magyar sport szellemi körképe 1990-1995*. OTSH – MOB, Budapest. 100-117.p.
- Földesiné Sz. Gy. (1980): *A Magyar Válogatott Atléták Sportpályafutásának Szociális Háttéré*. In: *A Sport és Testnevelés időszerű kérdései*, 22. 137-158.p.
- Földesiné Sz. Gy. (1983): *Az élsportolói státusz Magyarországon*. OTSH Testnevelési és Sporttudományos Tanács, Budapest.
- Földesiné Sz. Gy. (1984): *Magyar olimpikonok önmagukról és a sportról*. Budapest.
- Földesiné Sz. Gy. (1988): *Tévhit a női sportban*. A Testnevelési Főiskola Közleményei. Budapest. 11-23.p.
- Földesiné Sz. Gy. (1996): *A magyar sport átalakulása az 1989-1990-es rendszerváltás után*. In: Földesiné Sz. Gyöngyi (szerk.): *A magyar sport szellemi körképe 1990-1995*. OTSH - MOB, Budapest.
- Földesiné Sz. Gy. (1999): *Félamatőrök, félprofik. Magyar olimpikonok (1980-1996)*. Magyar Olimpiai Bizottság, Budapest.
- Földesiné Sz. Gy. (2004): *Social Status and Mobility of Hungarian Elite Athletes. International Review of Sport History*. Special Issue. In printing.
- Frenkl R. – Gallov D. (szerk.) (2002): *Fehér könyv. Helyzetkép a magyar sportról*.

- Gábor K. (2002): *A magyar fiatalok és az ifjúsági korszak. Túl renden és osztályon?* In: Ifjúság 2000. Tanulmányok 1. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. 23-41.p.
- Gál L. (1993): *Az egyetemi-főiskolai versenysport helyzete.* In: Makkár Márta (szerk.): Sport és életmód. Második Országos Sporttudományos Kongresszus. Magyar Testnevelési és Sporttudományos Tanács, Budapest. 156-158.p.
- Harsányi L. (1990): A sporttehetség gondozásának útjai. In: *Magyar Testnevelési Egyetem közleményei.* 2. 65-84.p.
- Istvánfi Cs. (2002): Olimpikon Életút Program. Kézirat.
- Kohli, M. (1993): A foglalkozási életút intézményesülése és individualizálódása. In: *Replika* 9-10. 161-178.p.
- Kolosi T. (1984): Státusz és réteg. Rétegződés-modell vizsgálat III. Műhelytanulmány. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Kolosi T. (1987): Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon. Gondolat, Budapest.
- Kolosi T. (1989): Egyenlőtlenségek a nyolcvanas években. *Gyorsjelentések* 2. Budapest.
- Kolosi T. (2000): A terhes babapiskóta. Osiris, Budapest.
- Kolosi T. – Róna-Tas Á. (1992): Az utolsókból lesznek az elsők? A rendszerváltás társadalmi hatásai Magyarországon. *Szociológiai Szemle.* 2. 3-27.p.
- Kozmanovics E. (1998): Gondolatok az utánpótlás-nevelésről. In: Mester-edző 1998/4. 2.p.**
- (1987) Központi Statisztikai Hivatal. Életmód- és időmérleg felvétel. 1986/1987. KSH, Budapest.
- (2000) Központi Statisztikai Hivatal. Életmód- és időmérleg felvétel. 1999/2000. KSH, Budapest.
- (2001) Központi Statisztikai Hivatal. 2001. évi Népszámlálás, 2. kötet. KSH, Budapest.
- (2004) Központi Statisztikai Hivatal. A területfejlesztési-statisztikai kistérségek fontosabb adatai. A kistérségek 2002. évi fontosabb adatai a 2004. január 1-jei területbeosztás alapján. Összeállította: Báródiné-Faluvégi-Fischer. KSH, Budapest.
- Kun L. (1968): A sportszociológiai kutatás kezdetei – napjaink késő polgári sportszociológiájának főbb jellemzői. In: *TF Közleményei.* 105-112.p.
- Laki L. – Nyerges M. (1999): A budapesti és a falusi fiatalok sportolása. *Sport Tudomány,* 1999/3. 3-11.p.
- Laki L. – Újvári J. (1991): A népesség testedzési szokásai egy vizsgálat tükrében. Magyar Szabadidősport Szövetség, Budapest.
- Lehmann L. – Gécz M. (2004): A sportiskolai rendszer szakmai koncepciója I.-III. In: *Iskolai testnevelés és sport.* 19. 8-9.p., 20. 8-10.p., 21. 8-13.p.
- Liskó I. (2000): Az iskolarendszer átalakulási tendenciái. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* Belvedere Kiadó, Szeged. 113-123.p.
- Lüschen, G. (1976): *Social Stratification and Mobility Among Young German Sportsmen.* In: Dunning, E.: *The Sociology of Sport.* Frank Cass, London. 234-258.p.
- Molnár P. (1989): A felsőfokú továbbtanulási igény kialakulásának és megvalósulásának feltételei hátrányos társadalmi helyzetű fiataloknál. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Müller, H-P. (1989): Lebensstile. Ein neues Paradigma der Differenzierungs- und Ungleichheitsforschung. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Jg. 41. 234-256.p.
- Nádori L. (1988): Elképzelések a sporttehetség jellemzőiről és gondozásáról. *Módszertani tájékoztató*, 1988/2. 12-16.p.
- (1992) Népszámlálás 1991. KSH, Budapest.
- (2002) Népszámlálás 2001. Részletes adatok. KSH, Budapest.
- Ranschburg J. (2004): *Gepárdkölykök. Mesterek Mesterei*. Ubris könyvkiadó.
- Rátonyi G. (2003): *Gerevich ösztöndíj*. In: Eredménylista a Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány által 2002-ben meghirdetett pályázati kiírás alapján nyújtott pályázatokról, Budapest. 3-4.p.
- Róbert P. (1999): *Kulturális fogyasztás*. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Monitor 1999. TÁRKI Monitor jelentések*. Budapest. 106-118.p.
- Schelsky, H. (1968): *Ahogy a társadalmunk a fiatalságot és a fiatalhoz illőt látja*. In: Huszár T. - Sükösd M. (szerk.): *Ifjúságszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 85-121.p.
- Schneider, L. - Lysgaard, S. (1953): The Deferred Gratification Pattern: A Preliminary Study. *American Sociological Review*. 18. 142-149.p.
- Schulze, G. (2000): Az élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A hétköznapi élet esztétizálódása (Részlet az I. fejezetből). *Szociológiai Figyelő. Ősz. 111-123.p.***
- Schulze, G. (1992): *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Schulze, G. (1998): *A Német Szövetségi Köztársaság kulturális átalakulása*. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája. Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 186-204.p.*
- Somlai P. (1997): *Szocializáció: a kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Corvina Kiadó Vállalat, Budapest.
- Somlai P. (1999): A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. In: *Demográfia*. 1-2. 38-47.p.
- Szalai E. (1998a): *Rendszerváltás és a hatalom konvertálása*. In: *Vadkeleti metszetek. Osiris Kiadó, Budapest. 41-64.p.*
- Szalai E (1998b): *Az elitek átváltozása. Új Mandátum Kiadó, Budapest.*
- Szalai E. (2001): *Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban*. Aula.
- Széchy T. (1976): Az úszósport korszerű felkészítési rendszere. In: Nádori L. (szerk.): Úszás tanulmányok. Sport, Budapest. 42-85.p.**
- Székelyi M. – Barna I. (2003): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikák társadalomkutatók számára. Typotex Kiadó.**
- Szelényi I. – Costello E. (1996): A piaci átmenet elmélete: vita és szintézis. *Szociológiai Szemle*. 2. 3-21.p.
- Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.) (2000) Monitor 2000. TáRKi Monitor Jelentések. Budapest.**
- Takács F. (1996): *Testkultúránk időszerű kérdései az ezredfordulón*. In: Földesiné Szabó Gyöngyi (szerk.): *A magyar sport szellemi körképe 1990-1995. OTSH - MOB, Budapest. 53-67.p.*
- Tóth Á. (2002): *Úszásoktatás (Sportági szakmódszertan)*. Budapest.

Tóth I. Gy. (2002): *Jövedelemeloszlás az 1990-es években*. In: *Társadalmi Riport 2002*. TÁRKI, Budapest. 20- 42.p.

Tóth I. Gy. (2003): Jövedelemegyenlőtlenségek – tényleg növekszenek, vagy csak úgy látjuk? *Közgazdasági Szemle*, március. 209-235.p.

Treiman, D. (1988): *Iparosodás és társadalmi rétegződés*. In: Róbert P. (szerk.): *Társadalmi mobilitás: Hagyományos és új megközelítések*. Válogatott tanulmányok. Új Mandátum kiadó, Budapest. 86-111.p.

Utasi Á. (1984): *Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák*. Műhelytanulmány. Rétegződés-modell vizsgálat, 5. kötet. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.

Utasi Á. (2000): *Középosztály. Kapcsolatok*. Új Mandátum, Budapest.

Vukovics Gy. – Harcsa I. (2002): *A magyar társadalom a jelzőszámok tükrében*. In: *Társadalmi Riport 2002*. TÁRKI, Budapest. 112-138.p.

Weber, M. (1996): *Rendek és osztályok*. In: *Gazdaság és társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 303-308.p.

Winkler, J. – Weis, K. (1995): *Soziologie des Sports*. Westdeutscher Verlag, Opladen.

Zinecker, J. (1993): *Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban*. In: Gábor K. (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely, Szeged. 29-47.p.

Felhasznált internetes oldalak

www.nsh.hu

www.nupi.hu

www.nssz.hu

www.wska.hu

FÜGGELÉK 1

Munkajelleg-csoportok (eredeti séma)⁶³

I. Szellemi foglalkozásúak

1. Vezető állásúak és értelmiségiek
Ezen belül:
1/a Államigazgatási és gazdasági vezetők (a hatalmi hierarchia csúcsa)
1/b Magasan kvalifikált szellemi dolgozók (a tudásszint hierarchiájának csúcsa)
2. Egyéb szellemi dolgozók
2/a Középszintű szakemberek – szellemi munkakörben
2/b Irodai dolgozók

II. Fizikai foglalkozásúak nem mezőgazdasági jellegű munkakörben

1. Szakmunkások
1/a Anyagi termelésben (ipar, építőipar, esetleg közlekedés)
1/b Más ágakban
2. Betanított munkások
2/a } mint a szakmunkásoknál
2/b
3. Segédmunkások
4. Hivatalsegédék stb.

III. Mezőgazdasági fizikai dolgozók

- a) Állami gazdasági munkások, mezőgazdasági munkakörben
- b) Termelősövetkezeti tagok, mezőgazdasági fizikai munkát végzők
- c) Egyéni parasztok
- d) Mezőgazdasági napszámosok, alkalmi munkások

⁶³ Ferge 1973

FÜGGELÉK 2

Az élsportolóvá válás logisztikus regressziós modellje a rendszerváltás után (N=131)

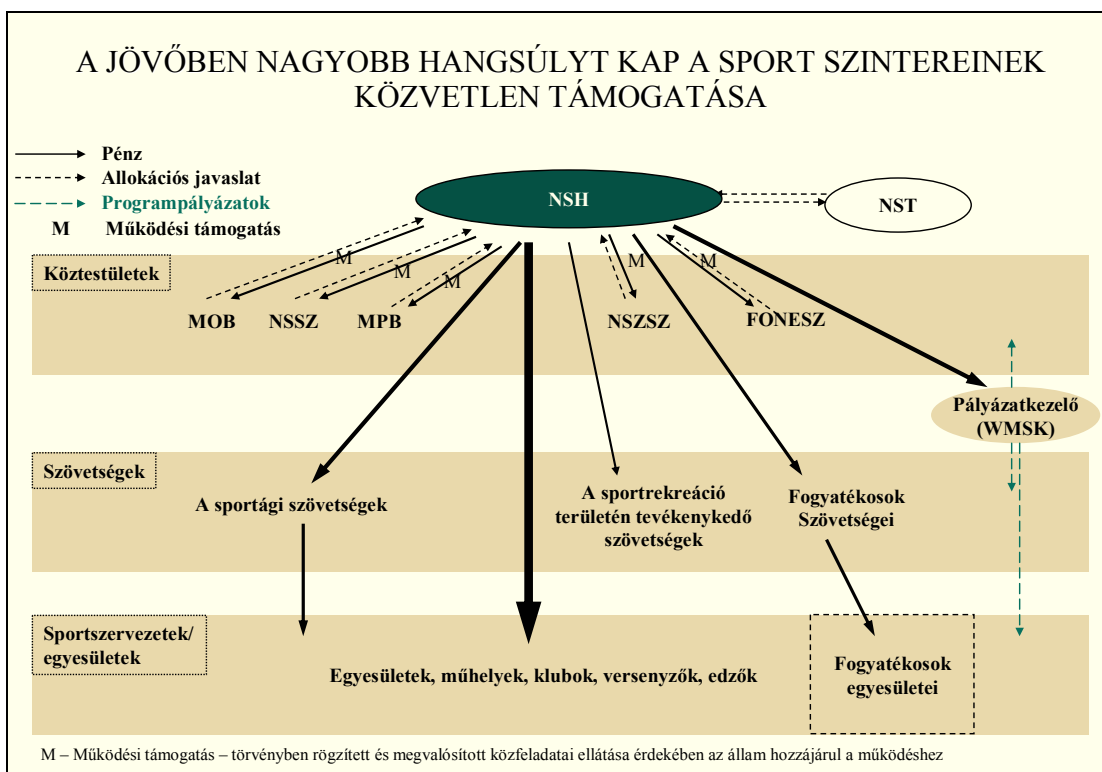
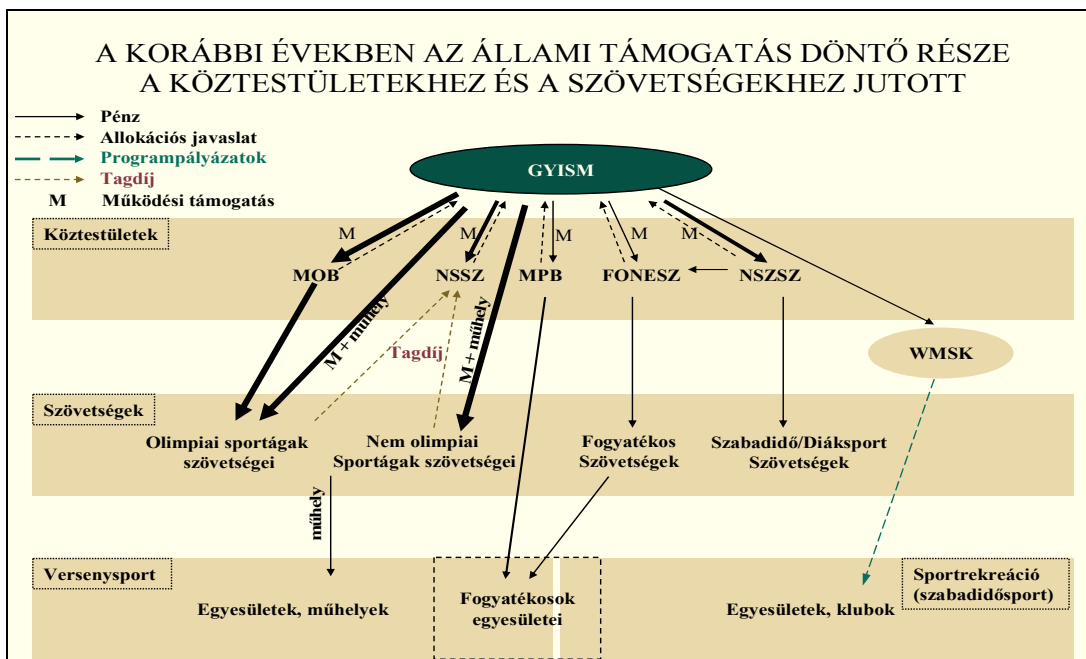
	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
-2 Log likelihood: 151, 15 Chi-square: 44, 64, df: 11 , Sig: 0,000						
Település típusa <i>(referencia kategória: község/falu)</i>						
Budapest	0,5189	0,4524	1,3158	1	0,2513	1,6803
Megyeszékhely	0,2157	0,5048	0,1826	1	0,6691	1,2408
Egyéb város	0,1845	0,6027	0,0937	1	0,7596	1,2026
Anyagi helyzet <i>(referencia kategória: az átlagosnál rosszabb/sokkal rosszabb)</i>						
Átlagos	-0,0309	0,4765	0,0042	1	0,9483	0,9696
Átlagosnál jobb	-0,7306	0,5740	1,6198	1	0,2031	0,4816
Átlagosnál sokkal jobb	0,5738	0,9596	0,3576	1	0,5499	1,7750
Családi sportkulturális tőke <i>(referencia kategória: szülei egyáltalán nem vagy csak hobbiszinten sportoltak)</i>						
Legalább egyik szülő versenyszinten sportolt	-1,0215	0,4141	6,0863	1	0,0136	0,3600
Legalább egyik szülő felnőtt élsportoló volt	1,9764	0,5026	15,4622	1	0,0001	7,2166
Szülők iskolai végzettsége <i>(referencia kategória: legfeljebb középfokú végzettség)</i>						
Felsőfokú végzettség	0,2302	0,2656	0,7514	1	0,3860	1,2588
Nem <i>(referencia kategória: nő)</i>						
Férfi	0,6067	0,2558	5,6239	1	0,0177	1,8344
Sportolás és tanulás egyeztetetősége <i>(referencia kategória: nehezen egyeztethető)</i>						
Könnyen egyeztethető	0,7705	0,3085	6,2389	1	0,0125	2,1608
Constant	-0,7573	0,5369	1,9894	1	0,1584	

FÜGGELÉK 3

Az élsportolóvá válás logisztikus regressziós modellje a nyolcvanas években (N=99)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
-2 Log likelihood: 135, 53 Chi-square: 24, 25, df: 9, Sig: 0,0039						
Település típusa (referencia kategória: <i>egyéb város</i>)			3, 0932	2	0, 1230	
Budapest	0, 6048	0, 3869	2, 4431	1	0, 1180	1, 8308
Megyeszékhely	0, 0035	0, 3986	0, 0001	1	0, 9930	1, 0035
Anyagi helyzet (referencia kategória: <i>az átlagosnál rosszabb/sokkal rosszabb</i>)			0, 1133	2	0, 9449	
Átlagos	-0, 1061	0, 6584	0, 0260	1	0, 8720	0, 8994
Átlagosnál jobb	-0, 2685	0, 7998	0, 1127	1	0, 7371	0, 7645
Családi sportkulturális tőke (referencia kategória: <i>szülei egyáltalán nem vagy csak hobbiszinten sportoltak</i>)			10, 9727	2	0, 0041	
Legalább egyik szülő versenyszinten sportolt	0, 0811	0, 3801	0, 0456	1	0, 8310	1, 0845
Legalább egyik szülő felnőtt élsportoló volt	1, 3954	0, 5796	5, 7957	1	0, 0161	4, 0368
Szülők iskolai végzettsége (referencia kategória: <i>legfeljebb középfokú végzettség</i>)						
Felsőfokú végzettség	0, 1085	0, 2732	0, 1576	1	0, 6914	1, 1146
Nem (referencia kategória: <i>nő</i>)						
Férfi	0, 4838	0, 2432	3, 9568	1	0, 0467	1, 6223
Sportolás és tanulás egyeztetetősége (referencia kategória: <i>nehezen egyeztethető</i>)						
Könnyen egyeztethető	-0, 4113	0, 3403	1, 4607	1	0, 2268	0, 6628
Constant	0, 1297	0, 7046	0, 0339	1	0, 8540	

Függelék 4.
A XXI. Nemzeti Sportstratégia decentralizálás

FÜGGELÉK 5. IDŐMÉRLEG-FELVÉTELEK ADATAI

A 15-74 éves népesség napi időfelhasználása a lakóhely települése és nemek szerint.

A tevékenységet végzők aránya.

2.1.2. – 2.4.2. Táblák kivonata

Tevékenység	Budapest ¹						Megyeszékhely ²						Egyéb város ³					
	Község ⁴			%			Község ⁴			%			Község ⁴			%		
	1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000		
	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz
Kereső tevékenység	64,7	53,7	58,9	49,5	39,8	44,2	70,8	59,0	64,5	57,5	44,7	50,7	76,8	64,1	70,3	63,4	51,1	51,1
Tanulás	10,6	8,2	9,4	13,3	11,2	12,2	9,3	8,2	8,7	11,3	11,1	11,2	7,7	8,0	7,8	10,8	10,8	10,8
Passzív pihenés	20,1	22,8	21,5	19,3	21,2	20,4	21,7	22,7	22,2	21,5	21,2	21,3	24,6	25,5	25,1	27,3	25,1	25,1
Szabadon végz. tev.	97,4	96,6	97,0	98,0	97,8	97,9	97,3	96,2	96,7	98,4	98,3	98,3	96,2	96,3	96,2	97,7	97,7	97,7
Mozi	5,1	2,7	3,8	3,7	2,8	3,2	3,8	2,4	3,0	2,0	1,4	1,7	3,5	2,2	2,8	1,2	0,2	0,2
Egyéb kultur. tev.	1,3	2,2	1,8	1,8	1,5	1,6	0,8	0,8	0,8	1,0	1,0	1,0	0,9	0,5	0,7	0,8	1,1	1,1
Sportrend. látogat.	0,5	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	1,2	0,1	0,6	0,5	0,3	0,4	0,9	0,0	0,5	0,7	0,2	0,2
Olvasás	58,6	49,0	53,5	44,8	35,0	39,5	64,7	51,6	57,8	45,1	36,4	40,5	56,1	47,0	51,4	33,8	24,2	24,2
TV, video nézés	73,3	73,5	73,4	85,3	86,1	85,7	77,0	76,2	76,5	88,7	89,5	89,1	74,2	75,9	75,1	86,8	87,8	87,8
Sport, testedzés	7,1	3,1	5,0	8,8	5,1	6,8	6,6	1,8	4,1	7,5	3,2	5,2	5,4	2,4	3,9	5,1	3,1	3,1

A 15-74 éves népesség napi időfelhasználása iskolai végzettség és nemek szerint. A

tevékenységet végzők aránya

5.1.2. – 5.4.2. Táblák

kivonata

Tevékenység	8 általános vagy kevesebb ⁵						Szakmunkás ⁶						Középiskola ⁷					
	Felsőfok ⁸			%			Felsőfok ⁸			%			Felsőfok ⁸			%		
	1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000		
	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz
Kereső tevékenység	76,4	69,0	72,2	54,2	48,3	50,7	81,4	68,1	77,6	72,1	56,4	66,4	73,1	62,0	66,8	61,4	51,1	51,1
Tanulás	8,5	6,4	7,3	17,7	11,5	14,1	3,1	4,5	3,5	2,5	3,4	2,8	9,1	8,1	8,5	12,6	12,6	12,6
Passzív pihenés	32,5	30,4	31,3	33,3	33,0	33,1	16,8	14,8	16,3	25,8	20,8	24,0	18,1	15,5	16,6	21,0	18,1	18,1
Szabadon végz. tev.	95,4	94,4	94,9	98,2	98,0	98,1	95,9	94,9	95,6	97,3	96,3	96,9	96,9	96,8	96,9	97,5	97,5	97,5
Mozi	2,9	1,6	2,1	1,0	0,5	0,7	5,3	2,8	4,6	1,0	0,6	0,8	3,9	2,9	3,3	3,3	2,9	2,9
Egyéb kultur. tev.	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6	1,1	1,7	1,5	1,2	1,1	1,1
Sportrend. látogat.	0,7	0,1	0,3	0,7	0,1	0,3	0,9	0,1	0,7	0,8	0,2	0,6	1,2	0,1	0,6	0,7	0,2	0,2
Olvasás	49,5	39,9	44,0	30,8	24,6	27,2	54,0	41,5	50,4	35,7	25,6	32,1	62,7	51,1	56,1	41,2	31,1	31,1
TV, video nézés	74,4	75,3	74,9	89,0	90,7	90,0	74,3	77,1	75,1	89,1	88,4	88,8	73,1	73,6	73,4	84,0	86,8	86,8
Sport, testedzés	5,0	1,4	2,9	5,7	1,9	3,4	4,0	1,3	3,2	3,1	1,6	2,5	6,0	2,7	4,1	7,7	4,1	4,1

A 15-74 éves népesség napi időfelhasználása társadalmi csoport és nemek szerint.

A tevékenységet végzők aránya.

6.1.2. – 6.8.2. táblák kivonata

Tevékenység	Vezető ⁹						Értelmiség ¹⁰						Egyéb szellemi ¹¹					
	Önálló iparos, kereskedő ¹²			%			Önálló iparos, kereskedő ¹²			%			Önálló iparos, kereskedő ¹²			%		
	1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000		
	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz
Kereső tevékenység	80,2	..	79,6	80,1	..	78,0	80,8	71,5	75,8	71,8	66,3	68,7	78,8	73,9	75,5	72,7	68,7	68,7
Tanulás	6,1	..	6,1	4,5	..	5,6	8,2	7,4	7,8	9,2	8,5	8,8	5,9	5,5	5,6	6,5	5,5	5,5

Középiskola ²³	8 általános vagy kevesebb ²¹						Szakmunkás ²²											
	Felsőfok ²⁴						perc											
	1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000		
Tevékenység	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz
Kereső tevékenység	325	209	259	185	117	146	392	258	354	317	214	280	328	243	280	271	19	19
Tanulás	30	22	25	65	45	53	6	9	7	6	9	7	27	20	23	42	3	3
Testi higiénia	48	46	47	53	52	53	53	48	52	58	55	57	52	49	50	59	5	5
Passzív pihenés	40	34	37	42	35	38	18	13	17	26	20	24	19	16	17	19	1	1
Szabadon végz. tev.	249	212	228	328	276	298	233	188	220	285	232	266	260	211	233	299	24	24
Mozi	3	2	2	1	1	1	6	3	5	1	1	1	4	3	4	4	2	2
Egyéb kultur. tev.	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Sportrend. látogat.	1	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	1	2	0	1	1	0	0
Olvasás	33	25	29	21	17	19	33	23	30	22	17	20	45	34	39	30	2	2
TV, video nézés	114	104	108	188	178	183	107	96	104	169	150	163	110	95	101	151	14	14
Sport, testedzés	5	1	3	7	1	3	4	1	3	3	1	2	5	2	3	7	3	3

A 15-74 éves népesség napi időfelhasználása társadalmi csoport és nemek szerint.

Napi átlagos időbeosztás, összes főre.

6.1.1. – 6.8.1. Táblák kivonata

Egyéb szellemi ²⁷	Vezető ²⁵						Értelmiség ²⁶											
	Önálló iparos, keresk. ²⁸						perc											
	1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000		
Tevékenység	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz
Kereső tevékenység	372	..	364	388	..	365	353	279	313	309	256	280	369	315	333	338	29	29
Tanulás	14	..	12	8	..	12	12	14	13	15	12	13	13	10	11	13	1	1
Testi higiénia	51	..	51	57	..	57	51	50	50	59	59	59	51	51	51	60	6	6
Passzív pihenés	11	..	11	14	..	13	10	13	12	12	16	14	13	11	12	15	1	1
Szabadon végz. tev.	247	..	239	243	..	235	264	213	236	293	236	262	249	192	211	273	21	21
Mozi	3	..	3	1	..	1	5	3	4	3	1	2	2	3	2	3	2	2
Egyéb kultur. tev.	1	..	2	2	..	2	2	2	2	3	3	3	1	1	1	3	2	2
Sportrend. látogat.	1	..	1	1	..	1	1	0	1	1	1	1	2	0	1	1	0	0
Olvasás	44	..	41	38	..	35	52	39	45	44	33	38	42	27	32	27	1	1
TV, video nézés	112	..	109	120	..	121	103	91	96	129	114	211	112	92	99	137	12	12
Sport, testedzés	4	..	4	8	..	6	7	2	4	10	5	7	7	1	3	8	3	3

Segédmunkás ³¹	Szakmunkás ²⁹						Betanított munkás ³⁰											
	Mezőg. fizikai és önálló ³²						perc											
	1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000			1986 / 1987			1999 / 2000		
Tevékenység	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz	férfi	nő	össz
Kereső tevékenység	403	338	384	381	336	365	404	338	375	371	308	345	416	327	370	356	28	28
Tanulás	6	6	6	5	6	5	3	2	3	7	7	7	4	1	3	3	3	3
Testihigiénia	54	52	53	59	59	59	53	50	51	60	62	61	49	50	49	54	5	5
Passzív pihenés	17	16	17	15	12	14	25	15	20	19	14	17	24	20	22	18	2	2
Szabadon végz. tev.	231	176	215	257	198	236	215	166	193	256	206	236	223	163	192	271	20	20
Mozi	5	3	4	2	2	2	4	3	3	1	1	1	4	1	2	1	0	0
Egyéb kultur. tev.	1	1	1	1	1	1	1	0	0	2	1	2	1	0	0	1	1	1
Sportrend. látogat.	1	0	1	1	0	1	0	-	0	1	0	0	2	0	1	1	-	-
Olvasás	33	23	30	20	14	18	29	17	24	21	15	18	25	16	20	17	1	1
TV, video nézés	105	87	100	149	123	140	106	88	98	143	124	136	101	93	97	68	14	14
Sport, testedzés	4	1	3	4	2	3	2	0	1	3	1	2	2	0	1	3	1	1

FÜGGELÉK 6: Kérdőívek

Mai aktív utánpótlás korosztály

- 1.) Hány éves korodban kezdtél el sportolni? _____
- 2.) Mi volt az első sportágad? _____
- 3.) Ha nem az úszás volt az első sportágad, hány éves korodban kezdtél el úszni? (még nem versenyszerűen) _____
- 4.) Kinek a hatására kezdtél el versenyszerűen úszni? Több válasz is lehetséges.
- Anya Testnevelő tanár
- Apa Más tanár
- Más rokon Saját szándék
- Orvos Egyéb, mégpedig: _____
- 5.) A családod megváltoztatta a lakóhelyét amiatt, hogy te versenyszerűen úszhass?
- igen nem
- Ha igen:
5. 1.) Milyen településről költöztetek el? Neve: _____
5. 2.) Az előző lakásokhoz viszonyítva milyen lakáskörülmények közé kerültek?
- jobb
- rosszabb
- hasonló
- 5.3.) A korábbihoz képest milyen anyagi körülmények közé kerültek?
- jobb
- rosszabb
- hasonló
- 6.) Hány egyesületnél úsztál eddig?
- csak a mostaninál kettőnél háromnál többnél, mint három
- Ha egyesületet változtattál:
- 6.1.) Mi volt a váltás oka? (több válasz is lehetséges)
- az edző követése
- más edzővel kívántam dolgozni
- nem láttam a továbbfejlődés lehetőségét
- egyéb: _____
- 7.) Melyik egyesületnél versenyzel? _____
- 8.) Hány órát edzel naponta? _____

9.) Hogyan jutsz el az edzésre? (írjál X-et a megfelelő kockába)

	reggel	délután
Egyedül		
Valamelyik szülőm visz autóval		
Valamelyik szülőm visz tömegközlekedési eszközzel		
Egyéb: _____		

10.) Mennyire támogat környezeted az úszásban? (írjál X-et a megfelelő kockába)

	egyáltalán nem támogatja	nem támogatja	részben	támogatja	nagyon támogatja
Anya					
Apa					
Testvér					
Barátok					

-
- edzés/versenyzés miatt nem maradok ki az iskolából
 - magánórára járok
 - szülők segítenek a tanulásban
 - saját erőből pótolom

18.) Hogyan szerzel jegyet? (Több válasz is lehetséges.)

- a többiekkel egyszerre írok dolgozatot/felelek
- a tanárral egyeztetve később írok dolgozatot/felelek
- magántanuló vagyok
- egyéni tanrendem és vizsgarendem van

19.) Tanulmányi átlagod félévkor: _____

20.) Milyen helyezéseket értél el eddig úszóversenyeken?

(Csak a legjobb eredmények szükségesek; kb. melyik évben érted el; milyen verseny volt: városi, megyei, országos)

21.) Milyen nehézségeid adódnak (neked vagy a családnak) abból, hogy versenyszerűen úszol?

22.) Véleményed szerint kell-e áldozatokat hozni a családnak azért, hogy versenyszerűen úszhass? Ha igen, milyeneket?

23.) Nemed: fiú lány

24.) Hány éves vagy? _____

25.) Van testvéred?

- nincs
- van 1 2 3 vagy több (karikázd be a megfelelő számot)

26.) Kivel élsz?

- mindkét szülőmmel
- csak egyik szülőmmel
- egyik szülőmmel és annak új házastársával/élettársával
- egyik szülőmmel, annak új házastársával/élettársával és gyermekeivel
 - szülők elváltak
 - a másik szülő elhunyt
- egyéb: _____

27.) Milyen településen laktok?

- Budapesten Hányadik kerületben laktok? _____
 Városban A város neve: _____
 Faluban A falu neve: _____
- 28.) Hányadik osztályba jársz? _____
- 29.) Milyen típusú iskolába jársz?
- általános iskolába
 - hatosztályos gimnáziumba
 - gimnáziumba
 - szakközépiskolába
 - szakmunkásképzőbe
- 29.1.) Sporttagozatra jársz?
- igen nem
- 30.) Milyen lakásban laktok?
- Kertes családi ház
 - Ikerház
 - Max. 3-4 lakásos társasház
 - Soklakásos társasház (téglaház)
 - Lakóparki lakás
 - Panellakás
 - Egyéb: _____
- 31.) Hány szobátok van? _____
- 32.) Veled együtt összesen hányan laktok a lakásban? _____
- 33.) Van saját szobád? van nincs
- Ha nincs: 33.1.) testvéreddel közös szoba
 többen laktok egy szobában
- 34.) Van autótok? van nincs
- Ha van: 34.1.) milyen típusú? _____
 Kb. hány éves? _____
- 35.) Milyen a szüleid iskolai végzettsége? (karikázd be a megfelelő számot)
	nincs érettségije	érettségije van	főiskolát/egyetemet végzett
Anya	1	2	3
Apa	1	2	3
- 36.) Mi a szüleid foglalkozása?
- Anya: _____
 Apa: _____
- 37.) Jelenleg dolgoznak a szüleid?
- mindkettő
 - csak egyik
 - egyik sem
- 37.1.) Ha valamelyik szülő nem dolgozik, miért? _____
 (gyes, háztartásbali, munkanélküli, nyugdíjas, rokkantnyugdíjas stb.)
- 38.) Hány évesek a szüleid?
- Anya: _____
 Apa: _____
- 39.) Voltatok- e tavaly nyaralni a családdal? igen nem
- ha igen: 39.1.) külföldön
 belföldön
 mindkét helyen
- 40.) Mivel töltöd a szabadidődet? (írjál X-et a megfelelő kockába)

6.) Hány egyesületnél úsztál összesen?

- egynél kettőnél háromnál többnél, mint három

Ha egyesületet változtattál:

6.1.) Mi volt a váltás oka? (több válasz is lehetséges)

- az edző követése
 más edzővel kívántam dolgozni
 nem láttam a továbbfejlődés lehetőségét
 egyéb: _____

7.) Melyik egyesületnél versenyeztél utoljára? _____

8.) Hogyan jutottál el az edzésre?

	reggel	délután
Egyedül		
Valamelyik szülőm vitt autóval		
Valamelyik szülőm vitt tömegközlekedési eszközzel		
Egyéb:		

9.) Hány órát edzettél naponta? _____

10.) Sporttagozatra jártál?

- igen nem

11.) A sportegyesület javaslatára választottál iskolát?

- igen nem

12.) Hogyan pótolta az edzés/versenyzés miatt kihagyott tananyagot?

- edzés/versenyzés miatt nem maradtam ki az iskolából
 magánórára jártam
 szülők segítettek a tanulásban

saját erőből pótoltam

13.) Hogyan szereztél jegyet?

- magántanuló voltam
 egyéni tanrendem és vizsgarendem volt
 a többiekkel egyszerre írtam dolgozatot/feleltem
 a tanárral egyeztetve más időpontban írtam dolgozatot/feleltem

14.) Az úszás miatt halasztottál félévet vagy tanévet?

- igen nem

Ha igen: 14.1.) összesen hány félévet? _____

összesen hány tanévet? _____

15.) Ahogy visszaemlékszel, mennyire támogattott környezet a versenyszerű úszásban?

(írjál X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem támogatta	nem támogatta	részben támogatta	támogatta	nagyon támogatta
Anya					
Apa					
Testvér					
Barátok					
Tanárok					
Iskolatársak					

16.) Amikor versenyszerűen úsztál, mennyire voltak fontosak számodra a következő célok?

(írjál X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem volt fontos	nem volt fontos	részben	fontos volt	nagyon fontos volt
élsportolónak lenni					
szakmát tanulni					
egyetemen továbbtanulni					

17.) A **sportban** mennyire voltak fontosak számodra a következők? (írjál X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem volt fontos	nem volt fontos	részben	fontos volt	nagyon fontos volt
rekordok megdöntése					
pénzkeresés					
ellenfelek legyőzése					
külföldi utazások					
hírnév, ismertség					
a sport szeretete					

18.) Milyen helyezéseket értél el az úszóversenyeken?

(Csak a legjobb helyezéseidet írd le; milyen szintű verseny volt (megyei, országos, nemzetközi), kb. melyik évben)

19.) Hány éves korodban hagytad abba a versenyszerű úszást? __

20.) Milyen szerepet játszottak a következő okok abban, hogy abbahagytad a versenyszerű úszást?

(írjál X-et a megfelelő kockába)

	egyáltalán nem játszott szerepet	nem játszott szerepet	részben	nagy szerepet játszott	nagyon nagy szerepet játszott
Stresszes volt a versenyzés					
Túl sok volt az edzés					
Nem szerettem volna élsportoló lenni					
Anya szeretne volna, hogy abbahagyjam					
Apa szeretne volna, hogy abbahagyjam					
Tanáraim szeretnék volna, hogy abbahagyjam					

	egyáltalán nem játszott szerepet	nem játszott szerepet	részben	nagy szerepet játszott	nagyon nagy szerepet játszott
A tanulás rovására ment a versenyzés					
Nagyon sokba került a versenyzés					
Az orvosom tanácsára hagytam abba					

Nem szerettem az úszást					
Messze volt az uszoda, nehezen lehetett megoldani az edzésre járást					
Pszichésen elfáradtam					
Nem volt jó a viszonyom az edzővel					
Nem volt jó a viszonyom a klubtársaimmal					
Az úszás nem népszerű sport					
Romlott vagy nem javult a teljesítményem					
Szaktám szerettem volna tanulni					
Hiányzott az anyagi ösztönzés					
Nem volt kifizetődő az úszás					
Egyetemen szerettem volna továbbtanulni					
Más sportot szerettem volna űzni					
Egyéb ok:					

21.) Miután abbahagytad a versenyszerű úszást, kapcsolatban maradtál-e az **úszással**?

	igen	nem
hobbyúszóként		
alkalmanként versenyzőként		
úszásoktatóként		
egyéb: _____		

22.) Miután abbahagytad a versenyszerű úszást, tovább sportoltál **más sportágban**?

igen

nem

Ha igen: 22.1.) melyik sportot választottad? _____

22.2.) miért? (több válasz is lehetséges)

jobban szeretem, mint az úszást

népszerűbb sport, mint az úszás

kevesebbet kell edzeni

tanulás mellett könnyebben űzhető

kevesebb pénzbe kerül

élsportolóként jobban lehet vele keresni

a sportterem/sportpálya közelebb van hozzánk

egyéb: _____

22.3.) részt veszel versenyeken az új sportágban?

igen

nem

23.) Mennyire népszerű sport szerinted az úszás ma Magyarországon?

egyáltalán nem népszerű népszerű	nem népszerű	is-is	népszerű	nagyon
1	2	3	4	5

24.) Véleményed szerint kellett-e áldozatokat hozni a családnak azért, hogy versenyszerűen úszhass?

Ha igen, milyeneket?

25.) Szerinted jó vagy hibás döntés volt, hogy abbahagytad a versenyszerű úszást?
Miért?

26.) Mi volt a környezeted véleménye arról, hogy abbahagytad az úszást?

27.) Emlékszel olyan kortársadra vagy volt csapattársadra, aki tehetséges korosztályos versenyző volt,
de Hozzád hasonlóan valamilyen okból abbahagyta a versenyszerű úszást és nem vált felnőtt élsportolóvá?

Ha igen, tudomásod szerint miért hagyta abba?

28.) Kérlek add meg egy vagy több ilyen személy nevét és elérhetőségét!

-
-
-
- 29.) Nemed: fiú lány
- 30.) Életkorod: _____
- 31.) Van testvéred?
 nincs van 1 2 3 vagy több (a megfelelő választ karikázd be)
- 32.) Kivel élsz?
 mindkét szülőmmel
 csak egyik szülőmmel
 egyik szülőmmel és annak új házastársával/élettársával
 egyik szülőmmel, annak új házastársával/élettársával és gyermekeivel
 a szülők elváltak
 a másik szülő elhunyt
 egyéb: _____
- 33.) Milyen településen élsz?
 főváros Hányadik kerületben? ____
 megyeszékhely/nagyváros
 kisváros
 község
 falu
 tanya
33. 1.) Ha nem Budapesten élsz: melyik megyében? _____
- 34.) Hányadik osztályba jársz? ____
- 35.) Milyen típusú iskolába jársz?
 általános iskolába
 hatosztályos gimnáziumba
 gimnáziumba
 szakközépiskolába
 szakmunkásképzőbe
 egyéb: _____
- 36.) Milyen lakásban laktok?
 Kertes családi ház
 Ikerház
 Max. 3-4 lakásos társasház
 Soklakásos társasház (téglaház)
 Lakóparki lakás
 Panellakás
 Egyéb: _____
- 37.) Hány szoba van a lakásban? ____
- 38.) Veled együtt összesen hányan laktok a lakásban? ____ fő
- 39.) Van saját szobád? van nincs
Ha nincs: 39.1.) testvéremmel közös szobám van

többen lakunk egy szobában

egyéb: _____

40.) Megítélésed szerint milyen a családod anyagi helyzete?

Az átlagosnál sokkal rosszabb

Az átlagosnál rosszabb

Átlagos

Az átlagosnál jobb

Az átlagosnál sokkal jobb

41.) Van autótok? van nincs

Ha van: 41.1.) milyen típusú? _____

Kb. hány éves? _____

42.) Hány évesek a szüleid?

Anya: _____

Apa: _____

43.) Milyen a szüleid iskolai végzettsége? (írd *X*-et a megfelelő kockába)

	nincs érettségije	érettségije van	főiskolát/egyetemet végzett
Anya			
Apa			

44.) Mi a szüleid foglalkozása?

Anya: _____

Apa: _____

45.) Jelenleg dolgoznak a szüleid?

Igen, mindkettő

Csak egyik

Egyik sem

45.1.) Ha legalább egyik szülő nem dolgozik, miért? _____

(gyes, munkanélküli, háztartásbeli, nyugdíjas, rokkantnyugdíjas stb.)

46.) Voltál-e tavaly nyaralni? igen nem

Ha igen, akkor: 46.1.) külföldön

belföldön

mindkét helyen

47.) Mivel töltöd a szabadidődet?

	soha	ritkán	gyakran	rendszeresen
olvasok				
tévét nézek				
kirándulok				
bevásárlóközpontba járok				
nem csinállok semmit				
sportolok				
zenét hallgatok				
számítógépezek				
moziba járok				
egyéb: _____				

48.) A családban ki sportol vagy sportolt aktívan?

	nem sportolt	hobbisportoló (volt)	versenyző (volt)	élsportoló (volt)
Anya				
Apa				
Testvér				

(Élsportoló: felnőttként helyezéseket ér el.)

49.) Melyik sportágban? Anya: _____

Apa: _____

Testvér: _____

(Több sportágot is fel lehet sorolni)

3. Mai felnőtt élsportolók

5.) Hány éves korodban kezdtél el sportolni? _____

6.) Mi volt az első sportágad? _____

3.) Ha nem az úszás volt az első sportágad, hány éves korodban kezdtél el úszni? (még nem versenyszerűen) _____

4.) Kinek a hatására kezdtél el versenyszerűen úszni? (Több válasz is lehetséges.)

Anya

Testnevelő tanár

Apa

Más tanár

Más rokon

Saját szándék

Orvos

Egyéb, mégpedig: _____

5.) Sportpályafutásod során hány egyesületnél úsztál?

egynél

kettőnél

háromnál

többnél, mint három

Ha egyesületet változtatott:

5.1.) Mi volt a váltás oka? (több válasz is lehetséges)

az edző követése

más edzővel kívántam dolgozni

nem láttam a továbbfejlődés lehetőségét

egyéb: _____

6.) Melyik egyesületnél versenyzel? _____

7.) Hogyan jutsz el az edzésre?

	reggel	délután
Egyedül autóval		
Egyedül tömegközlekedési eszközzel		
Valamelyik szülőm visz autóval		
Valamelyik szülőm visz tömegközlekedési eszközzel		
Egyéb:		

8.) Hány órát edzel naponta? _____

Az alábbi három kérdés mindenkire vonatkozik. Ha jelenleg közép fokú iskolába jársz, mostani helyzetedre gondolj, ha pedig ennek az időszaknak már vége, akkor mindez múlt időben érvényes.

9.) A sportegyesület javaslatára választottál iskolát?

igen

nem

10.) Hogyan pótolod az edzés/versenyzés miatt kihagyott tananyagot?

- edzés/versenyzés miatt nem maradok ki az iskolából
 magánóra, konzultációra járok
 szülők segítenek a tanulásban
 saját erőből pótolom

11.) Hogyan szerzel jegyet?

- magántanuló vagyok
 egyéni tanrendem és vizsgarendem van
 a többiekkel egyszerre írok dolgozatot/feleleket
 a tanárral egyeztetve más időpontban írok dolgozatot/feleleket

12.) Sportpályafutásod alatt halasztottál-e félévet vagy tanévet?

- igen nem

Ha igen: 12.1.) összesen hány félévet? _____

összesen hány tanévet? _____

13.) Ahogy visszaemlékszel, gyermekkorodban (korosztályos úszóként) mennyire támogatott környezet az úszásban?

	egyáltalán nem támogatta	nem támogatta	részben támogatta	támogatta	nagyon támogatta
Anya					
Apa					
Testvér					
Barátok					
Tanárok					
Iskolatársak					

14.) Jelenleg mi a környezeted véleménye arról, hogy versenyzel? Miért támogatják, vagy miért ellenzik?

15.) Mennyire fontosak számodra a következő célok?

	egyáltalán nem fontos	nem fontos	részben	fontos	nagyon fontos
élsportolónak lenni					
szakmát tanulni					
egyetemen továbbtanulni					

16.) A **sportban** mennyire fontosak számodra a következők? (írjál X-et a megfelelő kockába)

	egyáltalán nem fontos	nem fontos	részben	fontos	nagyon fontos
rekordok megdöntése					
pénzkeresés					
ellenfelek legyőzése					

22.) Véleményed szerint kell-e (kellett-e a múltban) áldozatokat hozni a családnak azért, hogy versenyszerűen úszhass? Ha igen, melyeket?

23.) Emlékszel olyan kortársadra vagy volt csapattársadra, aki tehetséges korosztályos versenyző volt, de valamilyen okból abbahagyta a versenyszerű úszást és nem vált felnőtt éltsportolóvá? Ha igen, tudomásod szerint miért hagyta abba?

24.) Amennyiben lehetséges, kérlek add meg egy vagy több ilyen volt versenyző nevét és elérhetőségét.

25.) Mi a véleményed a magyar úszás jelenlegi helyzetéről?

26.) Milyen észrevételed, javaslatod van a magyar úszósport jövőjére nézve?

-
- 27.) Nemed: férfi nő
- 28.) Születési éved: _____
- 29.) Van testvéred?
 nincs van 1 2 3 vagy több (a megfelelő választ karikázd be)
- 30.) Kivel élsz?
 mindkét szülőmmel
 csak egyik szülőmmel
 egyik szülőmmel és annak új házastársával/élettársával
 egyik szülőmmel, annak új házastársával/élettársával és gyermekeivel
 a szülők elváltak
 a másik szülő elhunyt
 egyedül
 házastársammal/élettársammal
 házastársammal/élettársammal és gyermeke(i)mmel
 egyéb: _____
- 31.) Milyen településen élsz?
 főváros Hányadik kerületben? ____
 megyeszékhely/nagyváros
 kisváros
 község
 falu
 tanya
31. 1.) Ha nem Budapesten élsz: melyik megyében? _____
- 32.) Milyen településen születtél?
 főváros Hányadik kerületben? ____
 megyeszékhely/nagyváros
 kisváros
 község
 falu
 tanya
32. 1.) Ha nem Budapesten születtél: melyik megyében? _____
- 33.) Te vagy a családod megváltoztatta a lakóhelyét azért, hogy versenyszerűen úszhass?
 igen nem
Ha igen:
33.1.) egyedül költöztél a család együtt költözött
33.2.) Milyen településről költöztél el?
 főváros Hányadik kerület? ____
 megyeszékhely/nagyváros kisváros község falu tanya
Megye neve: _____
33.3.) Milyen településre költöztél?
 főváros Hányadik kerület? ____
 megyeszékhely/nagyváros kisváros község falu tanya
Megye neve: _____
33.4.) Az előző lakásotokhoz viszonyítva milyen lakáskörülmények közé kerültél?
 jobb
 rosszabb

-
- hasonló
- 33.5.) A korábbihoz képest milyen anyagi körülmények közé kerültél?
- jobb
 rosszabb
 hasonló
- 34.) Eddig mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettséged?
- Nyolc általános
 Szakmunkásképző
 Szakközépiskola
 Gimnázium
 Technikum
 Főiskola/egyetem
- 35.) Jelenleg tanulsz még?
- igen nem
- Ha igen: 35.1.: Milyen intézményben?
- Iskolában
- Hányadik osztályban? _____
Milyen típusú iskolában?
- hatosztályos gimnáziumban
 gimnáziumban
 szakközépiskolában
 szakmunkásképzőben
 egyéb: _____
35. 1. 1.) Sporttagozatra jársz?
- igen nem
- Főiskolán/egyetemen
- Milyen szakon? _____
Milyen a tanulmányi átlagod? (a megfelelő választ karikázd be)
kitűnő	jeles	jó	közepes	elégséges
- 36.) Milyen lakásban laksz?
- Kertes családi ház
 Ikerház
 Max. 3-4 lakásos társasház
 Soklakásos társasház (téglaház)
 Lakóparki lakás
 Panellakás
 Egyéb: _____
- 37.) Hány szoba van a lakásában? _____
- 38.) Veled együtt összesen hányan laktok a lakásban? _____ fő
- 39.) Van saját szobád? van nincs
- Ha nincs: 39.1.) testvéremmel közös szobám van
 többen lakunk egy szobában
 egyéb: _____
- 40.) Van saját autód? van nincs
- Ha igen: milyen típusú? _____
Kb. hány éves? _____

Az alábbi nyolc kérdés a gyermekkorodra vonatkozik.

41.) Kivel éltél gyermekkorodban?

-
- mindkét szülőmmel
 csak egyik szülőmmel
 egyik szülőmmel és annak új házastársával/élettársával
 egyik szülőmmel, annak új házastársával/élettársával és gyermekeivel
 a szülők elváltak
 a másik szülő elhunyt
 egyéb: _____
- 42.) Milyen lakásban laktatok gyermekkorodban?
 Kertes családi ház
 Ikerház
 Max. 3-4 lakásos társasház
 Soklakásos társasház (téglaház)
 Lakóparki lakás
 Panellakás
 Egyéb: _____
- 43.) Hány szoba volt abban a lakásban, ahol gyermekkorodban laktál? ____
- 44.) Veled együtt összesen hányan laktatok a lakásban? ____ fő
- 45.) Gyermekkorodban volt saját szobád? volt nem volt
Ha nem volt: 45.1.) testvéremmel közös szobában laktam
 többen laktunk egy szobában
 egyéb: _____
- 46.) Megítélésed szerint milyen volt a családod anyagi helyzete?
 Az átlagosnál sokkal rosszabb
 Az átlagosnál rosszabb
 Átlagos
 Az átlagosnál jobb
 Az átlagosnál sokkal jobb
- 47.) Gyermekkorodban volt autótok? volt nem volt
Ha igen: milyen típusú? _____
Vásárláskor kb. hány éves volt? ____
- 48.) Előfordult, hogy gyermekkorodban egyik vagy mindkét szülőd munkanélküli volt?

<u>Egyik szülő</u>	<u>Mindkét szülő</u>
☐ igen, rövid időre	☐ igen, rövid időre
☐ igen, hosszabb időre	☐ igen, rövid időre
☐ nem fordult elő	☐ nem fordult elő
- 49.) Mi a szüleid legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

<u>Anya</u>	<u>Apa</u>
☐ Nyolc általános	☐ Nyolc általános
☐ Szakmunkásképző	☐ Szakmunkásképző
☐ Szakközépiskola	☐ Szakközépiskola
☐ Gimnázium	☐ Gimnázium
☐ Főiskola/egyetem	☐ Főiskola/egyetem
- 50.) Mi (volt) a szüleid foglalkozása?
Anya: _____
Apa: _____

51.) Jelenleg miből élsz? (több válasz is lehetséges)

- a szüleim tartanak el
- rokonaim támogatnak
- ösztöndíjam van
- más forrásból, mégpedig: _____

A következő két kérdésre csak akkor kell válaszolnod, ha a szüleid (is) tartanak el.

52.) Jelenleg dolgoznak a szüleid?

- Igen, mindkettő
- Csak egyik
- Egyik sem

52.1.) Ha legalább egyik szülő nem dolgozik, miért? _____

53.) Megítélésed szerint most milyen a családod anyagi helyzete?

- Az átlagosnál sokkal rosszabb
- Az átlagosnál rosszabb
- Átlagos
- Az átlagosnál jobb
- Az átlagosnál sokkal jobb

A következő kérdésre csak akkor kell válaszolnod, ha ösztöndíjat kapsz vagy más fix összegű jövedelmed van.

54.) Kb. mennyi a havi bevétel?

- kevesebb, mint 20.000 ft
- 20.000 – 50.000 ft
- 50.000 – 80.000 ft
- 80.000 – 110.000 ft
- több, mint 110.000 ft

Az alábbi kérdések ismét mindenkire vonatkoznak.

55.) Mennyiben köszönhető anyagi helyzeted élsportolói státusodnak?

- az úszás révén jelentősen javult anyagi helyzetem
- az úszás révén javult anyagi helyzetem
- az úszás és anyagi helyzetem nem függ össze
- az úszás miatt romlott anyagi helyzetem
- az úszás miatt jelentősen romlott anyagi helyzetem

56.) Voltál tavaly nyaralni? igen nem

Ha igen, akkor: 56.1.) külföldön

belföldön

mindkét helyen

57.) Mivel töltöd a szabadidődet?

	soha	ritkán	gyakran	rendszeresen
olvasok				
tévét nézek				
kirándulok				
bevásárlóközpontba járok				

8.) Hány órát edzett felnőtt versenyzőként? _____

9.) Mennyiben volt köszönhető akkori anyagi helyzete élsportolói státusának?

- az úszás révén jelentősen javult anyagi helyzetem
- az úszás révén javult anyagi helyzetem
- az úszás és akkori anyagi helyzetem nem függött össze
- az úszás miatt romlott anyagi helyzetem
- az úszás miatt jelentősen romlott anyagi helyzetem

Az alábbi hat kérdés középfokú iskolai éveire vonatkozik.

10.) Versenyszerű sportolása idején milyen típusú középfokú iskolában tanult?

- hatosztályos gimnáziumban
- gimnáziumban
- szakközépiskolában
- szakmunkásképzőben
- nem jártam középfokú iskolába
- egyéb: _____

11.) Sporttagozatra járt?

- igen nem

12.) A sportegyesület javaslatára választott iskolát?

- igen nem

13.) Hogyan pótolta az edzés/versenyzés miatt kihagyott tananyagot?

- edzés/versenyzés miatt nem maradtam ki az iskolából
- magánórára, konzultációra jártam
- szülők segítettek a tanulásban
- saját erőből pótoltam

14.) Hogyan szerzett jegyet?

- magántanuló voltam
- egyéni tanrendem és vizsgarendem volt
- a többiekkel egyszerre írtam dolgozatot/feleltem
- a tanárral egyeztetve más időpontban írtam dolgozatot/feleltem

15.) Sportpályafutása alatt halasztott-e félévet vagy tanévet?

- igen nem

Ha igen: 15.1.) összesen hány félévet? _____
összesen hány tanévet? _____

16.) Ahogy visszaemlékszik, gyermekkorában (korosztályos úszóként) mennyire támogatta Önt környezete az úszásban?

	egyáltalán nem támogatott	nem támogatott	részben támogatott	támogatott	nagyon támogatott
Anya					
Apa					
Testvér					
Barátok					

Tanárok					
Iskolatársak					

17.) Környezete miért támogatta vagy miért nem támogatta abban, hogy versenyszerűen ússzon?

18.) Amikor versenyszerűen úszott, mennyire voltak fontosak az Ön számára a következő célok?

(írjon X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem volt fontos	nem volt fontos	részben	fontos volt	nagyon fontos volt
Élsportolónak lenni					
Szakmát tanulni					
Egyetemen továbbtanulni					

19.) A **sportban** mennyire voltak fontosak az Ön számára a következők? (írjon X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem volt fontos	nem volt fontos	részben	fontos volt	nagyon fontos volt
rekordok megdöntése					
pénzkeresés					
ellenfelek legyőzése					
külföldi utazások					
hírnév, ismertség					
a sport szeretete					

20.) Ön vagy a családja megváltoztatta a lakóhelyét azért, hogy Ön versenyszerűen úszhasson?

igen nem

Ha igen:

20.1.) egyedül költözött a család együtt költözött

20.2.) Milyen településről költözött el?

főváros Hányadik kerület? _____

megyeszékhely/nagyváros kisváros község falu tanya

Megye neve: _____

20.3.) Milyen településre költözött?

főváros Hányadik kerület? _____

megyeszékhely/nagyváros kisváros község falu tanya

Megye neve: _____

20.4.) Az előző lakáshoz viszonyítva milyen lakáskörülmények közé került?

jobb

rosszabb

hasonló

20.5.) A korábbihoz képest milyen anyagi körülmények közé került?

- jobb
- rosszabb
- hasonló

21.) Megítélése szerint versenyző korában mennyire volt népszerű sport az úszás Magyarországon?

egyáltalán nem volt népszerű	nem volt népszerű	is-is	népszerű	volt
nagyon népszerű volt				
1	2	3	4	

5

22.) Sportpályafutása során gondolt valaha arra, hogy abbahagyja a sportot? Ha ilyen előfordult, mikor és milyen helyzetben történt?

23.) Sportpályafutása során gondolt valaha arra, hogy más sportot válasszon az úszás helyett?

- igen
- nem

Ha igen: 23. 1.) melyiket? _____

23.2.) miért? (több válasz is lehetséges)

- jobban szerettem, mint az úszást
- népszerűbb sport, mint az úszás
- kevesebbet kell edzeni
- tanulás mellett könnyebben űzhető
- kevesebb pénzbe kerül
- élversenyzőként jobban lehet vele keresni
- a sportterem/sportpálya közelebb volt hozzánk
- egyéb ok: _____

24.) Milyen helyezéseket ért el az országos és nemzetközi úszóversenyeken?

25.) Milyen nehézségei adódtak Önnek vagy a családjának abból, hogy versenyszerűen úszott?

26.) Véleménye szerint kellett-e áldozatokat hozni a családjának azért, hogy Ön versenyszerűen úszhasson?

Ha igen, milyeneket?

27.) Emlékszik olyan kortársára vagy volt csapattársára, aki tehetséges korosztályos versenyző volt, de valamilyen okból abbahagyta a versenyszerű úszást és nem vált felnőtt élsportolóvá?

Ha igen, tudomása szerint miért hagyta abba?

28.) Amennyiben lehetséges, kérem adja meg egy vagy több ilyen volt versenyző nevét és elérhetőségét.

29.) Mi a véleménye a magyar úszás jelenlegi helyzetéről? Milyen változásokat lát a rendszerváltás előtti időszakhoz képest?

30.) Milyen észrevétele, javaslata van a magyar úszósport jövőjére nézve?

31.) Neme: férfi nő

32.) Születési éve: _____

33.) Van testvére?

nincs van 1 2 3 vagy több (a megfelelő választ karikázza be)

34.) Mi az Ön családi állapota?

- házas
- élettársi kapcsolatban él
- elvált/külön él
- nőtlen/hajadon

35.) Milyen településen él?

- főváros Hányadik kerületben? _____
- megyeszékhely/nagyváros
- kisváros
- község
- falu
- tanya

35. 1.) Ha nem Budapesten él: melyik megyében? _____

36.) Milyen településen született?

- főváros Hányadik kerületben? _____
- megyeszékhely/nagyváros
- kisváros
- község
- falu
- tanya

36. 1.) Ha nem Budapesten született: melyik megyében? _____

37.) Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- Nyolc általános
- Szakmunkásképző
- Szakközépiskola
- Gimnázium
- Technikum
- Főiskola/egyetem

37.1.) Ha végzettsége főiskola/ egyetem: milyen szakon végzett?

37.2.) Milyen volt tanulmányi átlaga? (a megfelelő választ karikázza be)

kitűnő jeles jó közepes elégséges

37.3.) Főiskolai/egyetemi tanulmányait mikor végezte?

az úszó pályafutás ideje alatt az úszó pályafutás abbahagyása után

38.) Milyen lakásban lakik jelenleg?

Kertes családi ház

-
- Ikerház
 - Max. 3-4 lakásos társasház
 - Soklakásos társasház (téglaház)
 - Lakóparki lakás
 - Panellakás
 - Egyéb: _____
- 39.) Hány szoba van a lakásban? _____
- 40.) Összesen hányan laknak a lakásban? _____ fő
- 41.) Van saját szobája? van nincs
Ha nincs: 41.1.) Kivel lakik közös szobában? _____
- 42.) Van saját autója? van nincs
 Ha igen: milyen típusú? _____
 Kb. hány éves? _____

Az alábbi nyolc kérdés a gyermekkorára vonatkozik.

- 43.) Kivel élt gyermekkorában?
- mindkét szülőmmel
 - csak egyik szülőmmel
 - egyik szülőmmel és annak új házastársával/élettársával
 - egyik szülőmmel, annak új házastársával/élettársával és gyermekeivel
 - a szülők elváltak
 - a másik szülő elhunyt
 - egyéb: _____
- 44.) Milyen lakásban laktak?
- Kertes családi ház
 - Ikerház
 - Max. 3-4 lakásos társasház
 - Soklakásos társasház (téglaház)
 - Lakóparki lakás
 - Panellakás
 - Egyéb: _____
- 45.) Hány szoba volt abban a lakásban, ahol gyermekkorában lakott? _____
- 46.) Önnel együtt összesen hányan laktak a lakásban? _____ fő
- 47.) Gyermekkorában volt saját szobája? volt nem volt
 Ha nem volt: 47.1.) testvéremmel közös szobában laktam
 - többen laktunk egy szobában
 - egyéb: _____
- 48.) Az Ön megítélése szerint milyen volt a családja anyagi helyzete?
- Az átlagosnál sokkal rosszabb
 - Az átlagosnál rosszabb
 - Átlagos
 - Az átlagosnál jobb
 - Az átlagosnál sokkal jobb
- 49.) Gyermekkorában volt autójuk? volt nem volt
 Ha igen: milyen típusú? _____
 Vásárláskor kb. hány éves volt? _____
- 50.) Előfordult, hogy gyermekkorában egyik vagy mindkét szülője munkanélküli volt?
<u>Egyik szülő</u>	<u>Mindkét szülő</u>
☐ igen, rövid időre	☐ igen, rövid időre

- igen, hosszabb időre igen, rövid időre
 nem fordult elő nem fordult elő

51.) Mi a szülei legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

Anya	Apa
☐ Nyolc általános	☐ Nyolc általános
☐ Szakmunkásképző	☐ Szakmunkásképző
☐ Szakközépiskola	☐ Szakközépiskola
☐ Gimnázium	☐ Gimnázium
☐ Főiskola/egyetem	☐ Főiskola/egyetem

52.) Mi (volt) a szülei foglalkozása?

Anya: _____
 Apa: _____

53.) Jelenleg miből él? (több válasz is lehetséges)

- munkából származó jövedelemből
 foglalkozása: _____
 ösztöndíjam van
 a szüleim tartanak el
 rokonaim támogatnak
 más forrásból, mégpedig: _____

54.) Kb. mennyi a rendszeres havi bevétele?

- kevesebb, mint 20.000 ft
 20.000 – 50.000 ft
 50.000 – 80.000 ft
 80.000 – 110.000 ft
 több, mint 110.000 ft

55.) Megítélése szerint most milyen az Ön anyagi helyzete?

- Az átlagosnál sokkal rosszabb
 Az átlagosnál rosszabb
 Átlagos
 Az átlagosnál jobb
 Az átlagosnál sokkal jobb

56.) Mennyiben köszönhető mai anyagi helyzete volt élsportolói státusának?

- az úszás révén jelentősen javult anyagi helyzetem
 az úszás révén javult anyagi helyzetem
 az úszás és akkori anyagi helyzetem nem függött össze
 az úszás miatt romlott anyagi helyzetem
 az úszás miatt jelentősen romlott anyagi helyzetem

57.) Volt tavaly nyaralni? igen nem

- Ha igen, akkor: 57.1.) külföldön
 belföldön
 mindkét helyen

58.) Mivel tölti a szabadidejét? (írjon X-et a megfelelő kockákba)

	soha	ritkán	gyakran	rendszeresen
--	------	--------	---------	--------------

7.) Hogyan jutott el az edzésre? (írjon X-et a megfelelő kockákba)

	reggel	délután
Egyedül		
Valamelyik szülőm vitt autóval		
Valamelyik szülőm vitt tömegközlekedési eszközzel		
Egyéb: _____		

8.) Hány órát edzett naponta? _____

Az alábbi öt kérdés középfokú iskolai éveire vonatkozik.

9.) Versenyszerű sportolása idején milyen típusú középfokú iskolában tanult?

- hatosztályos gimnáziumban
- gimnáziumban
- szakközépiskolában
- szakmunkásképzőben
- nem jártam középfokú iskolába
- egyéb: _____

10.) Sporttagozatra járt?

- igen
- nem

11.) A sportegyesület javaslatára választott iskolát?

- igen
- nem

12.) Hogyan pótolta az edzés/versenyzés miatt kihagyott tananyagot?

- edzés/versenyzés miatt nem maradtam ki az iskolából
- magánóra, konzultációra jártam
- szülők segítettek a tanulásban
- saját erőből pótoltam

13.) Hogyan szerzett jegyet?

- magántanuló voltam
- egyéni tanrendem és vizsgarendem volt
- a többiekkel egyszerre írtam dolgozatot/feleltem
- a tanárral egyeztetve más időpontban írtam dolgozatot/feleltem

14.) Sportpályafutása alatt halasztott-e félévet vagy tanévet?

- igen
- nem

Ha igen: 14.1.) összesen hány félévet? _____

összesen hány tanévet? _____

15.) Ahogy visszaemlékszik, gyermekkorában (korosztályos úszóként) mennyire támogatta Önt környezete az úszásban?

	egyáltalán nem támogatott	nem támogatott	részben támogatott	támogatott	nagyon támogatott
Anya					
Apa					
Testvér					
Barátok					
Tanárok					

Iskolatársak					
--------------	--	--	--	--	--

16.) Környezete miért támogatta vagy miért nem támogatta abban, hogy versenyszerűen ússzon?

17.) Amikor versenyszerűen úszott, mennyire voltak fontosak az Ön számára a következő célok?

(írjon X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem volt fontos	nem volt fontos	részben	fontos volt	nagyon fontos volt
Élsportolónak lenni					
Szaktudást tanulni					
Egyetemen továbbtanulni					

18.) A **sportban** mennyire voltak fontosak az Ön számára a következők? (írjon X-et a megfelelő kockákba)

	egyáltalán nem volt fontos	nem volt fontos	részben	fontos volt	nagyon fontos volt
rekordok megdöntése					
pénzkeresés					
ellenfelek legyőzése					
külföldi utazások					
hírnév, ismertség					
a sport szeretete					

19.) Ön vagy a családja megváltoztatta a lakóhelyét azért, hogy Ön versenyszerűen úszhasson?

igen nem

Ha igen:

19.1.) egyedül költözött a család együtt költözött

19.2.) Milyen településről költözött el?

főváros Hányadik kerület? _____

megyeszékhely/nagyváros kisváros község falu tanya

Megye neve: _____

19.3.) Milyen településre költözött?

főváros Hányadik kerület? _____

megyeszékhely/nagyváros kisváros község falu tanya

Megye neve: _____

19.4.) Az előző lakáshoz viszonyítva milyen lakáskörülmények közé került?

jobb

rosszabb

Romlott vagy nem javult a teljesítményem					
Szaktám szerettem volna tanulni					
Egyetemen szerettem volna továbbtanulni					
Hiányzott az anyagi ösztönzés					
Nem volt kifizető az úszás					
Más sportot szerettem volna űzni					
Egyéb ok:					

24.) Miután abbahagyta a versenyszerű úszást, kapcsolatban maradt az **úszással**?

	igen	nem
hobbyúszóként		
senior úszóként		
versenybíróként		
alkalmanként versenyzőként		
főállású edzőként		
részmunkaidős edzőként		
úszásoktatóként		
egyéb: _____		

25.) Miután abbahagyta a versenyszerű úszást, tovább sportolt **más sportágban**?

igen

nem

Ha igen: 25.1.) melyik sportot választottad? _____

25.2.) miért? (több válasz is lehetséges)

- jobban szeretem, mint az úszást
- népszerűbb sport, mint az úszás
- kevesebbet kell edzeni
- tanulás mellett könnyebben űzhető
- kevesebb pénzbe kerül
- élsportolóként jobban lehet vele keresni
- a sportterem/sportpálya közelebb volt hozzánk

egyéb: _____

25.3.) részt vesz (részt vett) versenyeken az új sportágban?

igen

nem

26.) Véleménye szerint kellett-e áldozatokat hozni a családjának azért, hogy Ön versenyszerűen úszhasson?

Ha igen, milyeneket?

27.) Hogyan értékeli azt a döntést, hogy abbahagyta a versenyszerű úszást?

28.) Mi volt a környezete véleménye arról, hogy abbahagyta az úszást?

29.) Emlékszik olyan kortársára vagy volt csapattársára, aki tehetséges korosztályos versenyző volt, de Önhöz hasonlóan valamilyen okból abbahagyta a versenyszerű úszást és nem vált felnőtt élsportolóvá?

Ha igen, tudomása szerint miért hagyta abba?

30.) Amennyiben lehetséges, kérem adja meg egy vagy több ilyen volt versenyző nevét és elérhetőségét.

31.) Mi a véleménye a magyar úszás jelenlegi helyzetéről? Milyen változásokat lát a rendszerváltás előtti időszakhoz képest?

32.) Milyen észrevétele, javaslata van a magyar úszósport jövőjére nézve?

33.) Neme: férfi nő

34.) Életkora: _____

35.) Van testvére?

nincs van 1 2 3 vagy több *(a megfelelő választ karikázza be)*

36.) Családi állapota?

- házas
- élettársi kapcsolatban él
- elvált/külön él
- nőtlen/hajadon

37.) Milyen településen él?

- főváros Hányadik kerületben? _____
- megyeszékhely/nagyváros
- kisváros
- község
- falu
- tanya

37. 1.) Ha nem Budapesten él: melyik megyében? _____

38.) Milyen településen született?

- főváros Hányadik kerületben? _____
- megyeszékhely/nagyváros
- kisváros
- község
- falu
- tanya

38. 1.) Ha nem Budapesten született: melyik megyében? _____

39.) Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- Nyolc általános
- Szakmunkásképző
- Szakközépiskola
- Gimnázium
- Technikum

Főiskola/egyetem

39.1.) Ha végzettsége főiskola/egyetem: milyen szakon végzett?

39.2.) Milyen volt tanulmányi átlaga? (a megfelelő választ karikázza be)

kitűnő jeles jó közepes elégséges

40.) Milyen lakásban lakik?

- Kertes családi ház
- Ikerház
- Max. 3-4 lakásos társasház
- Soklakásos társasház (téglaház)
- Lakóparki lakás
- Panellakás
- Egyéb: _____

41.) Hány szoba van a lakásban? _____

42.) Összesen hányan laknak a lakásban? _____ fő

43.) Van saját szobája? van nincs

Ha nincs: 43.1.) Kivel lakik közös szobában? _____

44.) Van saját autója? van nincs

Ha igen: milyen típusú? _____

Kb. hány éves? _____

45.) Mi a szülei legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

Anya

Apa

- Nyolc általános Nyolc általános
- Szakmunkásképző Szakmunkásképző
- Szakközépiskola Szakközépiskola
- Gimnázium Gimnázium
- Főiskola/egyetem Főiskola/egyetem

46.) Mi (volt) a szülei foglalkozása?

Anya: _____

Apa: _____

47.) Jelenleg miből él? (több válasz is lehetséges)

- munkából származó jövedelemből
- foglalkozása: _____
- ösztöndíjam van
- a szüleim tartanak el
- rokonaim támogatnak
- más forrásból, mégpedig: _____

48.) Kb. mennyi a rendszeres havi bevétele?

- kevesebb, mint 20.000 ft
- 20.000 – 50.000 ft
- 50.000 – 80.000 ft
- 80.000 – 110.000 ft
- több, mint 110.000 ft

49.) Megítélése szerint most milyen az Ön anyagi helyzete?

- Az átlagosnál sokkal rosszabb
- Az átlagosnál rosszabb
- Átlagos
- Az átlagosnál jobb

- Az átlagosnál sokkal jobb
- 50.) Volt tavaly nyaralni? igen nem
- Ha igen, akkor: 50.1.) külföldön
 belföldön
 mindkét helyen

51.) Mivel tölti a szabadidejét? (írjon X-et a megfelelő kockákba)

	soha	ritkán	gyakran	rendszeresen
olvasok				
tévét nézek				
kirándulok				
bevásárlóközpontba járok				
számítógépezek				
zenét hallgatok				
sportolok				
moziba járok				
egyéb:				

52.) A családban ki sportol vagy sportolt aktívan? (írjon X-et a megfelelő kockákba)

	nem sportolt	hobbisportoló (volt)	versenyző (volt)	élsportoló (volt)
Anya				
Apa				
Testvére				
Házastársa/élettársa				
Gyermeke				

(Élsportoló: felnőttként helyezéseket ér el.)

- 53.) Melyik sportágban? Anya: _____
 Apa: _____
 Testvére: _____
 Házastársa/élettársa: _____
 Gyermeke: _____

(Több sportágat is fel lehet sorolni)

Az utolsó nyolc kérdés a gyermekkorára vonatkozik.

54.) Kivel élt gyermekkorában?

- mindkét szülőmmel
 csak egyik szülőmmel
 egyik szülőmmel és annak új házastársával/élettársával
 egyik szülőmmel, annak új házastársával/élettársával és gyermekeivel
 a szülők elváltak
 a másik szülő elhunyt
 egyéb: _____

55.) Milyen lakásban laktak?

- Kertes családi ház
 Ikerház
 Max. 3-4 lakásos társasház
 Soklakásos társasház (téglaház)
 Lakóparki lakás
 Panellakás

-
- Egyéb: _____
- 56.) Hány szoba volt abban a lakásban, ahol gyermekkorában lakott? ____
- 57.) Önnel együtt összesen hányan laktak a lakásban? ____ fő
- 58.) Gyermekkorában volt saját szobája? volt nem volt
Ha nem volt: 58.1.) testvéremmel közös szobában laktam
 többen laktunk egy szobában
 egyéb: _____
- 59.) Az Ön megítélése szerint milyen volt a családja anyagi helyzete?
 Az átlagosnál sokkal rosszabb
 Az átlagosnál rosszabb
 Átlagos
 Az átlagosnál jobb
 Az átlagosnál sokkal jobb
- 60.) Gyermekkorában volt autójuk? volt nem volt
Ha igen: milyen típusú? _____
Vásárláskor kb. hány éves volt? _____
- 61.) Előfordult, hogy gyermekkorában egyik vagy mindkét szülője munkanélküli volt?
<u>Egyik szülő</u>	<u>Mindkét szülő</u>
☐ igen, rövid időre	☐ igen, rövid időre
☐ igen, hosszabb időre	☐ igen, rövid időre
☐ nem fordult elő	☐ nem fordult elő

Összefoglalás

Az értekezés az élsportbeli esélyegyenlőség témakörét járja körül az úszás példáján. *Célja* a bekapcsolódás, majd a sportolói pályafutás során megnyilvánuló esélykülönbségek leíró és magyarázó elemzése, az úszósport utánpótlási bázisának részletes felmérése.

A dolgozat a szerző önálló kutatására épül. *Összetett kutatási módszerekkel* dolgozott: survey módszer, dokumentumelemzés, és mélyinterjúk. A felmérés gerincét a nyolcvanas évektől kezdődően a versenyszerű úszásba bekapcsolódott gyermekek és fiatalok körében elvégzett kérdőíves kutatás adja (N=496). *Az eredmények* bemutatásakor az esélyegyenlőségek jellegét és mértékét a disszertáció az egyes egyenlőségi dimenziók szerint tárgyalja. A kutatási adatok alapján megállapítható, hogy jelentős eltérés van a két nem élsportolóvá válásának esélyeiben a fiúk javára. Az úszást, mint versenysportágat túlnyomórészt a középosztálybeli szülők gyermekei választják. Az úszó gyermekek és fiatalok származási családjának életszínvonala az utóbbi húsz évben folyamatosan növekedett. Az értekezés rámutat a sporttársadalom jelentős mértékű önreprodukciójára is. Az utóbbi másfél évtizedben jelentősen megnőtt a szülők sportmúltjának hatása a gyermekek versenyszerű sportolására: elsősorban az úszó múlttal rendelkező, illetve az egyéni sportágakba korábban versenyszinten bekapcsolódott szülők gyermekei válnak úszóversenyzőkké, nagyrészt szüleik kezdeményezésére. A család sporthagyományai kettős szűrőként működnek: kijelölik az úszásba kapcsolódó gyermekek körét, majd a versenyzői életút folytatására, a felnőtt sportolóvá válásra társaiknál esélyesebbeket. Eltekintve a főváros kiemelkedő ellátottságától és ennek megfelelő felülreprezentáltságától, a korosztályos úszók regionális és megyék szerinti megoszlása nem tükrözi az infrastrukturális fejlettség, a fedett uszodákkal való ellátottság különböző szintjeit. Ezzel együtt jelentősek a településtípus szerinti egyenlőségek, a fővárosban és egyéb nagyvárosban élő fiatalok javára. Az utóbbi két évtizedben a továbbtanulási aspirációk és esélyek növekedése tapasztalható a felnőtt korú élsportolók körében. Az egyetemi továbbtanulási vágy gyakran a versenysporttal ütköző érdekként jelenik meg, ami sok esetben az úszó pályafutás korai befejezéséhez, illetve más sportágak választásához vezet. A következtetések levonása után a szerző irányvonalakat jelöl ki a további kutatásai számára.

Social Inequalities in Competitive Sport: The Case of Swimming

Abstract

The theses examines the equality of chances in competitive sport, through the example of swimming. *Its aim* is to offer a both descriptive and explanatory analysis of the difference in chances when engaging with competitive sport and during sporting career, as well as to examine in detail the social background of future generation of swimmers. Complex research *methods* which included survey method, document analysis and in-depth interviews. The sample of the survey research included of those children and youngsters who took part in competitive swimming since the early 1980's (N= 496). *The results* discuss the character and extent of social inequalities in competitive sport one by one according to its dimensions. Based on the research data it can be stated that gender is an important dimension: there is a significant difference in the chances for becoming adult athlete between boys and girls, in favour of the boys. Swimming as competitive sport is chosen mostly by children of middle class families. The life standard of the families of young swimmers has constantly improved in the last twenty years. Further dissertation points out the increasing degree of self-reproduction of swimming society. During the past one and half decades the impact of sporting past of parents on the engagement of their children with competitive sport has grown. It is first of all children of former swimmers and of elite athletes from other individual sports who are getting engaged with competitive swimming, mostly on the initiative of their parents. Sporting traditions of the family work as a double "filter"; they determine the circle of those choosing swimming and later of those who have more chances in becoming elite athlete. Apart from the outstanding economic development and infrastructural endowment of Budapest, and as a consequence of it the over-representation in the youngest generations from here, the regional distribution of future swimmers does not depend on the different levels of economic development and infrastructural endowment of the regions. However, inequalities caused by the type of the settlement are notable, in favour of young athletes living in the capital and in other big cities. A growing tendency for studying has characterized adult elite sportsmen in the last two decades. However, the aspiration to engage with university studies is often regarded as opposed to the career of competitive swimmer, which in many cases leads to an early dropout from swimming and choosing other sports. Finally, the theses points out guidelines for further research in the topic of social inequalities in sport.